

Palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Szőcs Géza:
901 évvel később

Balogh Elemér állatmeséi

Tóth Éva, Sárándi József
és Kerék Imre versei

Kovács Sándor Iván sorozata:
Rimay János

Tokaji író tábor,
2001

Szepesi József emlékére

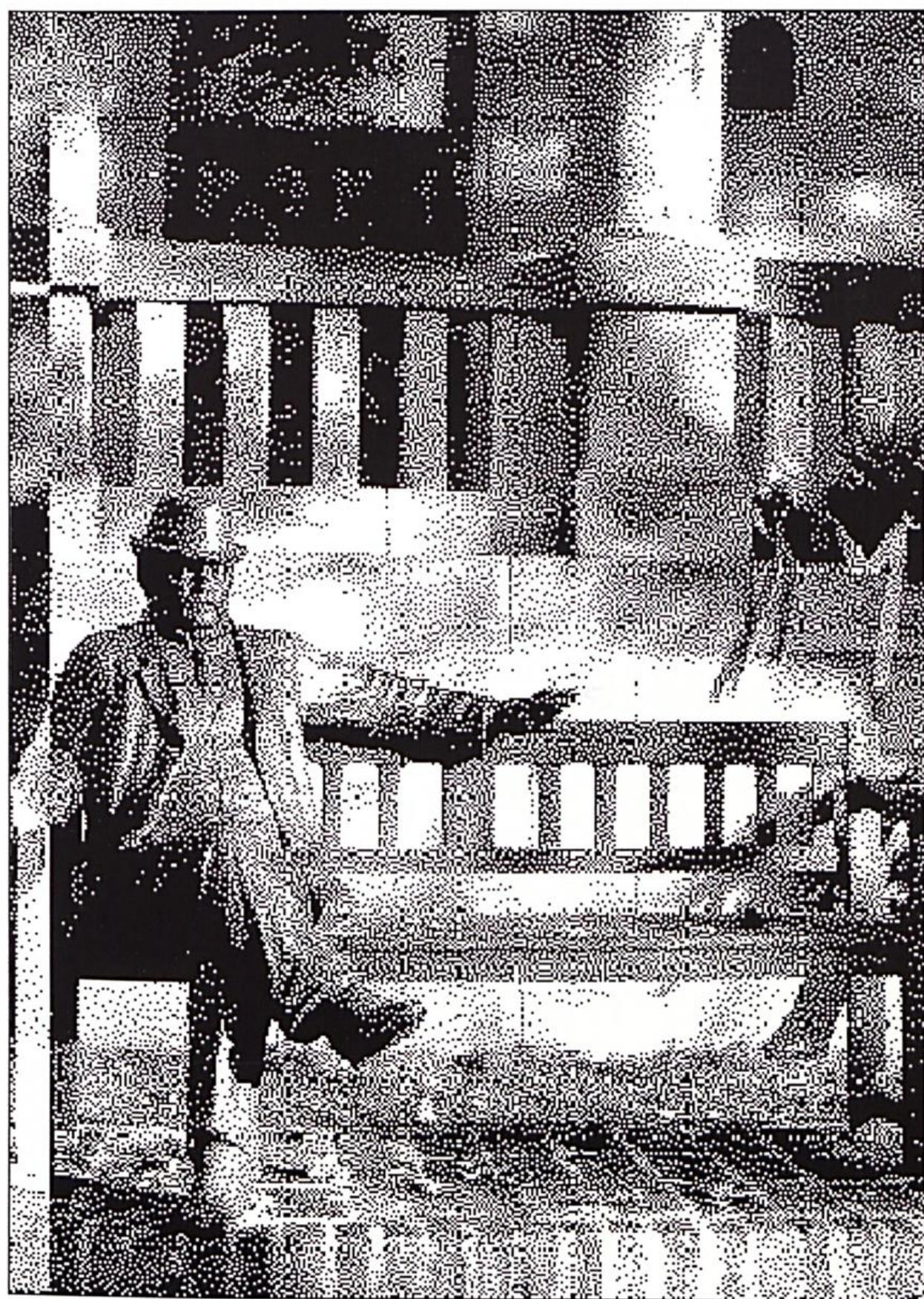
Írások ifj. Szabó István szobrairól

*ifj. Szabó István: Mikszáth Kálmán
Horpács, 1999*

Névjegy

- Szűcs Géza* Író, költő. Herder-ösztöndíjas. 1989–90-ben a Szabad Európa Rádió budapesti irodavezetője. 1992-től az Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó Kft. elnöke. 1990–91-ig az RMDSZ főtitkára. 1990–92-ig szenátor. Graves-, Év Könyve-, Bethlen Gábor-, József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Ki cserélte el a népet?*
- Tóth Éva* Költő, műfordító. 1992–93-ban a Georgiai Egyetem Fulbright vendégprofesszora. 1995-től a Nemzetközi Pen Club fordítói és nyelvi jogi bizottságának tagja, a Nemzetközi Madách Társaság alelnöke. Quasimodo-pályázat különdíja (1996), Arany János-jutalom (1997). Legutóbbi kötete *Emlékvess* címmel 1999-ben jelent meg.
- Kovács Sándor Iván*
Szigethy Gábor A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára. 1971–1976-ig a *Kritika* c. folyóirat főszerkesztő helyettese. 1976–92-ig az ELTE adjunktusa. 1993–97-ig a veszprémi Petőfi Színház rendezője. A Ruttkai Éva Emlékszoba igazgatója.
- Sárándi József* Író, költő. 1979–84-ig az *Új Forrás* főszerkesztője. *Trubadúrdal* (2000) című kötete a Frankfurti Könyvvásáron is megjelent. *Emlékeim egy fürdőhelyről* című kötete hamarosan napvilágot lát. József Attila-díjas.
- Kerék Imre* A pécsi Tanárképző Főiskolán végzett. A soproni Szent Orsolya Iskola könyvtárosa. Húsz könyve (műfordítás, vers, ifjúsági regény) jelent meg. Radnóti-, Kazinczy- és Év Könyve-díjas. *Christine Busta* c. kétnyelvű kötete ebben az évben jelent meg.
- Hubai Gruber Miklós* Erdőművelő, a Magyar Rádió újságírója, Szilvásváradon él. *Hajoljunk közelebb egymáshoz* c. elbeszéléskötete 2000-ben az Ünnepi Könyvhéten jelent meg.
- Székeltyhidő Ágoston* Az *Erdélyi Tükör* szerkesztője. Az Erdélyi Szövetség alelnöke. Alföld-nívódíjas (1971, 1985), Káplár Miklós-Emlékérem (1974), Csokonai-díjas (1985). *Változatok a világ-irodalomra* c. kötete 1998-ban jelent meg.
- Cseh Károly* Mezőkövesden élő író, költő, műfordító. *Kibunyó augusztus* c. kötete török, tatár, csuvas műfordításokat tartalmaz. A Csuvas Írószövetség Vaszlejmitta-díjjal tüntette ki.
- Fecske Csaba* Az *Észak-Magyarország* publicistája Szabó Lőrinc-díjas (1989, 1994). *Ami lehetne még* c. kötete a Szépművészeti Kiadó gondozásában ebben az évben jelent meg.
- Balogh Elemér* 1979–82-ig a szolnoki Szigligeti Színház dramaturgja. 1984–86-ig a *Jel-Kép*, 1991–94-ig a veszprémi *Napló* főszerkesztője, 1994-től szabadfoglalkozású. A *Csiksomlyói passió* c. színművét (1982) több külföldi színpadon is bemutatták. Legutóbbi kötete *A semmi farka* címmel 1998-ban jelent meg.
- Fecske András* Művészettörténész, művészeti író. Négy monográfia szerzője.
- Praznovszky Mihály* A Mikszáth Kálmán Társaság elnöke. Legutóbbi kötete: *Mikszáth Kálmán* (1999).
- Bozó Gyula* Salgótarjáni író, lapunk rendszeres szerzője.
- Sulyok László* Nagybátonyi születésű újságíró, tanár. A haláltábor néhány foglyáról szól a *Recsk-i rabszolgák* c. kötete (1990).
- Pienták Attila*
ifj. Szabó István Az ELTE-n végzett irodalomtörténész. Jelenleg PhD-ösztöndíjas, Babits-kutató. Kétszeres Munkácsy-díjas szobrászművész. Budapesten él. Édesapja, id. Szabó István egykori benzúralfalvi műhelyében dolgozik. Hamarosan monográfia jelenik meg művészetéről.

ifj. Szabó István: Mikszáth Kálmán
Horpács, Mikszáth Emlékmúzeum
(Felavatva: 1999. október 13, Kálmán-nap)
Állította: a Mikszáth Kálmán Társaság
Fotó: Fecske András

Tartalom

<i>Szőcs Géza</i>	901 évvel később, avagy 1097 nyarán Tengerfehérváron Könyves Kálmán menyasszonyát, a szicíliai normann hercegnőt várja	243
<i>Tóth Éva</i>	Húsvéti hitvallás	257
<i>Kovács Sándor Iván</i>	„Szép szónak szárnyát nem szegik” (Felföldi íróportrék) Rimay János	258
<i>Szigethy Gábor</i>	Biedermeier stafíring	267
<i>Sárándi József</i>	Időtlen nászban	276
	Mennyei olajfa	277
<i>Kerék Imre</i>	Interim	278
	Rézholdak, réznapok	279
<i>Hubai Gruber Miklós</i>	Tokaji Író tábor 2001	280
<i>Székelyhidi Ágoston</i>	Évfordulók és szerepek – A Tokaji Író tábor megnyitója 2001-ben	288
<i>Cseh Károly</i>	Egynyári	292
	Októberi mágia	292
	Vénasszonyok nyara	293
<i>Fecske Csaba</i>	Fölfeszítve	293
	A semmi	294
<i>Balogh Elemér</i>	Vidéki állatmesék	295
<i>Fecske András</i>	A művész igazi arca	306
<i>Praznovszky Mihály</i>	Az író igazi arca	313
<i>Bozó Gyula</i>	Gondolatok Szepesi József halálakor	323
<i>Sulyok László</i>	Történetek a másik Nógrádból (<i>Ardamica Ferenc: A hetedik</i>)	329
<i>Pienták Attila</i>	Önéletrajz vagy tanúvallomás? (<i>Nagy Pál: Journal in-time</i>)	333

A borítón: ifj. Szabó István Mikszáth-szobrának részlete.

Szeptemberi számunkhoz a művész alkotásainak reprodukcióiból válogattunk. (Fotó: Fecske András)

Melléklet: Mikszáth Kálmán horpácsi szobra.

palocfold

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
2001. XLVII. évfolyam 4. szám, szeptember

Megjelenik kéthavonként. Főszerkesztő: **Praznovszky Mihály**. Főmunkatárs: **Nagy Pál** (Párizsi Magyar Műhely). A szerkesztőség tagjai: **Marschalkó Zsolt** (szerkesztő), **dr. Kovács Anna** (tanulmány), **Dukay Nagy Ádám** (szépirodalom), **Bakos Ferenc** (művészet). Tipográfia: **Lipták György**. A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata. Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár, 3101 Salgótarján, Pf. 18. Felelős kiadó: Oroszné Katona Anna. Készült: Polar Stúdió, Salgótarján. Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 11–16 óra között. A szerkesztőség levélcíme: Salgótarján Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 3100 Salgótarján, Múzeum tér 1. Telefon: 32/417–255. Fax: 32/310–838. Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold. E-mail: palocfold@bbmh.hu. Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár, előfizethető ugyanitt. Folyóiratunk megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, Andrássy út 45.). 2001-ben megjelenik 6 alkalommal. Ára: 200 Ft. Előfizetési díj egy évre: 900 Ft. Kéziratot és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN: 0555–8867. INDEX: 25925

Lapunk megjelenését támogatta: a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Szócs Géza

901 évvel később

avagy

1097 nyarán Tengerfehérváron Könyves Kálmán
menyasszonyát, a szicíliai normann hercegnőt várja

mottó:

„A velencei dogét e házasság aggodalommal tölté el.”

Fogaimra visszapillantó tükröket szereltem
hogy jobban emlékezzem
lányokra, lakomákra.
Arra, hogy ki voltam.

Mindhiába.

Jelentős magyar király vagyok.
Nevem Első Kálmán.
Királyok hosszú sora követ majd engem.
Második Endre, Harmadik István, Negyedik Béla,
Ötödik László... De Kálmán nem jön több egy sem.
Én vagyok Első és Utolsó Kálmán.

Nagybátyámat Szent Lászlónak hívták.
1068 körül születtem.
Apám neve Géza volt, foglalkozása: király.
Anyám leánykori neve: Loozi Zsófia.
Bácsikám, a drága Laci bácsi, előbb papnak szánt.
De végre is ő faragott királyt belőlem,
Szent Laci bácsi.

Legnagyobb külpolitikai sikeremet
a dalmát városok meghódításával arattam.
S most éppen itt vagyok inkognitóban
Tengerfehérváron,
e lepusztult és obskurus csehóban.
Téged várlak, hogy megjöjj Szicíliából.

Családom nevezetes
családom nagyon nevezetes.
Szexuális házasságtörés, orgyilkosság, végrendelet –
hamisítás, testvérharc, trónbitorlás
nem fordul elő bennem. Illetve majd meglátod.

Hajam borzas. Szőrös vagyok, hunyorgató, púpos,
sánta és selypes. Trónra vágyó öcsémmel
a folyton lázadó Álmossal
és ennek fiával, Bélával szemben
erélyesen jártam el
és mindkettőt megvakítottam.

Senki sem tudja, hogy itt vagyok
s aki látja, hogy itt vagyok
nem tudja, hogy ez én vagyok.

Azt sem tudják, hogy ismerjük már egymást:
hogy Szicíliában kertész voltam
hogy kertész voltam nálatok.

Az volt a mi kertész-regényünk.

Szicíliában nárciszokkal
ültettem be a hegyfokot:
e hosszú nárcisz-mondatokból
tudtad meg azt, hogy ott vagyok.

A dózse meg akar öletni
a dalmát tengerpart miatt
ezért ülök most áruhában
itt lent a kikötő alatt.

Michieli Vitális,
így hívják a dózsét
egy Giovanni Volosini nevű orgyilkost bérelt föl
hogy megöljön. Csavargó-áruhámnak ez a titka.

1097-et írunk. Meg 1998-at is.

Jó volt kertésznek lenni nálad.
Beültettem a hegyfokot
s olyasmit sugdostam füledbe
mit viking ember nem szokott.

Búbánatos viking rokonaid
semmit sem sejtettek s jó ez így
mert hajaj, de rámtalálnak lányszobádban –

„No lám, a Halling téli díszbe van,
Piroslik alkonyat sugárban.

Eh hagyjátok, ne bolondozzatok,
Mít táncoltok, vén gránitoszlopok?”

Anyókák, zuzmók, altatók.
Langt oppi lia, i, lia...

AZ ERDŐN ELVESZETT FIÚ

– Betakarták.

– Megitatták.

– Táncikáltak.

– Fenyegették.

– Kinevették.

– Kenegették.

– Tündérhajjal...

– Tündérhajjal...

– S tollruhájuk?

– Levetették...

Akit a villók elrejtettek:
El is felejtik azt a kémek.

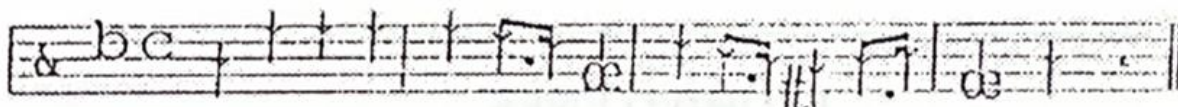
Futkosnak, fejüket verik a falba:
kit is kell megölnünk...
hova lett...
valaki betakarta...

Akit a villók elrejtettek:
nem lel már reá az anyja.
Elfelejtik őt a kémek.

*

Altattuk egymást normann altatókkal.

»Arra vágyik ifjú szívem,
fenn messze távoli tájra.
Arra mennék, jaj nem lehet,
Arra madár sose szállna.«

Altatódalok, altatók.
Most itt ülök és hallgatok.

Nárciszt virágzó éjszakák
És kertre nyíló ablakok.

Kikötők, csapszék, gyilkosok,
és ügynökök és angyalok!

Kikötő. Alga csak,
alga. Várlak,

görögtúzzal és törökmézzel,
előhívlak a sós vizekből,
és kinagyítlak és retusállak.

Normann lovas vitézek a XI. századból
(A bayeux-i szőnyegről.)

ELŐHÍVÓ ÉNEK

Elhoznak nekem téged
a normann tengerészek.

Megjelsz majd a kikötőben
hajóddal, hajóhadaddal,

kibontott, hosszú, hosszú
és földöntúli mondatokkal

és fantasztikus ruhákban
és hajókkal és hajcsatokkal.

A korlátnál állsz, hajaddal
A fedélzetet söpörve

és megérkezel, hogy átadd magad
megérkezel saját magaddal
és tengertől sós neveddel

és így szól: végy el engem végy el
vedd el ruhámat
és nevemet is vedd el.

*

Tintával írom ezt a verset.
Én, Első és Utolsó,
vagyis Egyetlen Kálmán.
Egy csavargó, egy kocsmatöltelék.
Hogy megtévesszem Volosinit, a velencei
kémet.

Hé halász! Friss-e a tintahal?!

A tintahalat, mint citromot,
addig mind gyűröm, csavarom
míg tintájával megtelik
a kalamárisom.

Így hát

a tintahal-árus
hala máris ott van
kalamárisomban.

S én így kiáltok: kalamájó,
kalamájó!

Tenyeremben egyre nő
az élet-szív vonal.

Giovanni Volosini, hallod-e?

Volosini, hallgass ide, mármost
hallod-e te Valószínű

Valószínű János, –

Apám révén én Honfoglaló Árpádtól, you know,
anyám ágán pedig

Nagy Károlytól származom.

Csitt huss, hush.

Hush, alkoss, gyarapíts.

*

SENKI SEM TUDJA, HOGY ITT VAGYOK
S AKI LÁTJA, HOGY ITT VAGYOK
NEM TUDJA, HOGY EZ ÉN VAGYOK.

*

– és vajon ott a gályán
nem akad ott egy széptevő?
ki szépteszi a lábát?

Ne légy más senkié
hercegnőm, Hilda W.

Bíborcsigát és bort ide. Ide hát, nem világos?
Maga kicsoda? Hja, hja kérem,
csavargó vagyok, nevem sincsen.
Menyhárt vagyok vagy János.

Énnálam gyémánt? Dehogysis.
Kösönnyű, násfa sincsen.
Dehogysis várok valakit
csak itten üldögélek
a rakpart alsó kövén. Dehogysis király.
Éppen csak éldegélek.
Proletár vagyok. Az Árpád-házból.

*S te munkás hallod-e
te naphosszat...*
mit nyújtasz, odalentről, folyton...
Segéd vagyok
segéd-
kezem
nyújtom.

Tessék?
Ha király volnék, hogy hívnának?
harmadik Szőrdinánd, hehe.
És ha gróf?

Ha gróf volnék
nevem gróf Batman István volna.

Hát akkor agyó, barátocskám.
Még szerencse, hogy a kamu működik.

Kamu és gyémánt a kikötőben.

*

Húznék verslábaimra verscipőket
de ez csak olyan
versmezítlás ének.

Vörös vitorlás bárkák hoznak téged
röpülsz felém a gályán
mint vizek feletti ének.

Hoznak téged a bárkák.

És rólam sugdolóznak
a szűkebb pátriákban
a szűkebb pátriárák.

Michieli Vitális, túljárok rajtad.

Ha jó az ügynököd
– Giovanni, merre jársz –
hát tőlem tudd meg, ügynök:
hogy *nem* találsz meg engem.

Hé, figyej má, Giovanni,
mire jó ölni folyton
oszt mindig csak rohanni –

hahó, kocsmáros!

- Parancsoljonn, jellemtenegnagy úr. Itt a bor.
- csitt, csitt... de a bor... ez a bor... hm, hát ez oly...
- Igenis, fels...
- Csitt, csitt... hát e bor, ez a bor... oly
ziveres-zavaros... és mit lehetne enni?
- Nos hát így hosszú út előtt,
volna itt finom voyages-kenyér...
- Vidd ezt a bort a dözse emberének.
S ha kérdi, mondd meg neki, hogy munkás.
Hogy az vagyok.

HA ÉN LENNÉK A LÁMPAGYÁRI MUNKÁS

Megvilágító ének

Ha én lennék a lámpagyári munkás
a minőségek szorgos ellenőre
s te királylány egy tengerparti várban:
és szeretnélek ennek ellenére

s hogy arcod gyöngéd fényekben fürösszem
és minden lámpást meggyújtának éjjel
s így nézném arcod rejtett, őrült, forró
és mondhatatlan, szótlan szenvedéllyel.

Cselekmény csak ennyi.
És a díszlet:
külváros és rozszant lámpagyár,
hol az éjben elvtárs suhan átal
s féllábakon sok-sok lámpa áll.

Kerékbe törve
táncol a törpe.

Róka-nagyapám
kinéz ablakán.

Vörhenyes szakáll.
Sas dalol a fán.

AZ ÉN AZ ÉN AZ ÉN
A HÁROMTESTŰ ÉN.

Egy vitorlás, egy gálya.
Feljő a lépcsőn végig
feljő a víznek árja

lábam nyalja a tenger
vizes és kék kuttyája.

A FÉLIG ÜRES CSÉSZE

Idelent a szuterénben
vívódik a szuper-énem.
Láthatás és léthatár,
félíg tele csésze

ma kezdődik életem
hátralevő része.

Hullámzik pincében a tenger
játsszóter van a tenger partján
s egy csónak van a stéghez kötve.

Na Conxypánban kötsz ki holnap
azelőtt vagy azután
s holnapután
Lapután.

Játékok lent a játsszó-térben.
Egy szirén? vagy egy kicsi fóka?
hintácska?
csúszka?
libidóka?

ez van pincében.
A földszinten lakom én, szegény,
közönséges és viseltes én.

A padláson lakik
Felettes Néni, az ember felettes nénje.

Kiabálok neki néha
mert milyen az ember
kiabál olykor felettesének
ordítva s toporzékolva:
engem vigyen föl a padlásra.

*

Lélekben lélekvesztőn,
így sietek feléd.

DAL A LÉLEKVESZTŐN

Lélekbeszéd a lélekvesztőm.
Vagy útbeszéd az útvesztőben.
Hozzád beszélsz.
És hallgatsz, közben.
Néked, néked, néked szól.
Naked soul, naked soul.

Én vagyok az, jó napot kívánok.
Lélekvesztőn lélekvesztő-ének.
S lent a mélyben névtelen növények.
S hajótetek s vízi alkotmányok.

Ez az ének
 csak tenéked:
 ez tenéked szól.
Ez az ének:
 As the naked
 as the naked soul.

Mint a lélek mezíten beszéde
melybe tücskök hangja van betéve.

*

ifj. Szabó István: Madách (1965)

Húsvéti hitvallás

Ki mindenkit éltem túl Uramisten!
Nemcsak Petőfit és Adyt
Madáchet és József Attilát
Dsida Jenőt Csokonait
Balassit Zrínyit Vörösmartyt
Janus Pannoniust Gulyás Pált
Krúdy Gyulát és Berzsenyit
Kölcseyt és Szabó Lőrincet
Karinthy Frigyeset Kosztolányit
Radnótit Kaffka Margitot
Babitsot és Juhász Gyulát
Hervay Gizellát Pilinszkyt
Tóth Árpádot García Lorcát
Nagy Lászlót és Apollinaire-t
Már mindegyiknél többet éltem
nénjük vagyok anyjuk lehetnék
bennem mindnyájan feltámadnak
mint Krisztus a tanítványoknak.

Erdőtarcsa, 2001. április 16.

„Szép szónak szárnyát nem szegik” (Felföldi íróportrék)

Rimay János*

A középnemesi származású, evangélikus Rimay János (1570 körül–1961) a nógrádi Alsósztrégova szülötte, mint majd Madách; anyja is Madách-lány, a költő Madách Gáspár pedig unokaöccse. Apja Balassi apját szolgálta, ő maga a költőt, de Balassi Bálintnak sokkal inkább barátja, általa kijelölt utóda volt. Tervezett Balassikiadásának előszavában olvassuk: „része vagyok ez énekeknek én is, hogy tíz-tizenkétesztendő korombeli ítélettel is munkálkodott ezeknek némelikebe, én igazgatásomnak bocsátotta meg efféle ép írásait is örömet”. Amihez hozzátehetjük a Balassi-kódex névtelen másolójának ítéletét: „Balassi Bálint így szólott felőle életiben: ha úgy mégy elő dolgodban, azmint elkezdél, gyakorolván azt, nemhogy el nem érkeznél vile, de meg is fogsz haladni. Sőt halála óráján is őtet vallotta Balassi helyében lenni, kérvén arra, hogy az ő halálát verseivel ékesítse meg. Kit véghez is vitt Rimay János.” A Rimay-életrajzból nemcsak a sokoldalú tehetségéhez méltó feladatok véghezvivője, hanem a nélkülözhetetlen familiáris és bizalmas titkár, a politikus és diplomata is ránk tekint: Ecsedi Báthory országbíró és Thurzó nádor, Bocskay és Bethlen egyaránt igénybe vették szolgálatait, s jó kapcsolatokat tartott katolikus kortársaival is. Irodalmi környezetébe a Lipsius-hívő „Pallas magyar ivadéka” tartoznak: Forgách Mihály, Melith István, Révay Péter, Forgách Péter. Lipsius újszoicizmusának követését a mesterhez írt levele, manierizmusa példatárát a Prágai András Guevara-fordításáról nyilatkozó, I. Rákóczi Györgynek címzett irodalmi levél, Balassi-megítélését epicédiuma, előszava és elógiuma manifesztálják.

A századfordulón végbement világváltozás Balassi és Rimay egymásra következtetésében tanulságosan szemlélhető. A Balassit jellemző reneszánsz harmóniát, világosságot, zártságot, a kompozíció tér- és időbeli egységét, az egymás mellé rendelést Rimay verseiben a szétbomló, fellazult szerkezet, a barokkos alárendelés, a manierista modorosságok sokfélesége váltja fel.

*A portré második részét (A „csipkéből tekert gúzs” – Rimay Velencében) következő számunkban közöljük.

A reneszánsz áhítata és életöröme a Rimay-költészetben megrettenő életérzés: bomlásjelek, diszkrepanciák mutatkoznak. Balassi flóráját és faunáját Rimay kuriózus, meghökkentő színterekkel és bestiáriummal helyettesíti. Ott: jó hamar lovak, csattogó fülemüle, sátorozó páva; itt: hálóját szövő pók, kullancs, rühes juh, büdös őszi bakkecske, majomember, vízi hüvelvény. Balassi versbeli tájai éles, tiszta kontúrokkal tündökölnék: „Fénlik sok kövektől, mint a verőfénytől *erős vér tiszta jégen*, / Lebegnek szemei, mint a menny csillagi télben éjjel szép égen” – olvassuk Júlia szépségéről. „Egy igén többet nyomsz, mint más nagy rakás szón, / Aki ebben kétes, nyomozzon *balhát hón*” – talál furcsa hasonlatot Rimay éppen mesterére. „Erős vér tiszta jégen” – „Bolha a havon”: íme a reneszánsz és a késő-reneszánsz manierizmus különbözőségének szemléletes példái.

Rimay *Egy katonaéneke* is Balassi pünkösdhimnuszát imitálja, s még reneszánsz kompozíciós elveket követ. Hangvétele azonban csendes, meditatív, elégikus. Rimay tartózkodással hangszereli a Balassi széles indulatait, azonosulásait kiváltó vitézi tematikát. Balassi természetszerű csataképei helyett Rimaynál a különleges, a furcsa iránti érzékenység jeleivel találkozunk: a vér *szaga*, a *kinyitott seb* hosszan szemlélt látványa köti le. A hasonlóképpen komponált *Kiben kesereg a magyar nemzet romlásán, fogyásán...* a feltűnő, különös rímekkel újszerű: posztó-osztó–fosztó–felakasztó; nép–szép–kép–ép (a *kép* itt ‘dárda’ jelentésű). A népkép rímek végig is futnak a magyar költészet sorsunkat panaszoló századain a *Rákóczi-nótától* a *Himnusz*on át Illyés Gyuláig éppen a rím élteti, tartósítja, teszi egymáshoz kapcsolódóvá a magyar nép „querelá”-it.

Balsors akit régen *tép*,
Hozz rá víg esztendő,
Mebűnhödte már e *nép*
A múltat s jövendő!

A reneszánsz kompozíció felbomlását szemléltesse az *Ez világ mint egy kert...* Ez is vitézi, még inkább életfilozófiát megfogalmazó vers. Az intonáció: a kert, Lipsius *De constantiájának* követett toposza a jelenre utal; a vitézség mint versközepi emlékkép a múltra; a peroráció megint a jelenre. A meghatározó gondolati-szerkezeti elem a múltbeli emlékképeket maga alá rendelő jelen; az építőelemek nem egyenrangúak, nem egymás mellé rendelvek, és nincs térbeli és időbeli egység sem, mint Balassinak betétmintaként követett *Vitézek, mi lehet...* kezdetű katonaénekeiben:

Ez világ, mint egy kert;
Kit kőeső elvert,
Napról napra veszten vész,
Vagy mint senyvedt zsinde,
Kit ó házról széllyel
Té-tova hány nagy szélvész,
Ő mint romlandó ház,
Elveszendő szállás,
Jóktúl üresült rekesz. [...]

Mint habzó tengerben,
Mi is ez életben
Evezőnket forgassuk,
Kínnal mi lelkünket,
Sok gonddal fejünket
Igen ne nyomorgassuk,
Isten sok jókot ad,
Csak szelinknek zúgtát
Csendes szívvvel hallgassuk.

A mester halálára írt *Balassi-epicédium* (megjelent: 1596) nagyszabású gyászvers-füzére már teljében mutatja Rimay manierizmusát: az enigmatikus hajlandóságot, a rímkultuszt, a meghökkenítő végletek kedvelését. A meglágyult szív *hajtogatható*, mint a kamokának a selyme; a sok bűt, kárt szenvedett szív könnyes étke *saván* élt; az elmének is *sava* az ösztönző ereje; a többértelmű, azonos rím��avak káprázatosak: „Imhol jó nagy *sebbel* (=’sebesség-gel, sebbel-lobbal’), / Lődd halálos *sebbel*”; „De én hívem volt és zászlóm alatt *élt*, / Szablyája szélének én köszörültem *élt*”; lásd még: „is int – Bálint”; „Raphaél – aki él” stb. A 787 sor terjedelmű, epikus méretű, változatos formájú „monumentális költeményciklus” (Eckhardt Sándor) és az eléje szánt latin Balassi-apológia a sztoikus morál lelki egyensúlyt tartó, állhatatos, töredelmes Balassiját rajzolja meg, a gátlástalan, reneszánsz nagyúr vétke csak a harag és a paráznság.

A *Balassi-előszó* „a magyar reneszánszban kifejlődött irodalmi, nyelvi öntudat legfejlettebb, legérettebb fázisát szemlélteti” (Pirnát Antal). Rimay istenes, „el-vegyült” (szerelmi és vitézi) és Júliáról szerzett énekek csoportjait veszi fel, s Balassi szerelmi költészetéről – Dantét, Petrarcat, Boccacciót tanúztatva a szerelmi argumentum jogosultsága mellett – úgy vélekedik: éppúgy alkalmas a bölcsesség tolmácsolására, mint a költészet bármely válfaja. A Balassi-költészet Rimay szerint a magyar nyelv dicsősége: „szép pirossággal gyönyörködtető, tudomány ékességével elvegyített, teljes magyarságú megért cseresznye” nyelvünk korábbi fekete savanyúkökény-állapotához képest.

Rimay egy elógiumot is írt Balassiról az epicédium megjelenése után; ez a *Bálint, nevezetben ki voltál Balassa, vagy Bálint, nemzetedben ki voltál Balássá...* kezdetű „dicséret” vagy „bizonságtétel” – ahogy Szenczi Molnár az elógiumot szótárában definiálta. A *Balássá* az újabb megfontolások szerint – mint Szabó T. Attila szótárában is áll – „*balás*: Ballas-rubin” lehet, ’ékkő’, ’rubinkő’ értelemben. Forgách Mihály 1594 tavaszán láthatta is Esztergomban ragyogni ezt a „Balassa-

Ballas-rubinkövet”. Forgách nemrég eszményképét, Lipsiust ruházta fel ezzel az epithetonnal: „ékkő, amely a batavusok földjét díszíti”. És Rimay is a Lipsiusnak írt Forgách-levélből veheti át, hogy németalföldi mesterük „villogó fénylésével tündöklő drágakövecske”. Forgách és Rimay drágakövei tehát: Justus Lipsius és Balassi Bálint. Rimay elógiuma rendkívül népszerű volt: a XVII. század eleje óta, több mint ötvenszer megjelent az epicédiummal együtt, az új. *Istenes énekek* más szerzők műveit is közreadó különféle kiadásainak révén.

Babits Vörösmarty epigrammáiról mondja, hogy „nyugodt művészettel drágakőbe metszett kis kép van előttünk. A szarkofág domborműve helyett gyűrűbe való kámea”. Ez a tömörség Babitsot „a parnasszista szonettírók modorára” emlékezteti. Folytatva a párhuzamot: Rimay epicédiuma a szobrászatilag gazdagon megmunkált *szarkofág* részletezésével mondja el a Balassi-fivérek tetteit s halálát; az elógium: gyűrűbe foglalható drágakő, *kámea*, és csak Balassi költészetét tündökölteti. A görög-római elógium a dicsérő vers egyik ősműfaja. Eredetileg sírfelirat volt. Ilyen epitáfium-epigrammák azok a Zrínyi-versek is, amelyeket a *Szigeti veszedelem* költője eposza hőseiről írt. S ahogyan hőskölteménye sziklatömbjéről Zrínyi lepattintotta a sírfeliratok kis kőlapjait, akképpen állítható párhuzamba Rimay eposzi méretezésű Balassi-epicédiuma és Balassi-elógiuma is, címe szerint az *Ad Valentinum Balassam Ioannes Romainus* (Balassa Bálinthoz Rimay János):

Bálint, nemzetedben ki voltál Balássá,
Munkádot kiadom, hogy minden szem lássa;
De élit elmédnek, nem vélem, kaphassa,
Kinek Apollónál nem volt tanulása.

Vagy Siren, vagy Circe, vagy magyar Amphion,
Arany írásodban nincsen penészes ón;
Egy ígén többet nyomsz, mint más nagy rakás szón,
Aki ebben kétes, nyomozzon balhát hón!

Terhelje elméjét vak balgatagsága,
Kinek munkáidhoz nincsen kívánsága,
De szeret és óhajt azok társasága,
Elmédnek, kik értik, hogy nagy gazdagsága.

Én pedig írásid nyomát kinyomozom,
Ne bánd, új életre hogy nevedet hozom,
Emlékezeted mindenütt hordozom,
S így híred-nevedet, mint lehet, toldozom.

Nyugodjál, s koporsód légyen dicsőséges,
Állapatunk most itt nem gyönyörűséges,
Kit te ékesgettél, Eger is törökes,
Kévánom, hogy légyen lelked üdvösséges.

Hibbe városának, hol nyugszol, állása,
Ott vagyon, Krivánnak hol magas havasa,
Vendégfogadóját minden úgy szállhassa,
Szeredet tekintvén, hogy meg is állhassa,

Mondván: „Itt fekszik az a Balassa Bálint,
Ki kevés öröm közt nyelt sok keserves kint,
Kinek írásiban aki jól is tekint,
Elméje bársonyán szemlélhet skárlát színt.”

Elragadó Balassi-portré, és a Balassi „elméjének nagy gazdagságát értő”, a Balassi-szövegeket gondozó Rimay önportréja is („Munkádot kiadom”, írásaid „nyomát kinyomozom”). Az elógium korai érdekes adalék az írókultusz hazai születéséhez: a szülőhely topográfiailag pontosan tájolva, a látogatók elszállásolási lehetősége megnevezve. A Balassi-fivérek hibbei szarkofágjára az epicédium is utal. Itt a „tudományoknak kilenc istenasszonyi”, a múzsák őrzik „a Balassiak koporsóját”. Kolléganői nevében Clio, a történetírás múzsája mint valami idegenvezető-custos tájékoztatja „az koporsó-látogató emberek”-et. „Clio felel pedig mindeneknek, azki oda megyen, az többi képében, s így szól:

Kérdhedd ez koporsót, mért ilyen szoros bolt?
S ez két benne fekvő sebes test hogy ki volt?”

Rimaynak mestere körüli poétikai szolgálataira fordítva még a szót, megjegyzendő, hogy a manierista színezetű prózastílus moccanását már Balassinál tapasztalhatta. Amikor arról szól tervezett kiadása előszavában, hogy Balassi neheztelve panaszkodott azokra, akik a maguk másolataiban elrontották, össze-

vissza „ízetlenítették” kéziratait, idézi egy hozzá írt levelét: „Küldtem Kegyelmednek magam elméje faradékból vágatott rövid három énekecskémet is, de magának Kegyelmednek tudván, hogy természetekben való neveléssel ékesgettecsék, s tudja őket magánál tartani s igazgatni is kegyelmed. S nevetem azokat, s búsulás nélkül sem szenvedhetem, akik akármilyen írásimot is elméjének csomós pórázára kötvén, sok igéknek változtatásával (obruálván sensusit is) vesztegetik, fesletik, ízetlenítik, és azmellett engem való rágalmazásokkal nyelveknek hegyeit is fenik.” Mester és tanítvány stílje itt nem sokban különbözik egymástól, jóllehet Rimay modorosabb, de azért az elmefaradék, vagy az elme csomós pórázára kötött írás fesletése nem akármilyen *conchetto*.

Ezt az akkor korszerű európai stílusdivatot, a metaforázó, szellemesen *conchettozó* prózastílust Rimay később definiálta, ünnepelte és ajánlotta is, mégpedig I. Rákóczi Györgyhez írt levelében (1629). A Prágai-féle Guevarafordításról tett tanulmány méretű, totális manierista nyilatkozatot Bán Imre elemezte ragyogóan, a legjellemzőbb részeket kommentálva. hogy csak egyetlen *mérsékelt* példát hozzunk fel: „az ékesírásnak főmestere”, Cicero tizenhárom szavas mondatát Rimay így adja vissza háromszoros dúsítással: „Az a javallandó és magasztalandó, ép és egészséges írásfolyás, akiben semmi kiálló, hézagos üresség, semmi ízetlen dísztelenség, semmi farkavágott kurtaság, semmi zsugorodott lábú sántaság, semmi szükségtelen partjai kívől folyamadott csacsogó csalcsapság sincsen, úgymond.”

A Balassitól már elszakadt, önállósult Rimay-poétika Balassiétól eltérő költői nyelvet használ. Weöres Sándor szerint Rimay „nyelvi hajlékonyságban felülmúlta mesterét”, Balassit, „viszont szuggesztivitásban messze mögötte marad. Rimay lírája nem mutatós, pedig képei változatosak, fantáziája mozgékony; s a szavaknak a mondaton belüli pozicionális szerepét, éles vagy tompa elhelyezését, továbbá a nyugodt és nyugtalan szórendet úgy ismeri, mint később Arany János. Rímei élesek és kemények, gondosak, gyakran bökösen furcsák, pl. »Amphion, ón, szón, hón«. Csak mesterének eleven tüze hiányzik belőle, s ezt tán maga is érezte. Tudatos, műves poéta; de mégsem annyira, hogy szakított volna a korában általános hosszadalmassággal, terjengősséggel, a moralizáló és történelmi témák agyonbeszélésével. Kivéve, mikor a mesterre emlékezés vagy a bűnbánat bensőségesse teszi: ilyenkor a sok beszéd meggyorsul és szárnyra lendül.” Hasonló megállapításra jutott az irodalomtörténet-írás: „szintaxisát a rímek vezetik [...], doctus »mű« költészettel állunk szemben, amelyben az irodalmi gyönyörködtetés célját a hasznosság elve némiképp (ismét) háttérbe szorítja. Ez magyarázhatja azt a körülményt, hogy Rimay egy olyan aktuálisnak vélt költészetben törekszik vezérszerepet játszani, amely – jó szándékú

kezdeményként, a tanító-nevelő cél kedvéért – egy hangsúlyozottan nem beszélt, tehát »szép«, keresett, maníros nyelven szólal meg” (Ács Pál).

A „nem mutatós”, a „nyugodt szórendű” Rimay-vers nem mindig hosszadalmas, terjengős, túlmoralizált, agyonbeszélős. Én ezek közül a csendes lámpalángon égő, meghitt, „örömmondó” *Lelki vigasztalást* szeretem. „Légyen jó idő csak, fecske száll házamra” – „Küldd el is fecskédet, hadd lássak jó időt!” – kezdi-végzi, keretezi Rimay a béketűrő vallomást ugyanazzal a gyöngéd lírai intonálással. A népdal és majd a XIX. századi költő kezd így verset. Olyan ez a csak hat szakasznyi *Lelki vigasztalás*, mintha Tompa egy fakóbb szövegét Arany stilizálta volna:

Legyen jó idő csak, fecske száll házamra,
Nincs oldhatatlan nyűg vetvén nyavalyámra,
Ha gondja Istennek csak egy szál hajamra,
Inkább gondot visel lelkemre s magamra.

Hát miért ostoroz, s próbákkal mit sebhít?
Mert senkit magához kereszt nélkül nem hitt,
Fia is ez földön sok kísértettel vitt.
Úgy szerzett lelkünknek jó örömmondó hírt.

Eső száraz földnek mit árt, ha meghinti?
Sovánságát hó is mert csak kövéríti,
Úgy Isten vesszeje lelkünket enyhíti,
Mint aranyát az tűz lángával szépíti.

Mint setét mutatja tűznek szép világát,
Tereh alatt viszi pálmafa fel ágát,
Így lelkünk sújtással toldja okosságát,
Kereszt is vezérli lelkünk boldogságát.

No hát, én lelkem, tűrj s tanulj reménleni,
Hogy tudhass uradtúl sok jót érdemleni,
Köd után mert mint szebb szokott a Nap lenni,
Rajtad is bűd után jód úgy fog félneni.

Kegyess Isten, kinek nagy hatalma felnőtt,
S irgalma oszlopa tőből meg ki nem dőlt,
Vigasztald fejemet, ki búban forrott s főtt,
Küldd el is fecskédet, hadd lássak jó időt.

Rimaytól mindenki tanult: a súlyosabb szavú Zrínyitől kezdve a technét rutinná fejlesztő XVIII–XIX. századi mesterkedőkig, és a Nyugat nemzedékeit sem hagyta érintetlenül.

A *Szigeti veszedelem* hősenek apoteózisa az epicédiumbeli Balassiéval rokon, a II. ének végén elmondott bűnbánati fohász a gyászversbe illesztett L. zsoltár fordulatait visszhangozza. A lírikus Zrínyi is a Rimay Jancsika halálát gyászoló költőapa fájdalmának sztoikus nyugalomával erősíti magát, amikor Izsák fiát kell elsiratnia. És támasztéknak tekinti Rimayt a prózaíró Zrínyi Miklós. Legszebb irodalmi levelét, az *Áfium* nemzeti önbírálatával rokon, keserű, fátumos önvallomását rekeszti be 1663-ban ezzel a Balassi-epicédiumból vett idézettel: „Ó, vezértől fosztott, / Rossz tanácsra osztott, / Árva, puszta hajlékom; / Reménségével tilt, [=’tölt’] falt, / Test nyugotó árnyékom, / Ha tér meg nyavalyád, / Hol gondodhoz az lát, / Ki nőtt fel csak játékon.” Csokonai és a mesterkedők Rimay-rímeiket fedeznek fel újra, vagy vesznek át: „Légy bár olyan jámbor, mint Curius s Cátó, / Tudományban oly nagy, mint Homerus s Plátó, / Ki volt mindenlátó, / Ha pénzed nincs, lehetsz ehhez csak börgyártó” (*Kerekded ez világ...*); „Megtekinti, megvizsgálja, s ítéli *messzelátó* / Elméje, mit tartott erről Leibniz, mit tartott *Plátó*” (Csokonai: *Horváth Ádámhoz*).

Rimay ma is eleven hatású költő. Gyászversének egy szakaszára Keresztury Dezső irányította rá a figyelmet (*Mikor Esztergom alatt halálát várta*, Új Írás, 1978):

Mit mondhatok? Éltem,
Hol bátran, hol féltem,
Kedvvel, búval, panasszal;
Hol méltó vádlásban,
Több rágalmazásban,
Mert egész föld foly azzal;
Vétkemben rettegtem,
Jómban örvendettem,
S vígadtam az igazzal.

Én akkor ezt képzeltem rá feliratként sírlapomra. Valaki azonban mindönket megelőzött. 1992 tavaszán ezt a kilenc sort olvashattuk megrendüléssel Klaniczay Tibor gyászjelentésén.

Zrínyi tragikomikus vadkanbalesete nem lehetett kultuszképző; annál inkább az lett Balassi hősi halála a szenvedés, a bűnbánat és a megdicsőülés dimenzióival. A Rimay-epicédium szinte a halál pillanatában, a leghitelesebb tanúként hagyta ránk a történetek költői apoteózisát, s ennek éltető kútjára járnak rá négy évszázad magyar költői. A Balassi-fivérek gyászvers-füzérének legszebb és legkülönösebb átélő továbbírása a lábán sebes Nagy László és öccse, Ágh István kísérlete: a *Balassi*, illetve a *Balassi lázbeszéde*. Nagy László néhány hónappal halála előtt a maga „lázbeszédét” publikálta 1977 őszén, címezve akkori „álszent hivataloknak”, „az arany Kamillának”:

Szent vagyok, költő-vitéz, akit sebein át
 gyalázott, piszkolt, gyilkolt az arany Kamarilla
 kátránnyá rontva a vért, de a vers Pelikán,
 valakihez pirosa áttör időn s ködön.

Ördög már veletek, oltottmész-ruhám dörög,
 zsinórzata villám, nem esem hanyatt, se orrlag,
 angyalaim karolnak égbe, s majd krónika csácsog:
 címere hárfa – hungarus volt, istentelen.

Múltkóstoló

Biedermeier stafírun

Rózsaszín leányszobák százötven évvel ezelőtt: kendők, szalagos kalapok, földet söprő toalettek, illedelmesen lesütött szemek, zongorafutamok, szerelmes regények, szigorú mamák, kedélyes apukák. Polgárleánykáknak illemt, olvasást, írást, hímzést, zongorázást tanulni kötelező. Ám a polgárapukák nem tudnak házitanítót fogadni, társalkodónőre ritkán futja jövedelmükből, intézetbe küldik hát gyermekeiket, tanulni jó modort s úri leánykáknak szükséges mindennapi tudnivalókat. A gazdag polgár Bécsbe viszi leánykáját vagy Pestre, *Tänzer Lilla* jó hírű intézetébe – nemeskisasszonykák közé. A szegény, akinek vékony a bugyellárisa messzi utazás és előkelő intézet megfizetéséhez, megelégszik – szükségből – a helybéli leányneveldével.

Csalogató hirdetések csábítják tanulásra a leánykákat. A *Magyar Kurír* 1807. december 4-én például így ír: „Mivel abban az új nevendék leánykákat nevelő Institutumban, mely Szabad Királyi Pozsony Városában a Hal áruló piacon, a 756. számú házban, a 2. emeletben, jobbra az 1. szám alatt felállított, és amelyről a *Magyar Kurír* már más ízben is jelentést tett, még egynehány hely üresen vagyon: ahhoz képest ennél fogva jelentetik, hogy azoknak nevelésekre a legnagyobb figyelmetesség fog fordítatni, amely tekintetből a felvett és felvétetendő nevendékeknek minden részben leendő pallérozásokra Bécsben egy Gouvernante, azaz francia igazgató személy vétettetett fel.”

Megdobbant szíve a szerény jövedelmű korabeli apukáknak-anyukáknak e tudósítást olvasva; ismerték városukat, tudták: a Hal áruló piacon nem sorakoznak előkelő paloták, kocsis-káromkodástól, örömlány-prüszköléstől, korhelyricsajozástól hangos a környék, s ezért a 756-os számú ház második emeletén meghúzódó intézetben nem illik sok pénzt kérni leánykák oktatásáért.

Kérdés: mire nevelik e gyanús helyen a szende leánykákat?

Szavuk az atyáknak nem lehetett, a Hal áruló piacon a hirdetés szerint minden szükséges és illendő megtanulható: „Taníttatni fognak, mégpedig fundamentomosan a vallásra, olvasásra, írásra, számvetésre, geográfiára és különb-különbféle szép kézimunkára, úgymint strikkolásra (kötésre), varrásra,

jegyzésre, fejjérselyem, ezüst- és arany hímzésre. Ezen kívül francia és olasz nyelvekre, mind beszélni, mind írni, klavírozásra, rajzolásra, táncolásra és mindazokra, amik az illendőségre, jó erkölcsökre és a szükségre megkívántatnak.” Éhen halni sem fognak a leánykák: „A nevendékeknek fölöstökömrre tej és sütemény, ebédre 4–5 tál étel, uzsonnára s vacsorára 3 fog adattatni.”

Pompás ajánlat, mégis: a hirdetés háromszori megjelentetése, s a tapintatos közlés, hogy *egynehány* hely még üresen vagyon, azt bizonyítja, nem tolongtak a jelentkezők a halpiaci leányneveldebe.

Talán a közlemény záró sorai riasztották el a gondos atyákat: „Ágyat, köntöst, fehér öltözetet, 6 törülköző keszkenőt, 6 asztalkendő, 2 abroszt, kést, villát és kanalat magoknak kell a nevendékeknek hozni.”

(Úrilány nem kóborol ágyával az utcán. Értettek a szóból az atyák: szépreményű kedves leánykáik elkerülték a Hal áruló piac hátsó szegletében meghúzódó leánynevelő intézetet.)

Elmerengők: miről álmodoztak hajdan fehér leányszobáikban a biedermeier hajadonok? S vajon e leánynevelő intézetekben – ahová még saját ágyukat is magukkal kellett vinniök – kötésen, zongorázáson, számvetésen, nyelveken, geográfián túl mit tanultak?

Jó erkölcsöt – szögezi le a *Magyar Kurír* hirdetése.

Gondom épp e hajdani ártatlan, bájos hajadonok apáca szilárdságúnak hitt erkölcsével akad.

Pesty Frigyes temesvári irodista 1844-ben, húsz éves korában megismerte élete asszonyát, akkor még biedermeier hajadont, akit néhány évi jegyesség után Pesty Frigyes – már mint nagykorú, anyagilag önálló férfiú – feleségül vett.

A temesvári ifjú ember (ma még) kéziratos naplója tanúsítja: frigyben járásukat a városban mindenki jó szemmel nézte, s amikor eljött az ideje, boldogan egybekeltek, gyermekeik születtek, örömben-bajban szépen éltek, amíg meg nem haltak.

Hosszú jegyességük történetét naplójában Pesty Frigyes részletesen elmeséli, s e gyertyalángnál körmölt kéziratból egyértelműen kiderül: nem volt könnyű reformkorunkban jól nevelt úrilánynak s úrifíúnak lenni Temesvárott. Házibál, táncmulatság, családi ünnepségek, vacsorák, templombani egymás mellett helyet foglalások, családi séták a kertvárosból hazafelé nyári vasárnap délutánokon – számtalan alkalom, amikor a szerelmesek láthatják egymást, eltölthetnek együtt néhány órát. De természetesen csak az illedelem s jó erkölcsök szigorú betartásával. Szülő, rokon mindig látó- s hallótávolságban, mert mindenki úgy gondolja: a jegyeseket nem illik (s nem célszerű) magukra hagyni. A csukott ajtók bűnre csábítanak – így a kor illemtódexe. Ám Pesty Frigyes leleményes fiatalember:

néha sikerül megérinteni imádottja kezét, fülébe szerelmes szavakat suttogni, kosárcájába dugni egy titkokat rejtő levélkét. S az esküvő közeledtével már lazul a szülői szigor. Pesty Frigyes boldogan jegyzi fel naplójába, hogy egy napsütéses vasárnap délután a népszerű sétaúton kertvárosi házukból a város felé ballagva, édesapja és édesanyja engedélyezte számukra – két éve jegyesek, Pesty Frigyes huszonharmadik évét tapossa –, hogy ne előtük, hanem mögöttük haladjanak. A két szerelmes él a váratlanul ölükbe hullott pompás alkalommal: szerelmesen andalogva, *egymás kezét fogva* követik a szülőket.

A szülők jól neveltek: váratlanul soha nem fordulnak hátra.

Régi világ, jó világ, illedelmes kor volt a biedermeier – gondolhatnánk –, a szerelmesek örültek akkoriban, ha két év jegyesség után, séta közben, szüleik háta mögött haladhattak, s megfoghatták – titokban – egymás kezét.

Csak hogy Pesty Frigyes naplójának egy korábbi füzetében beszámol arról, miként találkozott a Temesvárra látogató, nála néhány évvel korosabb bájos rokonával, Nettivel.

„Megtudtam, hogy Netti Lugosról megérkezett, itt vala távollétem alatt, és velem kíváncz beszélenni; találhatom pedig őt a Harsonyás vendégfogadóban. Odasiettem – a szobában egy ismeretlen asszonyságot is találtam, de – és ámbár Netti éppen öltözködésben volt és elpirult – én rokoni bátorsággal megcsókoltam őt larghetto tempóban. De igazán vallva, én nem jó jelnek vettem ezt, hogy most eszmélkedni tudtam. Az első percekben már tárgyakat és anyagot fogdostam, hogy legyen miről beszélnem. Hogyan? – amint emlékezem, ez valahán nem volt így! Én láttam ekkor, hogy Netti vesztett ugyan kerekded szép testességéből, de nékem jelenleg szebbnek tetszett, mint első találkozásunkkor; de miért ő oly szó-rakozott? Húgom otthon mondá nékem, hogy atyám az én szobámban Nettivel jó ideig magányosan volt, és lassan és buzgón beszélt. Igaz, én is hibáztam belép-temkor, és megleptetésem az öltözködő leány előtt kisodorta emlékezetemet: – én Nettit kegyedeztem, ámbár téeznem kellett volna őt. A talány itt valahogy tán feloldható. Én nem így kívántam előtte állani. Tudom, pár év előtt mi történt köztünk, és hogyan, és mi okért; most is sajnálom ezeket, és annál inkább, hogy ezeket változtatnom nem lehet.”

Legyünk jóhiszeműek, de tárgyilagosak; ha Pesty Frigyes öltözködés közben lepte meg szobájában Nettit, s a látottak alapján ítélte úgy, hogy Netti korábbi kerekded testes szépségéből veszített, akkor joggal feltételezhetjük: korábban is közelről legeltette szemét e kerekded testes szépségen.

Netti – ez hiteles adat – 1843. szeptember 21-én késő délután ruhát öltött, s karját nyújtotta ifjú lovagjának. „Hét órakor őt karomon és az asszonyságot a színházba kísértem. A darab nem ér sokat. Elbúcsúztam mára Nettitől csókolással, és ő megígért holnap reggel nálunk megjelenni. Hm! Én nagyon örülök meglátásának, de valami mindkettőnknek nem tetszik. Midőn színházba kedvéért menni határoztam, már jobban látszott felém hajlani; tehát sikerülhet néki jó véleményt adni, de csak nem miről! – hol a hiba??!

Pénteken, 22-én eljött reggelényre Netti, mint megígérte. Vele beszélgetve jól mulattam, és későbbben több helyre a városban együtt jártunk. Ismét lakásából délben elhíttam őt ebédre hozzánk, mely után mi magányosan hagyattunk tulajdon szobámban; és akkor is előfordult az elélt időnek emlékezete. Mi pamlagra ültünk és ostáblát kezdtünk játszani; midőn Netti szemrehányólag kezdte említeni, hogy levelezésünket én félbeszakasztottam, kisült, több magyarázások után, hogy Netti válasza utolsó levelemre elveszett. Ez mentezés mindkettőnkre nézve. Most őt megkérdeztem, hogy írjunk ismét egymásnak; és lőn a végezet, hogy ez alattomosan történjék. Ez óra igen kedves volt; nem csak egyszer ölemben tartottam szép rokonomat, és hízelkedtem, és ölelkeztünk; – hja! az ajtó csukva volt – most értettük egymást, egy csepp balértés nem ronthatta kedvünket, szükségtelen köztünk vallomás és mentegezés. Három óra kongott, tehát Nettit hazakísértem, hol még fél óráig tartózkodtam.”

Ha a reformkorban éltem volna, mindenesetre rokon lánynak kezdtém volna udvarolni. Mert a menyasszonyom kezét érinteni illetlenség, egyedül maradni vele meggondolatlanúság (különben is lehetetlen: árgus szemek vigyázzák minden lépésemet!), de rokon lánnyal egy parti sakkra szobámba visszahúzódnai, s félig vagy egészen becsukni az ajtót – ez nem sérti az illetet. S hogy hányszor ültetem szép rokonomat ölemben – ki látja a csukott ajtón keresztül?! Mint naplója szövegéből sejthető: Pesty Frigyes és a kerekded szépségű Netti kellemesen töltötték az időt. S az örömteli enyelgés után Pesty Frigyes még fél órát időz a fogadóban, Netti szállásán. Vajon mit csináltak?

Csak feltételezem, e fél óra jó mulatság, férfi munka volt. Pesty Frigyes este barátaival boldogan ünnepelt, éjfélig kiürült tucatnyi borosüveg, s hazafelé menet a koromsötét éjszakában ifjú barátunk az út menti árokba zuhant. Alaposan összezúzta magát, minden tagja fájt.

„Éjszakán felkeltem az ágyamból, fel és alá járván a szobában, azt elérni kívánván, hogy nappal egyenesen állhassak, mert derekam görbe volt és merevedett. Furcsa meghűtés következése. Netti eszembe jött, melynél jó színben akartam ma megjelenni, és midőn szürküllött, és a szoba tárgyait kiismerhettem,

inkább növekedett aggodalmam, hogy ma Netti tetszését nem nyerendem el, ki éppen ma még elutazni is fog, – az utolsó órákban fájdalom miatt képtelen leszek nyájas udvariassággal a Temesváron töltött időt kedvessé tenni. Mivel sajnosan hiába vártam, hogy Netti reggelényre jöjjön, irodámba indultam, hol csak nagy erőltetéssel a legszükségesebbeket – mi szerencsémre nem sok volt – elvégezhettem. – Délben Netti nálunk ebédelt, nekem étvágyam nem volt; mi ketten szobámba mentünk, egy ideig ostáblát játszottunk, de nemsokára kedvünkre hagytuk magunkat. A játék alatt egymás kezét tartottuk, Netti többször fejemet húzta melléhez, és simogatta orcámat; én nem szalasztottam el a biztos pillanatot – (ma az ajtó csak félig volt betéve) –, hogy csókolódásban ússzak; ah! mi ekkor nem sokat a pamlagon és széken, csak egymás karjaiban voltunk. Hogy Netti engem szeret, és nem kis mértékben, jel az is, hogy ő most az utolsó percekben elmondá nékem, kik járnak fiatalok Lugoson házukba, és oly részletesen beleavatott legtitkosabb viszonyaiba, mint nagyobb bizodalommal tán nem is lehetséges. Még szerelmeskedtünk egy ideig, azután lakásába őt kísértem, hol megtudtam, hogy nem most mindjárt, hanem csak holnap fog a vele jött asszonyosság visszautazni. Örültem e hírnek nagyon, és megígértem, estvekor az utolsó órákat itt tölteni jönni.”

Feleségéről Pesty Frigyes még bizalmas naplójában is szemérmes tapintattal ír, legfeljebb ha asszonya kecses alakjáról ejt szót. Netti viszont *melléhez* vonja őt – többször.

Azt kell hinnem, e bájos biedermeier leánykák és jól nevelt, illemtudó fiatal emberek olykor áthágták a korban szokásos illedelem határait. Vagy csak mi képzeljük őket szendéknek s ártatlanoknak?

Roszhírű lányok, feslett életű asszonyok, pénzért magukat árusító nők mindig s mindenhol akadnak. Temesvárrott is volt olyan házikó, amelyet piros lámpájáról ismertek fel a férfiembernek. De Netti kerekded szépségű bájos rokon lány, úrikisasszony, akit valamely leánynevelő intézetben tanítottak jó erkölcsre, illedelemre. Pesty Frigyes erkölcsös ifjú férfiú, aki természetesen tartja, hogy menyasszonya jó hírét minden módon óvja, védje, s hogy esküvőjük után érintse meg először, igazán. Nettit öltözködés közben lepi meg úgymond rokoni csókkal! Menyasszonyával beszélget; Nettivel ostáblát játszik és szerelmeskedik. Menyasszonya kezét pillanatra meri megérinteni, a rokon lány Nettit ölébe ülteti – nem is egyszer.

És mielőtt elutazik, még egyszer fölkeresi szállásán a kedves rokont. „Most az utolsó kéj poharat kiüríteni mentem. A vendégfogadó folyosóján elémbé jött Netti, ki szobájába vezetett, és a pamlagra vonott; másfél óra alatt, hol magá-

nyosan voltunk, szellemeink és lelkeink egymásban valának; már én százszor a hosszú búcsúcsókot kaptam tőle titokban, míg ezt forma szerint már nyilvánosan tőle vettem. Másfél óráig együtt valánk; többet tollal kifejezni szükségtelen. Van jellemem, van rokon leányzómnak jó lelke; a kék maga idejében és saját módjával ittatik. – Még egyedül Netti a garádicsig engem kísért, ott volt az elválasztás!!! – Otthon rögtön szétheverő foglalatosságaimat helyére raktam, és ágyamat kerestem: testem most maga gondját is igényeli...”

Így ért véget a pikáns kaland. Pesty Frigyes néhány hétig még készül Nettinek levelet írni, de végül úgy dönt: Nettiből, e kerekded szépségű rokon lányból hiányzik valami, valami nagyon fontos, ez sérti őt, levelet ezért többé neki nem ír. Magyarán: Netti szemérmetlen nő, Pesty Frigyes pedig a szemérmes leányokat kedveli. Feleségül venni csak szemérmes nőt óhajt, tehát olyat – finoman fogalmazok –, aki korábban nem ült többször az ölében.

Netti örökre eltűnik a temesvári fiatalember életéből, aki később jeles történész lesz, akadémikus, tudós könyvek szerzője, s aki e kaland után néhány évvel feleségül vesz egy szemérmes hajadont. Nászéjszakájuk titkairól nem mesél a kéziratos napló. Arról sem vallanak e feljegyzések, szemérmes asszonyával mekkora stafíring érkezett a temesvári szíjgyártó nagy álmokat dédelgető fiának házába.

Mert egy fiatalasszonynak nem csupán jól neveltnek és szemérmesnek kellett akkortájt lennie, de illett anyagiakkal is megalapoznia házasságát.

(Talán tévedek; meglehet, Nettinek nem szemérme volt kevés a házassághoz, hanem stafíringja.)

Temesvártól kicsit odébb, Désen, 1846-ban adták férjhez szerető szülei Torma Aloyziát. Nem tudok semmit e szép nevű hölgyről, de őrzöm azt a kéziratos jegyzéket, amelyet e napon írt alá az ifjú ara: „Feljegyzése azon portékáknak, melyek Torma Aloyziának, mint Makray Lászlónénak az apai házból adattak augusztus 19-én 1846.”

Torma Aloyziát nem üres kézzel engedték el az atyai házból. Ha üres házba érkezett, akkor sem kellett a földön aludnia: „Szalma zsák hat darab, lószőr matrac öt darab, derékalj hét darab, párna tizenkilenc darab, selyempaplan öt darab, karton paplan két darab, selyem pokróc két darab, házi gyapjú pokróc két darab.” Akárhogy számolom, ez kilenc fekhely. Ha négy gyermekük született, még mindig vendégül tudtak látni bármikor három náluk megszállni kívánó rokont.

És sok évnek kellett elmúlnia, mire elnyűtték az ágyneműt: „Lengyolcs alsó lepedő tizenkét darab, lengyolcs paplan tíz darab, házi vászon lepedő negyven darab, lengyolcs párnahaj harminc darab.”

Az örömanya ismerte lányát, tudta, nyáron, nagy melegben éjszaka nem tűr magán sok ruhát: hat hálófőkötő mellé csak négy hálóréklit csomagolt. Asztal-neműt annál többet. Volt mivel teríteni Torma Aloyzia házában, ha vendégül látta a közel s távoli szomszédokat: „Huszonnégy személyre való kamuka abrosz egy darab, hozzája keszkenyő huszonnégy darab, tizenkét személyre való kamuka abrosz egy darab, hozzája keszkenyő tizenkét darab, tizenkét személyre habarcsos formájú abrosz két darab, hozzájuk keszkenyő huszonnyolc darab.”

Úgy látszik, nem készült el időre minden, mert a jegyzékbe itt utólag beszúrták: *van huszonkettő*. Csak találgathatunk: megkapta vajon Torma Aloyzia a hiányzó hat asztalkendő, vagy soha nem tudott vendégül látni huszonnégy vendéget habarcsos formájú abrosz mellett. Ha nagyon sokan voltak, feltehetően a barackmagos asztalterítővel terített, ahhoz ötvenhét asztalkendő tartozott.

De az ifjú asszonyka konyhája volt csak igazán fölszerelve: „Tányértörő száz darab, késtörő ötvenhárom darab, portörő kendő huszonhárom darab, findzsatörő huszonhét darab, takaró ruha negyvennégy darab, cipó szaggató kendő negyvennégy darab, disznó ölő surcz... (magyarul: bőrkötény) ...disznó ölő surcz nyolc darab, búza szárító ponyva tizenkét darab, gyapjú zsák tizenkét darab...”

Mindez csak töredéke a gazdag listának. Torma Aloyziának volt mit a tejbe aprítani. És bútort is kapott az ifjú pár, ám a jegyzék árulkodik: a szemérmes ifjú asszony csak hálósobabútort hozott új otthonába. Logikus: új élete, a nagy változás a hálósobában kezdődött és a konyhában fejeződött be.

Nemes egyszerűségű hálósoba berendezés 1846-ban, Désen: „Fekete furnírozott és selyem matériával borított kanapé, hasonló kis diván, hasonló varró kis asztalka, furnírozott két juharfa ágy, két hasonló fehéreneműtartó almáriom, hasonló öltöző asztal, hasonló éjjeliedény tartó, bronz ráámájú nagy metszett tükör, fenyőfa festett nagy láda, kisebb ilyen láda.”

Hogy a hálósobában egy nagy metszett tükörrre van szükség, ezt értem, nők dolga a pipere. De miért tartozik a hálósoba berendezéséhez csupán egy éjjeliedény tartó? Századunk polgára kényelemhez szokott, s mosolyog vagy kacag, ha régi képeken az ágy alá tolt éjjeliedényt megpillantja. És elfelejti: a múlt század első felében még az előkelőbb házakban is, akinek éjjel halaszthatatlan dolga akadt, annak a meleg ágyból a nyitott folyosóra kellett kiballagnia – vagy használnia az éjjeliedényt, ha télen nem akart hálórékliben, papucsban kékre-zöldre fagyni.

De el sem merem képzelni, amint szegény Torma Aloyzia, akit férjhez menetele napjáig törekeny virágszálként nevelgettek szülei, most – igaz: éjjel, igaz: sötétben, de – férje jelenlétében kényszerült az éjjeliedény használatára.

Vagy erre vonatkozóan is kaptak hasznos és okos tanácsokat a nevelőintézetben az úri leánykák? Nem tudhatjuk.

A biedermeier kor szemérmes, ilyen illetlen kérdésekről nem maradtak följegyzések. A stafírunghoz mindenesetre az éjjeliedény tartó hozzátartozik. Valamint néhány ékszer, hogy a fiatalasszony biztonságban érezhesse magát férje házában: „Arany nyakbavaló, zöld kövekkel és fehér gyöngyökkel, hozzá egy pár fülbevaló, diadém, bross, arany nyakszorító huszonhárom darabból álló fehér gyönggyel, hozzá egy pár brilláns fülbevaló tizenhat kövel, fehér gyöngyös kis nyakbavaló, hozzá egy pár fülbevaló, több nemű kövekből álló karperrec, negyvenöt szemből álló sor nagy kláris, négy sor négyszáz szemből álló apró gránát, kilenc kövű brilláns gyűrű, három kövű brilláns gyűrű, smaragdos és gyémántos, szívformájú gyűrű, öt darab különféle arany gyűrű, arany óra, hozzá való arany csattal.”

Szép hozomány, gazdag esküvő, boldog házasság. Torma Aloyzia boldogan élt, míg meg nem halt. De az atyai házból kapott portékáinak gazdag jegyzékét olvasgatva eszembe jutnak azok a biedermeier kisasszonyok, akik szerény motyójukkal a Hal áruló piac mögötti leánynevelő intézetben készülődtek az életre, házasságra; eszembe jut a kerekded szépségű Netti, aki boldogan foglalt helyet Pesty Frigyes ölében, de a felesége nem lehetett, s azon töprengek: vajon Torma Aloyziának soha nem jutott eszébe kipróbálni, mit lehet kezdeni egy férfival, ha szobájának ajtaja csukva van, ha a fekete, furnírozott és selyem matériával borított kanapé csábítóan és hívogatóan kényelmes, ha a férfi tüzes tekintetű és délceg, ha nyár van és csiripelnek a madarak, s ha beszélgetni vagy ostáblát játszani éppen senkinek sincs kedve?

Ha volt ilyen pillanat életedben, szép Aloyzia, ugye nem szalasztottad el?

ifj. Szabó István: Petőfi (Mezőberény, 1975)

Időtlen nászban

Forog a szél,
kigyózik, kering a tájon,
duzzad, dagad, nyomúl előre,
s virágport lövell
az éhesen szíromló mezőkre.
Kerít az illatos ölelés.
Bomlik az erdők kontya.

Időtlen nászban
vonaglik a Föld.

Reng, égre-tárulkozó
virág-népeivel.
Reng, az elegyülő fajok
egymásba-oltott mozdulataival,
lélek-lökődéseivel.
Teremni vágyó életek
vívnak jövőendő létükért.
A teremtés másnemű hadai
csapnak egymásra le.
Győztes, hős a képzeletben.
Győzelem van, s élő,
ki megmarad
egy újabb legyőzetésig.

Mennyei olajfa

Égtájak tengelye volt
Égi jelek mutatója
Tavasszal zöldellő máglya
Remények zengő májusfája
Elemek cibálták tépték
Villám-korbáccsal verték
Állott vasfogát próbát
Az idő harapófogóját
Múltunk strázsája volt
Jelenünk boldog őse
Kilátónk borús jövőre
Fecskék fóruma forró drótja
Mennyei sürgönypózna
Porszívó óriás-tüdő
Trágyadombokról bűzülődő
Leszálló tiszta lélegzete
Közélgő nyarunk friss ihlete
Illatok harmatos fészke
Illatsziget
Virágsújtásos ágszabadcsapat
Virágözön virágkokárda
Erdőnyi hatalom egymagában
Csókjainknak meghitt bokra
Fálylazott itt halk titokra
Volt levélsátor Úrnapon
Támasztott ingó részegen
Volt kapások ebédcsillaga
Versemben is metafora
Elvágóknak sóhajtorony
Lidérctüző vakablakon
Itt imázott istenének
S intett búcsút élőéknek
Csillagközi útja előtt
(hagyva papot és temetőt)

A Lélek
Vágyak repülőtere
Szelek hírnöke
Hullócsillagok puha perselye
És csillaghullás ő maga
Ha zúg az ősznek táltosa
Csupaszon mindenek ősi szobra
Gyökérsövény a földbe-fagyva
Munkál s ha közben tavaszra gondol
Virágot nyílik a jó humuszból
Kigyúl lobog kis levéllángokkal égve
Nyelvet öltöget fekete télre
Olyan mintha még ma is volna
Üzenethozó sürgönypózna

Kerék Imre

Interim

Fennsőbbbsége tudatában (akárha
ő ültette volna *személyesen*
a Fiastyúkot az Úr kosarába)
átnéz rajtam, mint ablaküvegen,

hogyan éreztessen velem: idegen
vagyok itt, bár még tűri létezésem. –
Kívül paszta-reklám-vigyor, de bent
egy fenevad lapul ugrásra készen.

Még álcázni kényszerül igazi
lényegét, még a módokat
mérlegeli: megmarjon? leterítsen? –

De már megmoccan benne valami,
s mint tüdő a fazékból, kidagad
belőle a felbőszült állat? isten?

Rézholdak, réznapok

Lankadt szárnyú harangszó
verdes a tűzfalak közt.

Kapkodva hűtlenül elcsavargó
madarai után
kék semmibe markol a fa.

Keringenek rézholdak, réznapok.

Jegenyék meszelt-fehér
oszlopai tartják fegyelmezetten
a rogyini-készülő boltozatot.

A kertek, mezők rozsdavérben.

Kikericssek lila
gyertyái lobognak a nyár
holtteteme fölött.

Szél köhécsel,
mogorva szerzetes,
mormog foga közül:
Látjátok feleim.

Tokaji Író tábor 2001

2001. augusztus 14–16. között rendezték meg a 29. Tokaji Író táborot...

Májer Jánost, Tokaj polgármesterét innen nézi az ember a negyvenen. Az is lehet, persze, hogy fölötte van ugyan a négy X-nek a város első embere, csak épp jól tartja magát – mindenestre épp tucatiára látja vendégül házigazdaként a Tokaji Író táborot.

„– Beépült már ez a rendezvény Tokaj közéletébe, s kezdetét veszi már jóval azt megelőzően, hogy a tulajdonképpeni vendégek megérkeznének. Nálunk egy tokaji nyár már nem is lenne tokaji nyár, ha nem üdvözölhetnénk itt a táborlakókat. És így vannak ezzel nem csak az önkormányzat, vagy a rendezvénynek helyt kínáló iskola dolgozói, hanem általában a tokajiak mindannyian, akik ebben a városban élünk. Várjuk az írókat, amint vártuk néhány évtizeddel ezelőtt a festőket. Várjuk az évek hosszú során létrejött barátságok újra és újra megerősödését: a közös élményeket, a poharazgatásokat...”

Csendesen beszél a polgármester, csöppnyi szenvedély sincs a hangjában – mégsem érzek rá okot, hogy kétségbe vonjam a szavait. Épp azért tán, mert e nélkül is hihetőnek tűnik, amit mond. „– Ennek megfelelően aztán igyekszünk is mindent megtenni azért, hogy a tábor a lehető legsikeresebb legyen. És ezen nincs csodálkozni való. A Tokaji Író tábor néhány napján a legnemesebb kultúra képviselői költöznek hozzánk, fellegvárává válunk a magyar irodalomnak – úgy is mondhatnám, hogy mi vagyunk ilyenkor az ország irodalmi fővárosa.”

Dévald Istvántól, a Tokaji Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola igazgatójától hasonlókat hall a Miskolci Rádió riporterének mikrofonja. „A Tokaji Író tábor kuratóriuma évi akár több alkalommal is itt tart kihelyezett ülést, meg aztán – úgyszintén a kuratórium jóvoltából – olyan író- és költőegyéniségek tartanak esetenként rendkívüli irodalom órákat az iskola diákjainak – és tanárainak –, mint amilyenekkel kevés hasonló intézmény dicsekedhet az országban. Serfőző Simon volt itt legutóbb, az úgyszintén megyében élő Cseh Károly, vagy a kuratórium egyik volt elnöke, Gál Sándor, aki a Felvidék magyar irodalmának jeles képviselője.”

Az iskola sajátos módon reagált a megtiszteltetésre: néhány éve irodalmi kegyhelyet hozott létre az épületet övező kertben. Olyan személyiségek emléké-

re ültetnek itt évenként egy-két fát, akik különösképpen kötődtek életük során Tokajhoz, a Tokaji Írótáborhoz. Béládi Miklós volt az első, akire így emlékezett meg '95-ben az utókor; őt követte Vargha Balázs, Cseres Tibor és Ratkó József; majd pedig Kalász László, Czine Mihály; most pedig Németh László és Koczás Sándor kapott egy-egy tölgyet. A kegyhely fáinak gondozása, környezetének rendben tartása aztán nemes feladatát képezi az iskola egészségügyében mindezért olyan városban vethette meg lábát a Tokaji Írótábor harminc évvel ezelőtt – egészsíti ki a képet Dévald igazgató – amit az Isten is a jókedvében teremtett, s amit épp ezért aztán a legnemesebb borok világ-fővárosává is avatott. Majd pedig átragasztotta ezt a jókedvet a város lakóira, vegyítette ezt egy jókora adag szeretettel, így hát nem csoda, ha kölcsönös az Írótábor és Tokaj városának ez az évek során kialakult ragaszkodó szimpátiája...”

Az íróársadalom 1971-ben került Tokajba – ezt bárki kiszámolhatja könnyedén. A történetet – a történelmet – azonban kevesen ismerik. Hegyi Imre közíró – nyolcvanhárom életévéből bátran letagadhat akár 15-öt is – azokat képviseli, akik az írók harmadik generációjával vehetnek részt a Tokaji Írótáborban.

„– Hát akkor még messze nem Írótábornak hívták, s messze nem Tokajban volt.”

Imre bácsi meséje Móriczcal kezdődik; Somogyi Imrével, Győri Elek festőművésszel és grafikkal, Veres Péterrel meg a népi írók csapatának más tagjaival, akik Tiszaladányban jöttek nyaranként össze. Velük datálódik, az ő találkozásaikkal a Tokaji Írótábor kezdete, aminek múlt télen ünnepelték 60 éves jubileumát. Ismeri is Hegyi Imrét a tiszamenti kisközségnek apraja és nagyja: szeretettel ölelik meg útonútfélen, ha – akár társaságban is – végigmegy a falu főutcáján.

Hegyi Imrét – épp a hatvanadik évfordulón – aztán díszpolgárává is választja a település önkormányzata. Az erről szóló oklevelet Püski Sándornak, a magyar könyvkiadás doyenjének, és Csikai Gyula akadémikusnak, a község szülöttjének társaságában kapta kézhez. A márványtáblát, amibe nevük vésetett most a tiszaladányiak emlékfalán, az idei Írótábor előestéjén avattuk fel.

Nem tőle, mástól tudom meg: mindenki Imre bácsija évek hosszú sora óta tiszteletbeli elnöke a Tokaji Írótábor kuratóriumának.

„– Különös viszony ez – vezeti be mondandóját az elnök, Székelyhidi Ágoston, mikor őt kezdem faggatni a mikrofonnal Tokajról és az Írótáborról – merthogy sem nem Tokaj választotta magának Tokajt, sem pedig a város az Írótábort. Amikor 1971-ben engedélyezték a Tábor létrehozását, a politikai engedély valójában csukott szájjal működött, s azt mondta: »Rendben van, legyen

valami vitaműhely, de az csakis a nyilvánosság nélkül működhet!« Így azután annak nem Budapesten, még csak nem is Miskolcon jelölték ki a helyét, hanem azt mondták: »Menjetek Tokajba!« Ekképp lett a Tokaji Író-tábor szellemi számkivetett saját hazájában...»

– De nem az most! – vetem közbe.

„– Ez a Tokaji Író-tábor szellemiségéből következik. Úgy döntöttünk ugyanis, hogy a kényszerből önállóságot alapítunk. Meggyőződésem, hogy a Tokaji Író-tábor évtizedek szívós munkájával igenis hozzájárult a szellemi és erkölcsi rendszerváltáshoz; de mert a dolog csak kölcsönhatásban működik, a rendszerváltás is megszabadította egyszerre mind a Tábor-t a szellemi számkivetettség béklyóitól, és Tokajt, mint a térség tán legjellegzetesebb kultúrával rendelkező települését arra az útra indította, amelyen önrendelkezését is erősíteni képes. Így értek össze az események, későbbi sorsunkat amik meghatározták...»

* * *

Tokaj idei fő vitatémáját Németh László munkássága adja.

De – mint most megtudom Tornai Józseftől – ennek is külön története van.

„– Németh László megbecsült tagja a múlt század magyar irodalmi életének. Nagyon sok kitűnő írónk volt és van ugyanis, de kevés közöttük, aki szépírónak is, gondolkodónak is nagyszerű. Mindemellett azt mondja nekem – még egy tavalyi konferencia közben – Cs. Varga István, az ELTE tanára, hogy jövőre lesz Németh László születésének centenáriuma. Azt hiszem, ez volt az a pillanat, amikor eldőlt, hogy a Tokaji Író-tábor akkor jár el helyesen, ha napirendjére tűzi Németh László életét és munkásságát. A gondolat – szerencsére – a Kuratórium elképzelésével is találkozott, s ma, a Tábor második napjának végén tényszerűnek vehetjük, hogy jól döntöttünk. Hát így történt.»

A Kuratórium külön meghívókat küldött a Németh család tagjainak. A Németh-lányok közül Ágnes asszony köszönte meg a gesztust:

„– Megköszönöm a Tokaji Író-tábornak, hogy méltó módon emlékeztek meg édesapánk századik születésnapjáról. Külön öröm a számunkra, hogy a Tokaji Ferenc Gimnázium kertjében létesített irodalmi kegyhelyen fát ültettek az ő emlékére, hisz Németh László sok kedves gondolata megvalósul ezen az alig néhány négyzetméteren. Mindenekelőtt egy iskolában vagyunk, amelyik az igazságosság kertje, s mindig is arra törekszik, hogy minőségi életre, minőségi munkára nevelje a diákjait. Persze, ehhez arra a pedagógusi hitre is szükség van,

amelyik bízik benne, hogy az emberek az eddigieknél különbbé nevelhetők, az eddigieknél többre taníthatók.

A faültetéssel mindezekén túl adóztunk egy kicsit Németh László kertvilágnézetének is, hisz ő nemcsak Kert-Magyarországot akart, hanem egyenlőnek tekintette a kertész munkáját a tudós, a kutató munkájával...”

Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész, aki avatott ismerője a hazánkat körülvevő népek irodalmának, két Németh Lászlóhoz kapcsolódó fogalommal tetézi a témaválasztás időszerűségét:

„– A tájhaza fogalma a régióéhoz áll tán legközelebb: az Európai Unióban kialakított régiókéhoz, amelyek nagyfokú önkormányzati szabadságot kaptak, és, ugye, van egy magyar hagyomány, épp Németh László hagyománya, hogy ugyanis igazából kötődni a legszűkebb pátriához, a tájhazához lehet. A dolognak abban van a lényege, hogy az egy régióban, egy tájhazában élő emberek önmaguk dönthetnek saját oktatásügyi, kulturális, gazdasági, infrastrukturális és más kérdéseikben, s ne egy fölébük helyezett központ tegye ezt meg helyettük. A fogalmat Németh László vitte be a köztudatba. A tájhaza egy belátható vidéket jelent, ahová természetes módon tud kötődni az ember. A tájhaza tehát kisebb a Dunántúlnál, kisebb a Felföldnél vagy az Alföldnél, de lehet akár több megyére kiterjedő nagyságú is, amelynek a hagyományai is összeötvöződnek. A tájhazában ezért nagy eséllyel kialakulhat egy decentralizált kulturális és azonoságtudat is.”

– A tejttestvérség hangzásában legalább olyan szép szó, mint a tájhaza. Ezen pedig mit kell értenünk?

„– Amikor Németh László azt mondja, hogy tejttestvérek a közép-európai népek, azt a metaforát használja, hogy egy közös sors emlőjét szívtuk. Tejttestvérenek ugye azt szoktuk mondani, aki nem vér szerinti rokon, hiszen a horvátok, vagy a szlovákok – egyáltalán a szláv népek – nem vérrokonaink, mint ahogyan az osztrákok sem a finnugor népek közé tartoznak. De a több mint ezer éves történelem, a közös sérelmek, a közös tragédiák – még ha egymásnak okoztuk is azokat – összekapcsolnak bennünket, tejttestvéreket, akik, ugye – ismétlem – nem vagyunk vér szerinti rokonok. A magyar kultúrában vállalt tejttestvérségen – ennek megfelelően – azt kellene értenünk, hogy megismerjük a szomszédok kultúráját, s ennek eredményeként Európában, ebben a nagy, egységesülő Európában közép-európaiként sokkal jobban fogunk tudni érvényesülni...”

* * *

Németh László munkássága kimeríthetetlen. A róla szóló viták vég nélküliek, s változók, mint ahogyan változik magának Németh Lászlónak a megítélése is. A modernség – Németh László modernsége a mai kor számára – így aztán csak találomra kivett részlet a kor legnagyobb szépírójának és gondolkodójának életművét illetően.

Hármat kérek meg a kutatók legnagyobbjaiból, hogy kifejtenék idevágó véleményüket: Cs. Varga Istvánt, Monostori Imrét, Babus Antalt.

Cs. Varga István (ELTE TFK, Budapest–Eger):

„– Németh László jelentőségét csak a legnagyobbakéval lehet mérni. Éppen ezért a modernsége, időszerűsége, korszerűsége – ennek a korigényhez méltó tudatosítása – vár ránk. Erre kínál kitűnő alkalmat a centenárium. Arra, hogy a sallangok lehámoljanak, s felragyogjanak alóluk a valódi értékek.”

„– Éppen egy ilyen sallangtalanítási alkalomként értékelhető, amikor megvizsgáltam Németh László 1959-es szovjetunióbeli útját” – kapcsolódik Babus Antal, aki az MTA könyvtárosa Budapesten. „– Ismert, ugye, hogy megvádolták őt azzal, hogy a szovjet-oroszokkal, a kommunista párttal együttműködött; s az volt az érdekes, hogy mindkét oldalról támadták őt. Az ő saját táborából is, meg a kommunista párt részéről is. Aprólékos, filológiai vizsgálatok során sikerült bizonyítanom, hogy Németh László csakis életművéből kinövő szerves gondolatokat mondott el Moszkvában; semmiféle megalkuvás az ő részéről nem volt...”

– És sikerült ezt annak ellenére bizonyítania, hogy rendre meghamisították az idézőt az ő minden idevágó nyilatkozatát?

„– Így van. Annak ellenére, hogy a tőle idézett szövegekbe belenyúltak, bejavítottak, belerontottak. Mindezek ellenére bátran kijelenthetjük, hogy Németh Lászlót semmiféle megalkuváson nem érthetjük tetten.”

Monostori Imre (Megyei Könyvtár, Tatabánya) inti magához a mikrofont:

„– Jó fél évszázada, hogy Németh Lászlóval baj van. Mindig is gond volt körülötte, de jó ötven éve különösen nagy baja van vele a politikai hatalomnak. Egyetemes gondolkodóról, egyetemes szellemiségről van ugyanis szó, a politika, az ideológia viszont mindig csak részleges. Ezért nem tudja Németh Lászlót jó ideje sem kiköpni, sem lenyelni – korábban a marxista, dogmatista irodalompolitika és általában az ideológia, mostanság pedig a helyébe lépő ugyanilyen kemény, ugyanilyen kirekesztő, magát reálisnak mondó gondolatvilág. Nevetséges ez a kísérlet, olyasféle, mintha megpróbálná valaki eltalicskázni, vagy eltolni a Himaláját egy más földrészre. Nem tudnak ezek a körök mit kezdeni Németh Lászlóval, ugyanakkor újabban már nem csak az esszéisztikáját támadják –

megbélyegezni igyekezték őt mindenféle jobboldalisággal – hanem támadják az írásművészetét is. Csakhogy Németh László nemcsak kiváló gondolkodó, hanem kitűnő író is, épp Cs. Varga professzor mutat rá a tanulmányában: legalább két regénye és egy-két drámája megüti a világirodalmi mértéket. Egyre inkább nyilvánvaló lesz tehát – nemcsak a mi számunkra, hanem mind szélesebb körben is –, hogy Németh László abban az értelemben is modern gondolkodónak számít, hogy a század legfontosabb kérdéseit ragadta meg: nemcsak a magyar sorskérdéseket, hanem az európai civilizáció tendenciáit, annak veszélyeit; a kisebbségi sorsok mártíromságát, egyszersmind nagyszerűségét is, hiszen ő volt az első, aki ki merté jelenteni, hogy Trianonnak nemcsak veszteségei vannak, hanem bizonyos értelemben a magunkra döbbenés és a magunkba szállás lehetőségét is megadta nekünk...”

„– Németh Lászlót mindig is igyekeztek kisajátítani, de sohasem lehetett. Mert a minőségre és az etikumra épített – veszi vissza magához megint a szót Cs. Varga István. – Az etikum, a moralitás sohasem kellett senkinek. Ezeket nem lehetett kisajátítani. Ez vele a gond. Jelenkorunk moralitásnélkülisége nem tudja elfogadni az etikai fenomén Németh Lászlót és a gondolkodónak a minőségét. Ezért mondja Fodor András: »Most újra nézem. / Nézem csak a képét. / Homloka égővét. Alatta elfértünk volna mennyien! / S kérдем veletek együtt: / amíg élt, / megérdemeltük-e??«

Nagy Gáspár erre a költői kérdésre is válaszol *Éjszakáimban lámpafény* című, Németh László halhatatlan szellemének ajánlott versében: »...A szív meg leszámol eleitől fogva, / idővel, bajjal, üldözőkkel: / a férfi a halál hűvös árnyékában élt, / bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értőbb utókort remélt!«

Lemondást, szomorúságot, keserűséget érzek ki a professzor szavaiból. Talán az utóbbiból a legtöbbet. Mégis van bennük egy öltre való hit – meg remény is...

* * *

Ady *Szétszóródás előtt* című vízió-versének rémséges látomása ma is folytatódik: a kivándorlás újabb és újabb hullámai révén szóródik – és még mindig szóródik – a magyarság. Németh László egy teljes életen át küzdött ez ellen. Cseke Péter, a határon túli magyar irodalmat képviselve, Kolozsvárról érkezett a Tokaji Íróklubba:

„– Nemzedékek egész sora küzdött ezzel a gonddal az első világháborút követően, s még a maiaknak is van mivel szembenézniük. Németh Lászlónak, aki határon innen és határon túl gyűjtött társakat az ő küzdelméhez, hogy korszerű

gondolkodáshoz juttassa a magyarságot, ami által még közelebb kerülhetünk Európához, valójában az volt a célja, hogy valamiféle szellemi egysége teremtsék meg a magyarságnak s hogy a szétszórattatásnak gátja képződhessek ezáltal is.”

– Sikerült-e neki?

„– Most próbáljuk felmérni. A diktatúra idején természetesen szóba sem jöhetett ez a téma, a centenárium viszont – hál’ Isten – nálunk, Erdélyben is előtérbe hozta a Németh László-kutatásokat. Most jelenik meg a Mentor Kiadónál az író romániai útirajza, annak nagy vitája; szeretnők kiadni Németh László erdélyi tárgyú tanulmányait, levelezését; ezekből, valamint az eddig megjelentekből is körvonalazódik az, hogy bizony a két világháború közötti Erdélyben, amelytől pedig oly sokat várt az író, csalódnia kellett. Azt látta ugyanis, hogy nem csak hogy általában porlad az erdélyi magyarság, hanem megoszlik az értelmiség is. Az akkori szellemi vezetők természetesen megpróbálták cáfolni Németh László látteleletét. Megpróbálták bebizonyítani, hogy dacára a történelmi kihívásoknak van életakarát, van teremtő erő az erdélyi magyarságban. S valóban, az első kisebbségi évtized után eszmélkedni kezdett az erdélyi magyarság: intézmények egész sorát hívta életre, amik persze a diktatúrában elsorvadtak ugyan, de csak azért, hogy a ’90-es évektől ismét újraterezhessük őket...”

* * *

Hamar szalad Tokajban az idő. Az Író tábor három napja valójában csak két estét takar, az pedig túlon túl is szűknek bizonyul a betervezett programokra. Bemutatkozik Kolozsvárról az erdélyiek Mentor Kiadója; szerdán pedig Észak-Magyarországról, Miskolcra a Kelet Irodalmi és Művészeti Alkotócsoport. Cs. Varga István mentori kalauzolásával, és szakavatott színészi közreműködéssel, versekkel kellőképpen megtámogatva.

És szót kap – hát már hogyne kapna szót házigazdaként – Tokaj városa is. *Tokaj a világirodalomban* címmel ugyanis megjelent végre a rég várt kötet: valamiféle fölszentelése, vagy megkeresztelkedése volt ez neki, hogy bemutatkozhatott a magyar író társadalom színe-java előtt. Meg is tette. Nagy sikerrel.

Csütörtök délelőtt. A Tokaji Író tábor ismét a Gimnázium kertjében gyülekezik. Koczkás Sándor emlékének szenteljük az előttünk álló percek. Tarján Tamás lép a mikrofonhoz, s míg beszél ott az emlékfa ültetéséhez kiásott gödör partján, az is maga előtt látja Koczkást, aki soha nem ismerte őt életében. Süt a

szeretet Tarján szavaiból, én pedig büszke vagyok, s kitüntetésnek érzem, hogy részesévé válhatok a faültetés ceremóniájának...

* * *

„– Elégedett is vagyok, meg elégedetlen is – vesz egy nagy levegőt Székelyhidi Ágoston, hogy a Kuratórium elnökeként összegezze az idei Tokaji Írótábor munkáját. – Kitűnő személyiségek fordultak meg ugyanis közöttünk, nagyszerű előadások hangzottak el, s az sem hiányzott, amit ünnepélyességnek szoktak mondani, hisz Németh László családja, Püski Sándor jelenléte, Sütő András levele, amiben lelki velünk tartásáról biztosít bennünket, mindenképpen emelte a mi tanácskozásunk színvonalát. Elégedett vagyok azért is, mert Németh László óriási életművének életképességét bizonyította több mint 17 előadás és hozzákapcsolódóan 20–25 felszólalás.”

– No és miért elégedetlen, Elnök úr?

„– Azért – és nem is kevésbé –, mert a '70-es évek legelején, mikor megalakítottuk a Tokaji Írótábort, azt gondoltuk, hogy ahogyan utat tudunk magunknak törni, magunk mellet pedig a nyilvánosságnak meg a felelős gondolkodásnak, ennek közvetlen hatása megjelenik majd a magyar kultúrában, a magyar irodalmi gondolkodásban. Ma pedig, amikor tíz éve túlvagyunk a rendszerváltáson, azt kell mondanunk, hogy ez a rendszerváltozás csak a közhatalmiságban hozott újat, ám az irodalomban – általában a kultúrában – csak az esélyt teremtette meg. A magyar irodalmi gondolkodás és a kultúra azonban mintha nemigen akarna élni még most is ezzel a lehetőséggel! Vagyis – a Tokaji Írótáborra lefordítva – mintha a magyar kultúra kényelmesebb volna, mint ahogyan azt tőle az ő felelőssége pedig megkívánná. Megelégszik pillanatnyi előnyökkel. Megelégszik – nem a piaci viszonyokkal – hanem azokkal az értelmezési feladatokkal, amelyek azonban mégsem a kultúra elsődleges feladatai közé tartoznak. A kultúra értelmező szférája, tehát a kritikai gondolkodás természetesen kell, hogy tegye a dolgát. De ha az építő gondolkodás nem társul mellé, a kultúrának ez a két alapvető szerepe: a szellemi építés és a kritika ha nem jár jó párban, akkor baj van. Nálunk most bizonyos csoportok inkább azzal vannak elfoglalva, hogy egymást bírálják.”

– Ami alapvetően nem lenne baj...

„– Nem is erről van szó, persze! De csak ebben a mederben haladni veszélyes dolog. Azt kell mondanom, még ha nyersnek is tűnik, hogy amikor a kultúra egyes csoportjai csak egymást bírálják, akkor egymást terelik be a zsákutcába. Ha a kritikai gondolkodásnak nem az a mércéje, hogy egymást azért bíráljuk,

hogy együtt jobban tudjuk a kultúrát teremteni, építeni, beleilleszteni a globalizációs világba, akkor baj van.”

– Akkor hát megvan a következő időszak feladata is?

„– A Tokaji Író Tábor egyfajta belső szervességben él. Jövőre, 2002-ben a harmincadik tanácskozást szervezzük. Főcíme ez lesz: *A Tokaji Író Tábor 30 éve*. Alcíme, érdemi címe: *Intézmény, szellem, távlat*. Tehát önvizsgálatot tartunk a tekintetben, hogy elég jól szervezzük-e önmagunkat. A szellemi arculatunkat nem kéne-e egyrészt határozottabbá tenni, másrészt kiegészíteni. Újulnunk kell. Újulni, friss gondolkodást bele áramoltatni a Tokaji Író Tábor vitavilágába, jobban kiszélesíteni azt a kört, amely az említett közös kultúrát, közös irodalmiságot szolgálja. Az irodalom és a kultúra kapcsolataira is jobban oda kell figyelnünk. A külső kapcsolataira. A közép-európaiságra. Hiszen a közép-európaiság mostani alakulása azt igazolja, hogy vagy együtt fogunk belesüllyedni a globalizáció tengerébe, vagy együtt találjuk meg ellenszerét annak, hogy miközben a globalizáció jólétét vállaljuk és akarjuk – meg részint el is szenvedjük – aközben át tudjuk menteni ezeket a sajátos történelmi nemzeti kultúrákat a globalizációs korszakba is. Tehát ne harcoljunk a globalizációval – főként pedig ellene ne harcoljunk – de a saját értékeinket, a saját kulturális önazonosságunkat jobban ki kell tudnunk fejteni. Ehhez kellenek új gondolatok, új módszerek, új eszközök.”

Székelyhidi Ágoston

Évfordulók és szerepek

A Tokaji Író Tábor megnyitója 2001-ben

Évfordulók sűrűjében tanácskozik idén a Tokaji Író Tábor. A tanácskozás nem az évfordulóról szól, de az évfordulók a Tokaji Író Táborról szólnak. Ha ezekre az évfordulókra emlékezünk, a Tokaji Író Tábor szerepének alakulását követjük nyomon.

Szorosabban 1941-re, 1971-re és 1991-re gondolhatunk. Hatvan éve rendezték Tiszaladányban a népi írók első falutalálkozóját. Ezeknek a találkozóknak a szellemiségét legmagasabban Móricz Zsigmond lángelméje jegyzi. Most, az év-

fordulón a Tokaji Író Tábor díszvendégeként Püski Sándor képviseli azt a szellemiséget. Harminc éve történt, hogy elfogadták a Tokaji Író Tábor alapítását – részint a tiszaladányi találkozó újrakezdésének jegyében. A kezdeményezők és alapítók közül Hegyi Imre ma is köztünk teszi dolgát. Fel kell idéznünk a nélkülözhetetlen hatalmi támogatót, Darvas Józsefet is, nevezetesen az író jobbik énjét. Végül pedig 1990-ben, tíz évvel ezelőtt alakult a Tokaji Író Tábor Egyesület kuratóriuma – az első hazai független irodalmi önkormányzat formájában. Ennek a testületnek nyomban döntenie kellett arról az előterjesztésről is, hogy a Tokaji Író Tábor a nevét Egyetemes Magyar Író Találkozóra változtassa, működési helyét pedig Miskolcra tegye át.

A többség a hagyomány, a hűség és a természetes újlás mellett döntött.

Vessünk most már egy pillantást arra, hogy ezek az évfordulók és körülmények miképpen is alakították a Tokaji Író Tábor szerepét.

Nem szándék, hanem történelmi végzés volt, hogy a népi írók tiszaladányi falutalálkozóit 1945 után nem folytathatták. Tiszaladány azonban Sárospatak és Balatonszárszó mellett a közösségelvű irodalmi gondolkozás hagyományát őrizte meg itt, a Hegyalján. Ez a hagyomány abban állt, hogy ha a közösségelvű irodalmi gondolkozás művelői a nemzetet válságban találták, igazi megoldásul a nemzet, a nép, a közösségek szellemi emelkedését jelölték meg. Ebben vállaltak felelősséget és munkát. Évtizedekkel később, az 1949-es, majd az 1956-os válság szorításában ez a hagyományos szemlélet és felelősség új szerepet keresett, új körülmények között. Ebből és erre épült a Tokaji Író Tábor. A válság odáig fajult, hogy a közösségek elvesztették önrendelkezésük maradványait is, a hatalom pedig nem engedte nyilvánosság elé sem a válság kutatását, sem a megoldás akaratát.

Válaszul a Tokaji Író Tábor vállalta a korlátozott nyilvánosságot, de nem mondott le a teljes nyilvánosság megteremtéséről. Ellentétek között őrlődött, de a közösségek szellemi emelkedését következetesen zsinórmértéknek tekintette. Szerepét úgy töltötte be, hogy az irodalom lehetséges szabadságát alárendelte a szükséges közösségi felelősségnek.

Vállalt szerepéből eredt, hogy a Tokaji Író Tábor részt vett a szellemi és az erkölcsi rendszerváltozás előkészítésében. Tágította a közszabadságot, benne az irodalom szabadságát. Kívívta a jogot, hogy élhessen ezzel a szabadsággal. Élt is vele, de érvényesítette a közösségi felelősséget is. Az egyetemes magyar irodalom szellemi műhelyévé, inkább vitaműhelyévé alakult – ragaszkodva ahhoz, hogy az irodalom igazi egyetemességének nyisson kaput. Ebbe az egyetemességbe beletartozik a tiszta irodalmiság éppúgy, mint a közösségelvű irodalom jelenléte.

Ezzel függ össze az is, hogy a Kuratórium 1991-ben együtt vállalta az újulást az irodalom egyetemességének befogadásában, az irodalom független önkormányzatának érvényesítésében – másfelől az alapítás erkölcsi folytonosságát és a helyet, Tokajt. Tokaj a mi számunkra nemcsak a helyszínt jelenti, hanem a hely, a település, a térség szellemiségét is. Tokaj Magyarország részeként történelmi, közösségi, kulturális tér – tere és hordozója annak, amit a Tokaji Író-tábor emelkedő nemzetnek szeretne tudni. Az emelkedő nemzet a nemzeti kulturális tér részeinek emelkedéséből összegződik.

A Tokaji Író-tábor tudatosan tette, amit tehetett a hely szellemiségének emeléseért, hogy a hely szellemisége beleépülhessen az emelkedő nemzetbe.

Így érkezünk el a jelenhez, 2001-hez, a Tokaji Író-tábor mai megnyitásához. Tanácskozásunk címe és tárgya Németh Lászlót idézi: „Magyarság és Európa”. Németh László világszemlélete, nemzetszemlélete, irodalomszemlélete folyamatosokra és összefüggésekre támaszkodik – ebben az esetben is. Egyik meghatározása szerint „európai és magyar magatartás szerves összefűzésére” kell törekedni, újabb és újabb kísérletet tenni erre a változó körülmények között. Másutt ezt a törekvést „magyar radikalizmusnak” nevezve igen gyakorlatias cselekvési mércét szab: „alkalmazkodni, amennyire muszáj, s csinálni a magunk magyar ügyét, amennyire lehet”. A Tokaji Író-tábor ezzel a címmel, tárggyal, ezzel az alkalommal nemcsak tanácskozást és vitát rendez, hanem saját szerepét is tovább alakítja. Tokajban beszélünk „Magyarság és Európa” viszonyáról. Meggyőződésünk szerint a Tokaji Író-tábor és Tokaj városa, Hegyalja térsége nem kívülről beszél erről, hanem saját magáról is beszél. Ha az emelkedő nemzet részeként szólunk, azzal nem lehúzzuk a tárgyat és a gondolatot, hanem éppenséggel gazdagítjuk és hitelessé tesszük.

A Tokaji Író-tábor örömmel és elismeréssel vesz részt Tokaj város kezdeményezésében, a Millenniumi Irodalmi Emlékpark avatásában. Ez a közösségi vállalkozás is azt bizonyítja, hogy a város az emelkedő nemzet részének tekinti magát, és hogy saját erejével is lendíti a nemzet szellemi emelkedését. Mindez Németh László születésének századik évfordulójára esik. Jelképesen és a nyelv valóságába Németh László halhatatlan szelleme is beleépül így a közös gondolatokba és a közös tettekbe – hiszen az „emelkedő nemzet” eszméjét és igényét is Németh László állította elénk.

Ezekre az évfordulókra emlékezve, ezeket a törekvéseket megerősítve nyitott meg a Tokaji Író-tábort.

ifj. Szabó István: Flóra (1974, 1999)

Egynyári

Hosszú sugarát
előre veti már az
árpa kalásza.
Hosszú pillákkal nyárlasz
vállamra dőlve. Másra.

Októberi mágia

Bogácsi őszi pillanatkép

Mustillatú szélben ott az az asszony
faluszéli padra ült, hogy szusszanjon
s nézze: harangszóra lépdel le a nap,
körésereglettek csöndben ezalatt
Apollinaire lila kikericsei,
s távolról az Ódor hamvadó kékje
júniusi égbé kezdett fényleni.

Vénasszonyok nyara

A „Bogácsi fürdőversek” ciklusból

Hálókocsik hótorlaszai
sütkéreznek a fürdő gyepén,
(hírnöke lehet mind a télnek
október huszonkettedikén?)
Mégkésett tarlótüzek égnek
meg csipkebogyók parazsai,
s mintha medrét hársfaszagú szél
hömpölygése mosta volna ki:
illatozó, száraz a Hór is –
bronzló fénnel vakít a hóig.

Fecske Csaba

Fölfeszítve

megpróbálok nem gondolni
arra ami olyan iszonyúan fáj
feledni szeretnék nagyon
elterelni a gondolataimat
de sajnos hiábavaló erőfeszítés ez
mert csak arra tudok gondolni
amiről éppen a gondolataimat
akarom elterelni nem tudok
szabadulni tőled

évek rozsdás
szegeivel vagyunk
egymásra fölfeszítve
legyen irgalmas hozzánk az ég

A semmi

félve rejtegeted
egyre kevesebbed
hajszálon függ minden napod
a halál csalétke vagy
olykor megfeszül a zsinór
elhagyod magad
a világból mind kevesebbel
keveredsz el
mit egy életen át próbálsz
csak egyetlen egyszer
játszhatod el
hogymilyen voltál
sose tudod meg
a semmi hirtelen elnyel

Vidéki állatmesék

Értelmüket Heltai Gáspár uram szavai adják meg

(A mesékben szereplő valamennyi állat és ember az írói képzelet szülötte. Ha olvasóim mégis valóságos személyekre ismernének bennük, az csupán a vak véletlen szeszélyes játéka lehet.)

Az ökör, aki polgármester akart lenni

Amikor városunkba tévedt, fűnek-fának bizonygatta, hogy őt annak rendje és módja szerint ellátták szabályos marhalevéllal, a doktori címet is kiérdemelte, sőt, nyelvvizsga-bizonyítványt is állítottak ki az ő nevére.

– De hol? – kérdezte nagy nyomatékmal a bakkecske, a választási bizottság elnöke, és polgárbarát módon, kedveskedve beleöklelt az ökör farába. – És főképpen mikor?

– Múúú... – nyögte egy kissé zavartan az ökör, patájával végigsimítva lilában játszó nasdrádját –, még a... megmondom én őszintén... szóval még a járási pártbizottságon... annak idején.

– Doktori címet? A járási pártbizottságon? És a nyelvvizsga bizonyítványt? Aztat hol? És egyáltalán milyen nyelvből van önnek nyelvvizsga-bizonyítványa?

– Múúú... – gondolkodott el az ökör. – Hát hogy is mondjam... a nyelvből.

– Az segít? – értetlenkedett a bakkecske.

– Seggit... talpát... ahogy éppen adódott – magyarázta őszinte meggyőződéssel az ökör.

– Szóval akkor maga egy kimondott szakember – állapította meg örvendezve a választási bizottság elnöke. – Nekünk meg pontosan ilyenre van most szükségünk. Ebben a nehéz helyzetben. Olyanra, akinek megvan a szakértelme. Mert ennek a mostani garnitúrának aztán az az egy nincsen meg. Csak a nagy szájuk. Föl is veszem mindjárt a polgármesterjelöltek közé.

– Múúú! – bögte elégedetten az ökör. – Hát én éppen azt akarom itten.

Estére lefoglalta a Hungária különtermét, és a választási nagygyűlésre meghívta az egész csordát.

Özönlöttek az ökrök, végül annyian voltak, hogy még a csilláron is lógtak, a Hungária mennyezete majd leszakadt.

Száz szál gyertya világított, reggelig folyt a sárga lé, húzta a cigány a fergetegest.

Hajnaltájban az ökör odaintette magához a primást:

– Ácsil! – emelte a magasba mellső lábát. – Most ide a filembe, hogyaszonygya „*hej, te bunkócska, te drága...*”

A banda húzta a bunkócskát, az egész csorda vele énekelt.

– Most pedig azt, hogy „*Fájó szívem majd meghasadt...*”!

– Vagyis a Szulikót – csillant föl a primás olajosan barna szeme. – Sztálin elvtársunknak, szeretett székesfővárosunk díszpolgárának kedves dalát.

– Azt bizony – bólogatott az ökör. – De csak szép halkán, fájdalmasan. Érzéssel.

A tányérnyi ökör- és tehénszemekből a meghatottságtól a könny is kicsordult, de a temérdek érzelem egybekovácsolta őket, s végül vigyázzba állva egyökörként énekelték el még az Internacionálét is.

Kortesbeszédében az ökör idézve egyik nagy elődjét arról beszélt, hogy aki nincs ellenünk, az velünk van, ez a napnál is világosabb, s hogy az ellentábort fizikailag kell megsemmisíteni, a törvényesség szigorú betartásával, mert csak így építhetjük fel a másállatnélküli társadalmat.

– Hurrá! Hurrá! – harsogott a választópolgárság egetverő ujjongása. Néhanyan úgy mondták, hogy „*gurrá!*”, de ez alig tűnt föl valakinek. – Akasszuk föl őket! Akasszuk föl valamennyit!

A csorda dülöngélve hazaballagott.

Elérkezett a nagy nap, a polgármester-választás napja. A polgárság virágfüzerekkel díszítette föl a korhadozó villanydúcokat, s tömött sorokban vonult az egész csorda is az urnák elé.

Este az ökör kidüllesztett mellel várta az eredményhirdetést, jónéhányan már előre gratuláltak neki a fényes győzelemhez, ölelgették, a levegőbe dobálták, pezsgőt bontottak a tiszteletére.

A dolog akkor kezdett gyanússá válni számára, amikor a városháza erkélyén izgatott mozgolódás támadt, s neki a kutya sem szólt.

Végül egy tömpe alakot kituszkoltak az erkélyre, nem lehetett jól látni, hogy ki az, csak a bakkecskének, a választási bizottság elnökének a mekegése hallatszott jól kivehetően:

– Mek-mek-mek... ezennel bejelentem nektek, szeretett kedves nemzetem: e meredek terep legveresebbje ezen engesztelhetetlen egyed, keresve sem lehetne lennem e helyen remekebb seregembermestert.

Az ökör, mintha letaglózták volna, földbe gyökerezett lábbal hallgatta az eredményhirdetést. Úgy látszik, gondolta lemondóan, nem elég, hogy az egész csorda rám szavazott. Meg kellett volna nyernem a városi haladó értelmiséget, a környék dolgozó parasztságát, az itteni munkásosztályt és a kispolgárságot is.

Közben a városháza előtt, az Óváros téren összegyűlt hatalmas tömeg örömrivalgása közepette kezdte meg győzelmi beszédét az új polgármester:

– I-ál!... I-ál!... I-ál! – többet alig lehetett hallani az ujjongó kiáltásoktól, csak látni lehetett, hogy a városháza erkélyén ágáló, bojtos farkú valakinek a hosszú fülei diadalmasan ágaskodnak a magasba.

– De hát ez nem is veres, hanem szürke. Teljesen szürke – döbbsent meg a hoppon maradt ökör. – No nem baj! Majd legközelebb. Az Istennek, aki a mi élenjáró, tudományos és forradalmi elméletünk szerint nincs is, malmai lassan őörölnek. Jön még a kutyára, akarom mondani számárra dér.

És jött is, de ez már egy másik történet.

ÉRTELME:

Azt mondják közbeszéddel: a gebét nem illeti meg a hintószékér. Tehát minden meglegődjék az ő hivataljával, és tovább ne nyúljon, ne kíváncsokozzék, amint azt az Isten az ő szent és bölcs rendelkezéséből elrendelte. Azért ha odatolod magad a fölső pócra, holott mázsás ökör volnál, megreccsenik az a póc, és leszakad. De azt is mutatja ez a fabula, hogy a családok minémű természetűek volnának. Pöffeszkednek baromságukval, az idegenek megdúlta országocskát uralni akarják. Nagy vétkökkel rakva e világ, kiváltképpen mostan. A régi, eszes magyarok bezzeg megláták ez világnak otrombaságát, nem toltak magok fölé sem ökört, sem számárat.

A keszkenős kígyó

Valójában a viperafélék családjába sorolt igazi viperák közé tartozott ez a Sári, csak a mi vidékünkön, ahol is a kiábrándító valóságot a kedélyes polgárok igyekeztek egy csöppet mindig megszépíteni, nevezték ezt a fajtát keszkenős kígyónak. Kígyópapa egykor az államvédelem kötelékében teljesített szolgálatot, és bajtársaival vállvetve számos borzongató kalandnak vált részesévé e minősé-

gében. Kígyó mivoltukból kivetkőzve nemcsak csípték és marták a rájuk bízottakat, hanem körmüket is letépték, szájukba vizeltek, nemi szervüket tüzes vassal billogozták, fogukat kirugdosták.

Kígyópapa különösen ebben az utóbbi szakmában szerzett alapos gyakorlatot, mondhatnánk szakismeretet.

– Ha már ennyire járatos lettél a fogak területén, akkor legyél te fogorvos – mondta neki a hirtelenszőke, Sándor nevezetű pártközpontos elvtárs, amikor az átigazolások folytak. – A fogorvosok között úgyis sok a reakciós elem. Csak aztán el ne áruld magad! Ha valaki kérné a diplomádat, mondd, hogy otthon felejtetted.

Nem is hozott szégyent fölötteseire ez a derék kígyópapa. Különösen a fogak kihúzásához volt jó érzéke, még élvezte is a munkáját, hiszen akárhogy is vesszük, a régi szép időkre emlékeztette őt ez a jámbor tevékenység. Reccs, és már kint is van az odvas fog, de még az egészséges is. Hamarosan olyan népszerű lett, hogy a fél város hozzá járt kezelésre, s ő boldogan húzta ki mindenkinek a fogát, aki bekopogott rendelőjébe. A fogtömés fortélyait nem sikerült ellesnie kollégáitól, ezért csak húzott, húzott és húzott. Városunkban már alig van valakinek foga, de kígyópapa még manapság is csak húz és húz.

Az alma nem esik messze a fájától.

A kis Sári, amint kibújt a tojásból, beleharapott a szomszéd kis kígyóba, s meg is maradt mindvégig ilyen harapósnak.

Homloka lapos volt, szeme virított, mint a pislákoló parázs, bőre pikkelyes, arcát zilált foltok tarkították, nyiszlett volt és zörgő csontú, fogai meredeken előre álltak, ha valaki ránézett, bányarémnek is gondolhatta volna.

És folyton sziszegett. De nem ám úgy, mint egy hétköznapi kígyó, hanem még kígyónyelven is förtelmesen selypítve, úgy, hogy szavain alig lehetett kiigazodni, selypítésében nem volt semmiféle rendszer. A sisakot úgy mondta, hogy sziszak, a szeszélyest pedig úgy, hogy sesélyes. De még cifrábbakat is mondott. Amikor a szakszervezetről volt szó, az ő száján az jött ki, hogy a sakk senyvedett. És azért ez már aztán mégiscsak sok. Ráadásul dadogott is, a prolerárdiktatúrát például rendszerint csak három és fél perc alatt sikerült kimondania. (Nem baj, gondolta a papa, annál tovább tart. Mármint a proletárdiktatúra. És ebben nem is tévedett.)

Míndez azonban nem lett volna baj, ha Sáriban vágyak nem ébredtek volna.

Először is megtetszett neki a Sándor elvtárs, aki ugyan már eléggé élemedett korú volt, de Sári nagy reményeket fűzött hozzá, hiszen akkoriban még nem enyészett el a pártközpont, s csak le kellett szólni onnan főntről, hogy a Sárinak utaljanak ki egy három és fél szobás lakást meg még egy Moszkvicsot is.

Múlt az idő, fordult a kocka, a pártközpont eltűnt a történelem süllyesztőjében (szemétdombján), Sándor elvtárs átlényegült, Sári is lassacskán öregedni kezdett, most már valóságosan is keszkenőt viselt. Vágyai azonban nem csillapodtak. S mivel az aranykor elmúlt, valami megélhetés után kellett néznie.

– Mi szeretnél lenni, Sárikám? – kérdezte egy szép napon kígyópapa, aki időközben ugyancsak levedlette a kígyóbőrt, látván leánykája sorvadását és senyvedését.

Sári mélyen kígyópapa szemébe nézett:

– Tévébemondó, papa. Csakis és kizárólag tévébemondó. Hiszen mindenki azt mondja, hogy olyan aranyosan tudok sziszegni.

Kígyópapa egy pillanatra meghökkent, de egy másik pillanatban, gyorsan mérlegelve lehetőségeit, már mondta is:

– Jól van, kisleányom, elintézzük.

Azóta Sárika, a keszkenős kígyó, amint leszáll az est, föltűnik a környékbeli stúdió képernyőjén, s a lakosság gyönyörködik szép, hegyes fogaiban, pikkelyes arcocskájában, és elandalodva hallgatja kedves sziszegését.

ÉRTELME:

A magabíró dúszok nem gondolnak sem törvénnyel, sem igazsággal, sem tisztességgel. Mondják: így akarom, így legyen. És gyakorta egybetársalkodnak ezek, együtt kerekednek föl a vadászatra, és elragadják a harasztosból, mi nem őket illeti. Ez is engemet illet, mondják, mert erősebb vagyok nálatoknál. Igen fenevadak ők, hiszen magzatjokat sem az keresztényi tudománynak sommájára oktatják és az Istennek igéjére és félelmére, hanem, hívják bár Sárának vagy Magdalénának, gonoszra tanítják, így azután egy pokolban mind elfér. És csak jaj, és örökkévaló jaj következik utánok. Bizony, legalább elpironkodhatnak.

A mi piócánk

A mi piócánk voltaképpen hivatalos személyből (*Hirudo officinalis*) változott át orvosi piócává (*Hirudo medicinalis*). A megyei pártbizottság egészségügyi osztályán állt korábban alkalmazásban mint küldönc, a mama a munkásmozgalom régi harcosa volt, a papa szochazás veterán, s ilyenformán politikailag teljességgel megbízható káderként felvételi vizsga nélkül juttatták be őt az egyetemre.

Minden kétséget kizáróan a gyűrűsférgék rendjének tagja volt, hiszen húsos ujjai tövéből messziről láthatóan türemlettek ki a jegy-, pecsét- és köves gyűrűk.

Azonkívül, köztudottan hímnős is volt, ám városunk lakossága nemcsak ez okból ragaszkodott hozzá hőn. Tudomásul vette mindenki, hogy a hivatásos vérérszívók családjába tartozik, s ebben nemhogy kivetnivalót nem talált senki, még hálásak is voltak neki érte, hisz a vérszívás vagy szakszerű elnevezéssel vérelvonas elterjedt módozata volt akkoriban a vérmesebb egyedek megszelídítésének, a társadalomba való beillesztésének (szocializációjának).

A mi piócánk a nőgyógyászatban kezdte, remélvén, hogy ez a szakterület lesz számára a legkifizetődőbb, de onnan, nem tudható pontosan, miért is, kipiszkálták őt a kollégák, s mivel az onkológián éppen üresedés volt a városi rendelőintézetben, egy gyorsalpaló tanfolyamon átképeztették őt a rákbetegségek szakértőjévé.

– Nem egy jól fizető szakma – kesergett eleinte. – A halálraítéltek vonakodva nyúlnak a zsebükbe.

Ám a libák meghozták a szerencsét.

Minden a véletlenül múlt.

– Itt fáj – mutatott a hasára az első liba, aki csak úgy véletlenül totyogott be az onkológiára, mert valójában a belgyógyászatot kereste.

– Akkor az alighanem hasfájás lesz – vakarta meg a fejét a mi piócánk.

– Nem lehet, hogy vakbél? – kérdezte a liba.

A mi piócánk agyában azonnal megvilágosodott minden.

– Dehogynem! – csapott a homlokára. – Hát persze, hogy vakbél. Mégpedig vakbélrák. Csak nem akartam kegyedet mindjárt halálra rémíteni.

– Miért? Annyira súlyos? – kérdezte aggodalmas gágogással a liba.

– Hát bizony – váltott sopánkodóra a mi piócánk hangja –, nem egy biztató eset. Ebbe bizony bele szoktak halni a betegek.

– Semmi remény?

– Sajnos, csonkolni kell a méhét.

– Csonkolni? Az én méhemet? De hiszen az imént azt tetszett mondani, hogy vakbél...

– Ezt tessék csak énrám bízni! Én vagyok az orvos. És én – mondta nagy nyomatékkal – visszaadom az ön életét.

A liba arcára kiült a rémület és a rettegés, majd a remény:

– Nem leszek hálátlan, doktor úr – rebegette reszketeg hangon.

A mi piócánk arca rögvést földerült.

– Az én karjaim között egy csöppet sem kell aggódnia, nagyságos asszonyom. Én meggyógyítom – mondta –, én aztán meg.

– S mennyi hálával tartozom? – kérdezte szemlesütve a liba.

- Mennyit ér magának az élete?
- Százezer? – kérdezte hálás szívvel a liba.

A mi piócánk bólított.

A liba betette a borítékba a százezetet, s már el is múlt a hascsikarása. Megkönnyebbülten verdesett szárnyával, fölszabadultan gágogva mesélte el a többi libának csodálatos gyógyulása történetét, és áradozott a csodadoktor varázslatos tudományáról.

Attól fogva hascsikarás (helyi tudományos nevén vakbélrák, amelynek gyógy módja a méh csonkolása) esetén csapatostul vonultak a libák az onkológiára, s a mi piócánk az összes városi libát, méhcsonkolásos vérelvonás útján, kigyógyította ebből a veszedelmes betegségből.

Aztán jöttek a környékeliek. Őket is.

Aztán sorban az egész Dunántúl libái megjelentek, sőt, még jöttek az Alföldről is. Debrecenből és főképpen Szegedről. Őket is.

Csak úgy dőlt a sok hála a mi piócánk zsebébe.

A piócák legvastagabbikjává változott az évek során, ma már kacsalábon forgó mocsárban él, gyűrüi már nem férnek el kövér ujjain, de ő fáradhatatlanul csonkolja, egyre csak csonkolja buzgó kis városunk vakbélrákos libáinak méhét.

ÉRTELME:

E fabula azt jelenti, hogy vannak, kik nem elégösznek meg az ő hivataljokkal, amit az Isten az ő munkájok után ad nekik. Természetjükben vagy a beljük hintett méreg, mellyükben, ama kis szelencében hordozzák az ördegek puskaporát. Mihelt az ördeg belje vetheti az ő taplóját, ottan meggerjed. Sima az ő bőrjük, és széles az ő lelkiösmeretjek. Maguknak tulajdonítják, amit az Uristen nekik nem szánt, szinte úgy kezdenek járni, mint a felfuvalkodott béka, aki kiterjeszti lábait és fel kezdi magát fúni, és naggyá mutatni. Nem figyelmez Szent Pálra, ki azt mondja vala: „Quid habes, quod non accepisti?” Vagyis: „mi vagyon nálad, melyet nem mástól vettél volna?” Az igen együgyű emberek pediglen bőreikkel fűzetnek együgyűségökért, mert olyannak hisznek, ki nemcsak tollijokat fosztja, de még bőreket is levonssza, s a ciberét bor gyanánt méreti.

A sakál temetése

Hízott a mája, amikor aranysakálnak (Canis aureus) nevezték, pedig semmi aranyszerű nem volt az irháján, inkább csak amolyan okádék jellegű szörpamacsok csüngtek le színjátzó hasaaljáról. Nagy kópénak tartották őt a kör-

nyékbeli dolgozó osztályok, a helyi proletárság, a föld nélküli parasztság és a haladó értelmiség soraiban, mert megszerzett mindent, amit csak kiszemelt magának. Nagy kópénak tartották, és irigykedtek rá, ugyanis kisbarna (akkori szóhasználatlaltal kisnyilas) volt valamikor régebben, aztán lett belőle kisvörös (akkori szóhasználatlaltal kisbolshevik), s az időjárás viszontagságaihoz és környezetének színeváltozásaihoz fölöttébb jól alkalmazkodtak az ő elszíneződései.

– Ránk is ránk férne valamicske az ő pofátlanságából – sopánkodtak bedesz-kázott ablakaik mögött, fűtetlen odúikban dideregve a környékbeli dolgozó osztályok képviselői, jobban mondva a dolgozó osztályok környékbeli képviselői (lásd: kommunisták magyarországi pártja).

Amikor a nagy kitelepítések folytak, ő az est leszálltával behatolt a vagyonosabb osztályellenség átmenetileg lakó nélkül maradt házaiba, s nehogy ebek harmincadjára jusson a sok gazdátlan holmi, gondosan összeszedte az elhagyott arany- és ezüsttárgyakat, a meissen-i, sčvres-i, herendi porcelánokat (a Zsolnayt már fanyalogva nézte), a falakon árván lógó csókokat, kernstokokat, barcsaykat; a széttúrt szekrények polcain kutatva rálelt néhány nélkülözhetetlen zsakettre, trópusi sisakra, csipkés bugyogóra is.

– Mocskos ellenforradalmárok! Hogy dögölne meg valamennyi! – köpött a márványpadlóra mélységesen mély undorral.

Megszokta, hogy csak sötétedéskor érdemes elindulnia beszerző körútjaira, mert ilyenkor nemigen láthatják meg őt, amint besurran a bezáratlan ajtók résein. Ha mégis útjába állt valaki, hátulról belemart a lábikrájába, aztán eliszkolt a sötétben.

Vadászni is éjszaka járt. Fölverte álmából a gyanútlan apróvadat, és úgy marcangolta szét, hogy az védekezni sem tudott. Nem volt különben válogató. Ha nem akadt zsákmány, a dögöt, a nagy vadászok kibelezett áldozatainak búzló maradványait is birtokba vette, ezért barátai kedves közvetlenséggel hullarablónak is becéztek őt.

Mindent összevetve mocskos egy állat volt. Szeme gonoszul, sunyin és sárgán villogott, szája rendszerint csöpögött a vértől.

A végzet persze őt is utolérte: egy szép, holdvilágos éjszakán eljött érte a kasszás. A szomszéd község egyik középparasztjának baromfióljába lopózott be éppen, hogy összeszedje a beszolgáltatandó tojásokat, amikor a hold, mintha csak a történelmi igazság érvényesülésében akarna szerepet játszani, egy rojtos felhő mögé bújt. A sakál nem vette észre a csapdát, nyakára csapódott a vidra-vas. Azonnal kiadta páráját. Megdöglött.

A többi bús sakálok ráfektették a Szent Mihály lovára, s fájdalmas csasztuskákat énekelve kivitték a temetőbe.

Az önkormányzattól mindjárt a temetőkert főbejárata mellett dízsírhelyet kapott a néhai párttitkárok, szakszervezeti aktivisták, tanácsai dolgozók és pereputtyuk nyugvóhelyén. Valóságos tömeg kísérte utolsó útjára, dacosan önkényuralmi jelképeket lobogtatva és önkényuralmi indulókat dúdolva. Az egykori hatóság földalatti szervezetének tagjai fegyvernek látszó tárgyakkal dízsorsützet lőttek a levegőbe, s a gyászbeszédet a pártonkívüli bolsevik, a legendásan vastag bőrű rinocérosz, az öreg harcos mondta:

– Elment, tisztelt gyászoló közönség, a legodaadóbb, a legderekább, a legszocialistahumanistább, a leghősibb, a legproletárabb, a legbaloldalibb, a leghűségesebb, a legemberbarátabb...

A szavakat elnyelte a gyászoló sokaság fel-feltörő, fájdalmas zokogása, majd a diadalmas moraj, amikor elolvasták a fejára vésett, fejlett öntudatra valló sorokat:

OROSZLÁN
NYUGSZIK ITT.
RESZKESSETEK, MERT FELTÁMAD!

ÉRTELME:

E fabula azt mondja meg, hogy az csalárdok minémű természetűek lennének. Örömet keveset adnak, hogy annak színe alatt sokat vehessenek. Aki máson bosszúságot mivel, avagy másnak ártalmára siet, avagy veszedelmére vagyon, nem tiszta ember, hanem fél ördeg. Ez okáért megoltalmazd magad effélettől. De ha bántott, ne igyekezzél bosszút állani rajta. Gonoszt gonosszal ne fűzessed. Hiszen ő is porrá lesz, s majd áll az Isten ítélő széke elé. Ajánljad a bosszúállást Istennek! S ne reszkess, ha feltámad!

A nyulak lázadása

Nyúlországra mint a kifürkészhetetlen végzet, úgy zuhant rá mindig a rémuralom. Váratlanul és vérfagyalóan. Azokban a legsanyarúbb években, amikor nemcsak a vadászok, hajtók és más lesbenállók hihetetlen mértékű elszaporodása sújtotta a jámbor nyúl népséget, hanem számos egyéb keserves csapás mellett még az aszály is tizedelte soraikat, kiégték a vetések, kisült a délibábos róna, kezdett az egekig csapni az elégedetlenség, s fölütötte fejét a lázadás szelleme.

A végső elkeseredés szülte dactól űzve összegyülekeztek, és ezrével vonultak ki a mezőre a korábban oly félénk tapsifülesek. Menetelve városunk felé egyre

harciasabbakká váltak. Előbb tőlük merőben szokatlan módon elénekelték a Kossuth-nótát, majd alkalmi versezeteket kezdtek skandálni.

Olyasféléket, mint:

*Az a kérdés Pesten, Budán,
Mért jár vadász a nyúl után!*

Meg aztán:

*Nyúl és róka egyet akar,
Gyertek közénk nagyon hamar!*

És:

Aki nyúl, mind velünk tart!

A hatalmasra duzzadt tömeg hömpölygött, egyre csak hömpölygött városunk felé, s odaérve az Óváros térre azonnal ledöntötték talapzatáról Széchenyi Zsigmond ott terpeszkedő, irdatlan bronzszobrát, majd szétcincálták a jutasi vadászpuskarakat, elkobozták, s diadalmasan ők maguk fújták meg a vadászkürtöket:

– Győztünk! Tramtratatam! Győztünk!

A vadászok, hogy nem az ő puskaporuk terjengett a levegőben, rémült svábbogarakként iszkoltak el a mindent elsőprő nyúláradat elől, és meglapultak dohos székházuk pincéjében.

Nyúlországba, úgy tűnt föl, beköszöntött a várva várt szabadság.

Az egyenlőség.

A testvériség.

Igenám, de Nyúlországot nemcsak a már említett kifürkészhetetlen végzet sújtotta, hanem balszerencsés geopolitikai helyzete is. Ott tanyázott ugyanis a szomszéd bozótosban az oroszlán. Megütötte fülét a rendbontás szokatlan ricsaja, s egyre mordabb gyanakvással és méltatlankodással figyelte a fejleményeket.

– Méghogy szabadság! Meg aztán egyenlőség! És mindennek a tetejébe még testvériség is! – csóválta egyre mérgesebben bozontos, vörös fejét.

Előbb csak háborogni kezdett megsértett önérzetében:

– Hát ki itt az állatok királya, ha nem én! Csak nem hagyom a nyulakat ugrabugrálni az én befolyási övezetemben!

Hatalmas mancsával a nyulak közé suhintott, s az irtózatossapástól a legbátrabb nyúlfiak holtan maradtak a fűben. Ám, minthogy a látszatra mindig is szeretett adni, hogy az utókor ne őt tartsa majd a nyulak hóhéréának, megragadta az egyik reszkető, darulábú, szarkaorrú, nyomorult vadász grabancát, előráncigálta a pince mélyéről, s imígyen mennydörgött annak behúzott füleibe (az ugyanis fülét-farkát behúzta rémületében):

– Mától kezdve te vagy itt a főnyúl!

– De hát... én... – kezdte dadogva a berezelt vadász.

– Kuss! Megértetted, amit mondtam?

– Meg, meg – makogta ebben az ő számára a legmeglepőbb helyzetben a főnyúllá előléptetett vadász rémulten, egyszersmind a nyúltársadalom széles rétegeiben máris azt a hitet ébresztve, hogy ő tényleg nem nevezhető vadásznak, hanem jóformán ugyanolyan egyszerű nyuszi, mint az ország többi nyula, hiszen ő is ugyanazon a cicomázatlan nyelven makog.

Közben pedig már kezdte maga köré gyűjteni az előmerészkedő többi puskákat, akik vérszemet kapva irtózatos vérengzést rendeztek. Bestiálisan lemészárolták akit csak puskvégre kaphattak.

Világra szóló dáridót csaptak a vadászok. Paprikásan, vadasan, szalonnával tűzdelve tálaltatták föl társaikkal a kiterített, majd megnyúzott és megfőzött-megsütött nyulakat, aztán tele bendővel, jólesően nyújtóztak el a hűvösben. Jól besöröztek, bepálinkáztak, és hajnalig azt énekelték dülöngélve, hogy „ihajcsuhaj, sose halunk meg”.

Másnap a megmaradt nyúl népséget kivezényelték a föllobogózott Óváros térre. Zárt sorokban terelték el őket a vadászok dísztribünje előtt. A tapsifülek addigra már el is felejtették az előző nap diadalmámorát és keserveit, és a sebtében újjá szervezett gulyadombi tűzoltózenekar pattogó indulóinak kíséretében önfeledt éljenzésbe kezdtek:

– Él-jena-fő-nyúl! Élje-neka-vadá-szok! – skandálták, és egész Nyúlország harsogott ujjongásuktól.

Így ért véget a nyulak lázadása. És attól fogva a szabad választásokon a tapsifülek mindig a vadászokra voksoltak.

ÉRTELME:

E fabula arra int bennünket, hogy bizony nehéz a békeséggel való túrés, ám ha ellenök szegülsz a hatalmasoknak, megdúlnek mindenképpen. Bölcsesség, ész és szív szükségeltetik. De ha már fölhágtál a martra, ne higgyed, hogy immár általszökted a szakadékot is! Ugyan bolondok vagyunk mink gyakorta, mint a verebek. Midőn a puska elbújik és egyet meglő közülük, ottan felröpiül a többi, és egy keveset kerengvén ismeg odaszállnak az előbbi helyre, ahol amazt meglőtték, és ahol halva fekszik. Mindjártást más lö, annakutána harmadikat, mindaddig, hogy egy sem marad eleven közülök. Tanuld meg: az értelem nincsen ellenére az Úristennek! Orvoknak, kóborlóknak és hazugoknak ne légy társa, sem szolgálója! Álnokságtól, gyávaságtól ki-ki megoltalmazza magát! Bízál benne erőst, hogy a világ dolgát és a te sorsodat az Úristen végül elrendezi!

A művész igazi arca

(Szempontok egy életműhöz)

Az ifjabb Szabó Istvánról szóló szakirodalom tanúsága szerint munkásságát több oldalról is meg lehet közelíteni. Az egyik ilyen lehetőség – ami különben a róla szóló írásokra a legjellemzőbb, s amelynek kérdésfelvetéseivel itt behatóban is szeretnénk foglalkozni – az életpálya szociális, társadalmi háttéréből indul ki. Azt vizsgálja, milyen életmódbeli, világnézeti benyomások érték őt a gyermekkorban, majd előszeretettel időzik az induló művésznél, boncolgatván az ugyancsak szobrászművész apának fiára tett hatását, s végül az érett alkotói korszak munkáit kortárs társadalmi és művészetpolitikai közegbe helyezve megpróbálkozik az életmű summázatával is.

A megközelítés majdnem jó, mert kétségtelen, hogy minden olyan hatás, amely az alkotó személyiségét érinti, valamilyen módon „benne van” a művekben. A módszer csak akkor hibázik, ha a műtárgyelemzésből „háttértanulmányozás” lesz, azaz, ha az írás elszakad a szobroktól, s önálló életre kel. Könnyen fogadatlan prókátorrá válhat ugyanis az az író, aki az általa jónak vélt társadalmi háttérképből indul ki elemzésekor, s a kelletténél többet időzik a „kulisszák” világában – még akkor is, ha kortárs – hiszen hamar megvádolhatják: a társadalmi miliőt akarja ráhúzni a művekre, holott épp azokból kellene kielemeznie a kort. Nem is beszélve arról, hogy az „általa jónak vélt” kiindulópont is sejtet már némi ideológiai determináltságot...

Példával illusztrálva a fentieket: amikor ifj. Szabó István *Flóra* című köztéri szobrát fölállították, az aczéli kultúrpolitika elvárásait beteljesítő hatalmi apparátus automatikusan Martos Flóra reminiszcenciákkal ruházta fel – így fordulhattott elő, hogy még koszorút is helyeztek talapzatára hivatalos ünnepeken. A mű megítélésénél azonban mégsem az a lényeg, hogy a korabeli hatalom hogyan állította a szobrot a saját politikai fetisizmusa szolgálatába, hanem az, hogy *de facto* eltárgyasulnak-e benne politikai tartalmak, avagy sem? Sajnos, a kérdést nem tette fel a rendszerváltás utáni hivatali garnitúra sem, ezért a többi fétiszszoborral együtt a ledöntés (csonkítás) sorsa várt az amúgy tisztaságot, fiatalságot, tavaszt jelképező bronzalkotásnak.

Természetesen nem lehet vitatni annak a művészetszociológiai módszernek a jogosságát, amely ideológiai fogódzókba kapaszkodik a műtárgy elemzésekor. Ehhez persze legalább két követelménynek kell megfelelnie: először is nem a *pillanatnyilag hatályos*, hanem az *érvényes* ideológiai aspektusokból kell kiindulnia, másodsor pedig ténykedésének célja csakis a művek mögött kimutatható *valós* társadalmi folyamatok megragadása lehet.

A fentiekből talán kiderül, hogy a legfőbb szabály: nem lehet letapadni az adott kornál. Aki ezt teszi, alapvetően preconcepcionált művészetszemléletet vesz nyakába, s nem fogja tudni helyesen megítélni a folyamatokat, azt például, hogy – mondjuk – a Rákosi- vagy Kádár-korban mi is az igazi háttere annak a köztéri szobrászatnak, melynek jeles képviselője ifjabb Szabó István. A monumentális alkotások létrejöttében ugyanis ezekben az időkben komoly szerepe volt annak a kényszernek, amelynek súlya alatt lényegében az egész szobrásztársadalom nyögött, hiszen a megélhetésnek szinte egyetlen biztos záloga a köztéri megrendelés, s az azzal óhatatlanul velejáró politikai jelleg volt. És ettől a pillanattól kezdve a szobor további sorsában (s a művész későbbi megítélésében is) már explicite benne foglaltatott mindaz, ami a Flórával a rendszerváltozás után sajnálatosan megesett.

Ifjabb Szabó István műve példa tehát arra, hogy az ideológiai kiindulópont megválasztásánál semmiféleképpen sem támaszkodhatunk osztályszempontokra – s ezzel együtt az erre alapozó szociológiai alapvetésekre, beleértve az Arnold Hauser által fémjelzett művészetszociológiai konstellációt is. Sokkal inkább célravezető – épp a műtárgy-centrikusság jegyében – szabadon beszéltetni a szobrot magát, mondja el ő, mik is a saját társadalmi-művészeti gyökerei, hogyan alakult olyanná, amilyen, alkotója világnézetének anyagformáló kohójában. Ebben a kötetlen beszélgetésben ugyanis lehullanak a műről azok a ballasztok: kötelezettségek, politikai elvárások, melyeket mint említettük, egy szobrásznak rá kellett aggatni ahhoz, hogy megfeleljenek a kor művészet-politikai elvárásainak, és megnyílik az út a mű szellemi magva felé.

Ha ilyen szemmel nézzük a nyíregyházi színház előtti tér sarkában felállított, Váci Mihályról készült bronz-alkotást, akkor biztosan nem fogjuk félreérteni azt a mozdulatot, amellyel a költő szélesre tárt karokkal közeledik felénk – ez a mozdulat ugyanis a mű megértésének a kulcsa, *egyfajta közösségi igény megnyilvánulása*. A kérdés most már csak az, *milyen* közösség felé tárulkozik ki a költő, azaz, mi a közösség szó *tartalma*? Annyit már az első pillanatban is érzünk, hogy semmiféleképpen sem olyan direkt politikai vagy ideológiai tartalom, amely Váci Mihályt, mint a hivatalos állami elismerés birtokosát, az országgyűlési képviselő-

lőt, a valamikori művészetpolitika standard hívő elkötelezettjét állítaná elénk. Ha csak ennyi szellemiséget tudott volna kicsikarni ifjabb Szabó István a szoborból, akkor most nem lenne mit elemeznünk, hiszen a produktum hibátlan kivitelezés mellett sem érné el a figyelemre méltó mű színvonalát. Úgy gondoljuk tehát, hogy sokkal inkább az a költő fordul felénk így, aki a *velünk való közösségét* akarja kifejezni.

Ismerve Váci Mihály pályáját, s az utolsó költemények fájdalmasan meghasonlott hangvételét, talán nem sokat tévedünk, ha azt állítjuk: épp a politikai irányvonalban csalódott, de szűkebb közösségének, a „fényes szellők” generációjának szellemileg soha hátat nem fordító alkotóval van dolgunk – olyannal, mint ifj. Szabó István is, akinek majd’ mindegyik szobra erre a közösségi élményre épül – a *Matyó menyecskeitől* a *Mikszáthig*, a *Bányásztól* a *Csobányig*.

Talán épp a közösség szó tartalmának eltérő definiálása nyitja meg előttünk az utat a Váci-szobor szellemiségének helyes megítélése felé.

Talán már az sem véletlen, hogy ifjabb Szabó István épp Váci Mihályt választotta művének modelljéül.

A költőben kétségtelenül megtestesül az a tragédia, amelyben a „fényes szellők” generációjának tagjai kénytelenek voltak szembesülni a ténnyel, hogy a mozgalom összekapcsolódása a negyvenes évek végének politikájával hiba volt. És minél később szembesültek ezzel a ténnyel, annál tragikusabb volt számukra a felismerés: az összekapcsolódás és a hit átvitele a politikai szférára később művészi életművek hitelét kérdőjelezte meg. Talán Váci is és ifj. Szabó is későn szembesült a valósággal, ám az épp a szobornak magáról való „beszéltetése” során derül ki igazából, hogy a szélesre tárt, ölelő karú költő nem tévedésének történelmivé vált előidézői felé fordul oly nagy szeretettel, hanem pont fordítva, ahhoz a közeghez, amelyből származik, amely felé művészként is fordul, tehát amelytől az érték-és világnézeti válságából kivezető utat reményli. Ez pedig a mondanivaló, a szellemiség, valamint

ifj. Szabó István: Váci Mihály (1976)

a mögöttes ideológiai tartalom szempontjából egyáltalában nem mindegy! Talán nem is véletlenül nyílik ki a fogadásunkra siető költő által padra letett könyv éppen a Származás című versnél, „Nem az jelöli a származást, rangot, / hogy kikre büszke valaki / de az, hogy ővele kik büszkélkednek”.

Alátámasztani látszik véleményünket a Csohány Kálmánról mintázott portré. Ha Váci emberileg is motivált plasztikai képmásával hasonlítjuk össze, szellemi együvé tartozásuk nem vitás: ugyanazon generáció történelmi örökségének cipeelői, világnézetének művészi formálói ők, emberi tragédiákkal terhes életúttal a hátuk mögött. Elsősorban olyan kortársak, akik a személyes ismeretség hitelén keresztül művészileg pontosítják a „közösség” szó szociológiai, filozófiai tartalmát – s nem osztályalapon! Váci Mihály és Csohány Kálmán ugyanis ifjabb Szabó István büsztjeiben a magyar társadalom történetileg kialakult ontológiai struktúrájának nagyobb hányadát kitevő nép képviselőjeként állnak előttünk.

Vegyük most már a Mikszáth-portrét. Talán távolinak tűnik az összevetés, de összekötő kapocsként, szilárd pántként fogja mindhárom alkotót az ugyanazon közeg, melyből művészetük táplálkozik, s itt már úgy látszik nem elég, mint Váci és Csohány esetében, pusztán csak népről beszélni. Mikszáth ugyanis sosem volt népi ivadék, hanem kismemes, akinek írói világképében a népéhez való feltétlen kötődés mellett legalább olyan fontossággal bírt saját társadalmi közegének, a dzsentrinek kritikai megformálása. Ifjabb Szabó István Mikszáth tudatos vállalásával tehát valószínűleg nemcsak egyfajta palóc atyafiságot akar hangsúlyozni, hanem a saját világnézetében Vácival és Csohánnal rokon értéket, amely történetileg kitágítja a nép fogalmát. Ez a világlátás, szakítja el szobrait, életművét az osztályszempontú ideológiáktól, s mozdítja el *a formájában népi, tartalmilag nemzetben gondolkodó ideológia* felé.

Ifjabb Szabó István, de Váci Mihály és Csohány Kálmán is, tévedhettek politikai megítéléseikben, de – Praznovszky Mihály fogalmazása szerint – „becsapott lelkek” voltak, ezért művészeti megítélésük sem osztályszempontúságuk kérdése. Ha valaki ugyanis a valós társadalmi folyamatokat akarja feltárni műveikben, nagyon hamar rá kell döbennie: nemzetben gondolkodó ideológiai alapállást kell választania ahhoz, hogy a szobrokat, verseket rajzokat, szóra bírja. És ettől a perctől kezdve nem kell feltennünk a kérdést a művésznek, miért készített Lenin-portrét vagy Tanácsköztársasági emlékművet a Rákosi vagy Kádár-korban, mint ahogyan a téveszesítés időszakában sem arra vártunk választ, hogy a szocialista mezőgazdaság hogyan alakította át a parasztság életét, hanem arra, hogyan is élte át a magyar parasztság azt az időszakot, amely ezer éves történelmében éppen a kolhozosítás időszakára esett...

Fölmérve így, milyen szellemi körben, milyen értéközösségben kell keresnünk ifj. Szabó István munkásságának gyökereit, rendezhetjük végre a „termésre”, az életműre vonatkozó kérdéseinket is. Azzal ugyanis, hogy kijelentjük: szobrainak művészetszociológiai vizsgálatában az osztály-társadalmakat felépítő ideológia helyett a nemzetben gondolkodó ideológiát választjuk kiindulópontul, még nem oldottunk meg semmit, csak jeleztük, hogy a műtárgyak milyen világnézetről, szellemiségről adnak hírt az őket faggatóknak, tehát milyen értékrend eltárgyasításában is érdekelt ifj. Szabó István.

Ha már most a művek szellemi magva és mögöttes tartalma körül forgó disputánkat lefordítjuk szakmai nyelvre, a következő kérdéseket tehetjük föl: a *magyarországi szobrászat körében honnan közelíthető meg legjobban ifjabb Szabó István munkássága, s milyen szakmai mérce szerint ragadható meg leginkább?* Látni fogjuk, hogy a szakmai kérdésfeltevések a meghatározó ideológiai alap logikus folyamodványai. Pontosan olyan közöttük a kapcsolat, mint a jelenség és lényeg, a tartalom és a forma között. Nem vitatható ugyanis, hogy a műalkotás valamilyen kommunikatív célból jön létre, tehát hogy mondjon valamit, a mű létrehozására irányuló cselekvésben ezért a szellemi töltés a meghatározó tartalom, s a létrejött műtárgy, mint ennek a sajátos tartalomnak az objektivációja, formaként viselkedik. *Semmiféleképp nem hordozhat tehát a szobor megjelenésében, szobrászati törekvéseiben a mondanivalóval ellentétes formai jegyeket* – még akkor sem, ha a tartalomhoz csakis rajta keresztül juthatunk el. Egyszerűbben szólva: ifj. Szabó István munkásságának olyan helyen kell állni a magyarországi művészet történetében, amely formai törekvéseit illetően is kifejezi azt a közösségi, népi-nemzeti tartalmat, ami a művész szándéka. Ez pedig nem más, *mint a magyar vagy nemzeti művészet kategóriája.*

A magyarországi és magyar (nemzeti) művészet hasonlóságáról és különbözőségéről a téma legavatottabb ismerője, Fülep Lajos *A magyar művészettörténelem föladata* című munkájában a következőket mondja: „...a magyarországi művészetben benne van a magyar is, s a magyar valamiképpen sokfelé jelen van a nem-magyarban is. A magyarországi művészet történelme mégse helyettesítheti a magyarét. Anyaguk bármennyire – sokszor szétválaszthatatlanságig – összefonódott, más-más a céljuk és szerkezetük. A magyar művészet történelmének, ha valóban a magyaré akar lenni, a különbséget világosan meg kell mondania, s a maga föladatát teljesítenie. A magyar történelme egytengelyű, a magyarországié többtengelyű. A magyar föladatának tengelye, hogy az országbeli nagy sokféleségben mért, mikor, hogyan lett magyar művészet, hol, mikor, mért fejlődött vagy akadt el, mi a sajátossága, s van-e, s

mi a szerepe és jelentősége az európaiban, különösen itt a keleti részen. A magyarországiénak annyi a tengelye, ahány nép itt történeti jelentőségű művészetet produkált, s mindegyiket úgy végig kell vizsgálnia, köztük persze a magyart is, mint a magyarnak csak a magyart.”

A tanulmányt Fülep ugyan a magyar művészettörténet csaknem ezer évére vonatkoztatva írta meg, azonban mondandója ma is világos. Kortárs szemmel nézve ugyanis ma már nemigen beszélhetünk a Magyarországon élő népek művészetéről abban az értelemben, mint Fülep teszi a középkor, vagy a reneszánsz időszakában, de arról igenis meggyőz minket az idézet, hogy *a művészetben kifejezhetőnek olyan akaratok, érdekek, tehát ideológiák, amelyek nem a nemzet talaján jönnek létre*. Ezeket a különböző, magukat *egyetemesnek* deklaráló irányzatokat rendszerint azokban a képzőművészeti tendenciákban kell keresnünk, amelyek a logikai osztályozással foglalkozó rend alapján az egyetemesnek leginkább megfelelő *általános* kategóriája szerinti vizuális megtestesüléseket hoznak létre – vagyis a legelvontabb formákkal operáló *nonfiguratív művészet* produktumaiban. A népben és nemzetben gondolkozó ifjabb Szabó István szobrai nyilván nem ide tartoznak, hanem a nemzetnek leginkább megfelelő logikai *különös* kategóriája szerint eltárgyasító *figuratív művészet* körébe.

Bár több időt szentelni rá nem tudunk, készségesen elismerjük, hogy nem könnyű a dolga annak, aki a fenti levezetés alapján akar eligazodni a műalkotások világában. De aki ideológiai oknyomozásra készül, annak patikamérlegben kell bánnia a kategóriákkal, így egy bonyolult problémára semmiképp nem adhat egyszerű választ. A dolgok bonyolultságára pedig az alábbi két példa világít rá igazán.

Azt állítottuk, hogy ifjabb Szabó István munkásságának szakmai megítélését egyértelműen a figuratív művészet felől kell megkísérelnünk. Szembe kell viszont néznünk azzal a ténnyel, hogy életműve az ötvenes években indult, tehát a kezdeti „formalista” és „szocialista realista” művekre is figyelemmel kell lennünk – már csak azért is, mert ezek az irányzatok olyan stiláris sajátosságokkal bírnak, melyek szintén a figuratív művészetbe tartoznak, mégsem sorolhatók egyértelműen a nemzeti művészet fogalmába. Az életmű trendvonalait figyelembe véve mesterünk reprezentatív, egyéni stílusa viszont a már említett Váci-, Csohány-, Mikszáth-portrékban jelzettekben testesül meg leginkább, s ez felbátorít minket arra, hogy nem letagadva a „formalista”, vagy „szocialista realista” köntösbe burkolózó művek létét, kisebb fontosságot tulajdonítsunk azoknak, s nagyobbat a nép és nemzet fogalomkörét szobrászati gondolatként megformáló, egyéni stílust létrehozó törekvéseknek.

A második példa esetében sem lehet egyszerű képlet alapján megoldani a felmerülő problémát. Tény ugyanis, hogy mesterünk köztéri munkáinak egy része plasztika, tehát nem a hagyományosan emberi test ábrázolását célul tűző szobor. Sőt, egyike-másika az elvonatkoztatásnak olyan fokán áll, amely már súrolja a nonfiguratív plasztika határait. Hogyan kerül ifj. Szabó István olyan miliőbe, amely – mint az előbb említettük – nem nagyon egyeztethető össze a Mikszáth–Váci–Csohány szobor-triászban megfogalmazott gondolatkörrel? A választ maga a művész adja meg önéletrajzában: „A portréigényű feladatok mellett készítettem dekoratív plasztikákat is, melyeket a magyar népművészet díszítőelemeinek felhasználásával elvontabb, geometrizáló formarendbe komponálva ma is korszerű szobrászi megoldásnak tartok.” A lényeg tehát: nem az egyetemességnek megfelelő általánosító törvényszerűség szülte absztrakt, hanem a látványba különös tartalmakat bevívó absztraháló szemlélet végeredményeképp jönnek létre szobrai. És ez a fajta elvontság még ideát van...

Az ideológiai hovatartozás, s az abból eredeztethető művészeti problémák tisztázása után vállalkozhatunk csak az egyéni stílus, s vele az életmű elemzésére. Ez azonban már egy másik dolgozat feladata. Nem mehetünk el viszont szó nélkül a többször is fölített kérdés mellett: hol van a helye ifjabb Szabó István szobrászi tevékenységének? Röviden és tömören: a nemzeti művészetnek abban a történelmi folyamatában, amelyben a XX. század két szobrász-zsenije a meghatározó: Medgyessy Ferenc és Ferenczy Béni.

Ebben a körben kell műveinek megtalálni helyüket a rangsorban.

Az író igazi arca

ifj. Szabó István író-portréi

Ha ma egy megrendelő szobrot kíván állíttatni valamely jeles embernek – elképzelhető, hogy akad ilyen megrendelő! –, akkor először és elsősorban Mikszáth Kálmánhoz forduljon. Olvassa el a *Sürgősek és nem sürgősek* című írását, amelyben ugyan egy Jókai szoborról van szó, de ennek apropóján az író kifejti igen bölcs véleményét az efféle szándékokról. Pontokba szedve a nekünk legfontosabbakat, ez így hangzik:

Mikor állítsunk szobrot? „Mindenekelőtt nem volna szabad a szobrokat gyorsan felállítani. A holt ember a rendőri szabályzat szerint negyvennyolc óráig marad temetetlen, mert hátha fölébred azalatt: a halhatatlan ember legalább száz évig maradjon szobortalanul, mert hátha meghal azalatt.”

Kiknek állítsunk szobrot? „Vannak sürgős emberek és nem sürgősek. De akiknek a szobor sürgős, azoknak az nem is jár: akiknek ellenben nem sürgős, azokkal nem történik semmi violentia, ha későn jutna hozzá.”

Miért állítsunk szobrot? „...a szobor magában nem sokat jelent, vagy éppen semmit. Értékét a körülmények határozzák meg. Kik emelték? Mikor emelték? Mi módon emelték? És milyen indokból emelték? A szobor a holtak öröksége az élőkötől, viszonzásul a tőlük származó örökségéért.”

Ki döntsön a szoborállításban, „...kortársak nem lehetnek kifogáslan bírái annak, ki kapjon szobrot. A halhatatlanságnak mint a kőszénnek és gyémántnak, a föld mélyében kell megérnie és megkeményednie.”

Végül is, mi a szoborállítás legfőbb szabálya? „...nem sietni: Az ellenkező szinte kegyetlenség. Mert egy kierőszakolt szobornál kétszer hal meg egy különben derék ember, aki *majdnem* megérdemelte a szobrot. És a második halál a szomorú.”

Vajon véletlen-e, hogy ifjabb Szabó István egyre többször veselkedik neki Mikszáth megörökítésének? Néhány évtizeddel ezelőtt készített egy terrakotta fejportrét, majd az elmúlt években néhány domborművet, egy mellszobrot s egy egész alakos nagy kompozíciót.

A válasz magától adódik, ha tudjuk a művész nógrádi eredetét, mindmáig tartó ottlétét, műtermét Benczúrfalván. Megjegyzendő, hogy Benczúr Gyula e kis falu temetőjében nyugszik. Mi több, Mikszáth többször próbálta rávenni a festőt – aki aztán azt a híres festmény készíti róla – hogy költözzön ő is Horpácsra, legyen a szomszédja Nógrádban. Benczúrban meg is volt erre az akarat, nem rajta múlt, hogy végül is a tervezett birtokvásárlás kútba esett.

De a fenti kérdésre az igazi válasz valahol még mélyebben van. Számomra – vállalva a szubjektív vádját – legalábbis az alapmotiváció e téren is az édesapja nevéhez fűződik. És egy számomra meghatározó gyermekkori emlékhez. Salgótarjánban 1959-ben lett készen egy modern, szép nagy iskola a Május 1. úton. Összeszedték azokat a diákokat, akik földrajzilag ehhez a körzethez tartoztak, s így kerültem én is ide a 7–8. osztály elvégzésére. Az iskola előtt idősebb Szabó István bazaltból faragott Mikszáth portréja állt egy igen erős, súlyos talapzaton. Megjegyzendő, hogy az intézmény nem vette fel az író nevét; ma Kodály Zoltán iskolának hívják, és Mikszáthról továbbra sincs a megyeszékhelyen egyetlen egy oktatási intézmény sem elnevezve.

Ez ugyan igen érdekes és továbbgondolásra alkalmas történet, de sokkal fontosabb a szobor ott az iskola bejáratánál. Úgy vélem, ez lehet az első nógrádi szobor az íróról, hiszen a balassagyarmati megyeházánál lévő, Herczeg Klára mű talán 1960-ból származik. De nem túl gyakori id. Szabó István életében sem, hogy íróportrét faragott volna, hiszen ő eredendően személyesen ismerte a megörökítendő világának gyönyörű alakjait, a nógrádi népelet szereplőit, a paraszti munka robotosait, s a másik meghatározó, a bányászlét munkásait. Így lett ez a szobor nagyon izgalmas, nagy erős. Már eleve, bazaltból faragni sem mindennapi vállalkozás. Ráadásul abból a kőből, amely Nógrádban őshonos, azaz a táj egyik leggyakrabban megpillantható ősi természet-eleme. Ebből épült Somoskő vára, ez az alapja a kékkői várnak, ahol Mikszáth annyiszor megfordult. Ez a szobor számomra a klasszikus Mikszáth ábrázolás megtestesítése. Az író sokat olvasó gyermekként már jól ismertem, legalábbis klasszikus nagy műveit már elolvastam, de keveset értettem belőle. A szobor mindennapjaim egyik időmérője lett. Tudtam, hány lépés tőle még az iskola, s ha megpillantom, beérek-e a csengetésre. Így lett Mikszáth „korjelző” a diákéletemben. S valószínű így lett ifj. Szabó István életében is, aki láthatta a szobor készítésének minden fázisát s már felnőtt fejjel nagyon is jól tudhatta, édesapja a hivatalos megrendelés (az volt vajon?) tényén túl miért véste az átlagosnál nagyobb érzékenységgel a kemény anyagba a jól ismert figurát.

Senki sem húzhatja ki magát Mikszáth hatása alól, főleg az nem, aki ugyanazon a szülőföldön látta meg a napvilágot, eszmélt magára, vált tudatos lélekké.

Mikszáth szeretete az életmű megismerésével kezdődik, az abból kibontható emberi értékek felismerésével. A novellista Mikszáth egyetlen egy könyvében – ami persze kettő – a *Jó palócok* és a *Tóth atyafiak* novelláiban benne van emberlétünk teljes erkölcsi példatára. Kapcsolatunk egymással, naiv együgyűségünk és hitünk a jóságban, a tisztességben és az igazságosságban, a szerelem gyönyöre, titokzatossága és tragédia-ereje, a szerep, amelyet vállalunk és játszunk, s amelyből nem merünk, nem tudunk kilépni és a szeretet mindenekfelett-valósága, amely egymaga teszi elviselhető létünk rövidre szabott idejét a világban. S persze ott a természet varázsa, azzal az ősi összekapcsolódással, ahogyan azt a természetben élő parasztember teszi. Mikszáth műveinek mostanában felfedezendő rétege az a tájszemlélet, amely új vonásokkal gazdagítja és árnyalja majd az íróról alkotott képünket.

Hűvös vagy közömbös maradhatott-e a mikszáthi világgal szemben ifjabb Szabó István, akinek ugyanezek a természeti élmények fogták keretbe gyermekkorát, ugyanilyen ősi, erkölcsi normák szervezték az életét és éppen ilyen elementáris erejű kíváncsiság vonzotta a titok megfejtéséhez, amely titoknak ember a neve?

Ha felidézem az íróról készített műveit azonnal feltűnik egy meghatározott közös vonás: Ifjabb Szabó István nem alkot öreg Mikszáthot. Más szóval: csak a középkorú vagy fiatalember érdeklí. Lehet, hogy elege van neki a mindenhol ránközönő s olyannyira ismert öreg Mikszáth portrékból, amelyet persze legszebben s leghitelesebben Benczúr Gyula képe mutat be. De mi az, hogy öreg? Mikszáth mindössze 63 éves volt, amikor meghalt. Akkor sem számított idős kornak az, miként ma is egy ilyen korú ember még ereje teljében alkot, vesz részt a maga választott hivatás betöltésében. Csak hát Mikszáth beteg volt, vagy inkább beteges, és ez azért nem múlt el nyomtalanul felette. Ez a sokat szenvedő ember meggyötört vonásaival, olykor felpuffadt arcával, duzzadt szemével néz vissza ránk a fényképekről.

Ifj. Szabó Istvánnak másmilyen Mikszáth képe van. Nem tudjuk, hogy alakította ki magában, de ehhez következetesen ragaszkodik. Az 1977-ben készített, a már említett terrakotta szobor az előképe mindazoknak, amelyek majd következnek a sorban. Bizonyos jellegzetességek ismerősek. A rövid nyak, amely szinte alig észrevehetően emelkedik ki a vállakból, a széles arc, és a kicsit ferde

vágású szemek, s a jól ismert bajusz. Az egésznek jól érzékelhető népies hangulata van, ha ugyan ez nem félreérthető kifejezés. Hiába van nyakkendő rajta, a jól ismert félreecsúszott állapotban, mégis olyan érzésünk van, hogy ez az ember vidéki. Nincs rajta semmi urbánus, nincs rajta sem Szeged, sem Pest városi hatása, Mikszáth élete végéig megőrizte azokat a vonásait, amelyeket egyébként örökbe kapott. Az élet szeretete sugárzik róla, amely élethez a jó ízek és a jó hangulatok is hozzátartoznak. Vagyis a sikeres, a gyorsan befutott és világhírűvé lett ember tekint vissza ránk, de ezt a sikert éppen olyan természetességgel viseli, mint mindent, amit az élettől kapott. Ifj. Szabó István ezt az ifjú Mikszáthot és a benne megjeleníthető természetességet – amely írásművészetének egyik tartópillére is, később szemléletesebbé teszi még egy markáns elemmel. Kalapot tesz a fejére. Nem keménykalapot, nem cilindert, nem valami divatos fejfedőt, hanem olyasmit, amelyet a parasztemberek igazítanak a kobakjukra, hogyha valami fontos eseményre készülődnek, templomba indulnak, a jegyzőhöz mennek ügyes-bajos dolgaikat intézni, netán a vármegyeházán a szolgabíró előtt van jelenésük, de még a vasárnapi kocsmát is megilleti a kalapos tisztesség. Nem szólva a vásárra tartó emberről, akin a kalap s annak mozdtítása az alku része, megjelenítése. Ezt a kalapos Mikszáthot kevésbé ismerjük.

Ismerhetnénk persze, mert van ilyen fotója, csak alig-alig vesszük elő. Ez nem olyan „mikszáthos”. Ez az ember bárki lehet, de felkapott és ünnepeelt magyar író aligha. Ehhez túl természetes. Miként Mikszáth vélte selmecbányai diákkorában Petőfit osonni a meredek utcákon nagy malaclopó köpenyben hóna alatt lanttal, (mert egy költő csak így nézhet ki), úgy véljük mi az írókat –, akik kivétel nélkül pesti írók! – városias öltözetben, modern hajviselettel, furcsára nyírott bajusszal vagy szakállal, divatos vagy egyénieskedő, de mindenképpen modern öltözetben megpillantani. Ezek a sztereotip képek állandósultak bennünk, s ezért is szakított velük ifjabb Szabó István. Nála Mikszáth más, mint a többiek. Nem hord díszruhákat, mint az írófejedelem Jókai, nem szenved az arckifejezése mint Reviczky Gyuláé, nem mered önkívületi állapotban a messze földön kívüli lények világába, mint Komjáthy Jenő, nem hull a szemébe nagy hajtincs, mint Adynak.

Szabó István kalapos Mikszáthja olyan ember, amilyent a szobrász ezrével ismerhetett nógrádi életéből. Vagy még láthat is ma olykor, ha betér a benzúrfalvi vendéglőbe, ami egy tisztességes kocsmá rangját viseli. Ez a Mikszáth egy a helyiek közül, egy a palócok közül. Éppen ez a természetesség, ez az azonosság váltja ki a nézőből az ellenvetést s teteti fel a kérdést: igen-igen, de hát hogyan lehet belőle ekkora író? Ezt a kérdést ismerjük jól más vonatkozásá-

ban is. Az irodalomtudomány máig kérdegeti: hogyan tudott egy sztrigovai földbirtokos olyan művet megírni, mint *Az ember tragédiája*? Igen, a zseni titka mindig rejtve marad előttünk, akár egy mű, akár könyvtárnyi alkotás vagy ezernyi vers marad utána.

Ez a szobor egy Nógrád megyei kis falu iskolájában látható, az emeleti folyosón volt legutóbb. Akkor, amikor a nógrádmegyeri általános iskola felvette az író nevét, s nem elégedett meg a névtáblával az iskola homlokzatán, hanem azt is akarta, hogy diákjaik, azaz a mikszáthos diákok nap mint nap szembesüljenek a látvánnyal, érezzék az író jelenlétét, mígnem Mikszáth olyan része lesz mindennapi életüknek, mint az órai dolgozat, a felelés és egy jó könyvélmény.

Ez a kalapos Mikszáth portré néz ránk ifj. Szabó István domborművéről is. A fehér színű kőbe faragott dombormű markánsan emelkedik ki a felületből. A tábla álló téglalap alakú, ennek felső szakaszában helyezkedik el maga a portré. Alatta a szöveg olvasható. Ami most azért is fontos, mert a dombormű első variánsa olyan helyen van, ahol nemcsak alig ismerik, vagy olvassák Mikszáthot, de nem tudnak róla semmit. 1997-ben állították fel Fogarason, Romániában, ahol Mikszáth csaknem 20 évig volt országgyűlési képviselő. Él ugyan a városkában jelenleg is pár ezer fős magyar lakosság, de rajtuk kívül ez a kép a román lakosoknak semmit nem mond. Hacsak kvalitásai miatt nem figyelnek fel rá. A magyaroknak pedig túl a művészi megjelenítésen visszaidéz egy darabka múltat, mikor még ők voltak többségben ezen a tájon, és amikor a magyar irodalom meghatározó személyiségét köszönthették körükben. Aki ugyan szinte semmit nem tett értük a parlamentben, de annál többet a magyar irodalomban.

A dombormű egy másik változata egy másik országban található, mégpedig az író szülőföldjén. (Azért ez már több mint furcsa; hogyha ifj. Szabó István Mikszáth portréit akarjuk látni, állandóan az útlevelünket kell elővonnunk...) A Varbó nevű kis település pár kilométerre fekszik az író szülőfalujától, Szklabonyától. A magyar falu iskolája vette fel az író nevét 2000 májusában, ők kaptak egy példányt abból a műből, de szöveges egység nélkül. Itt mindenki tudja, ki Mikszáth Kálmán, őseik halhatatlanságának megteremtője, egy közülük, aki viszont magasra emelkedett. Az iskola bejáratánál elhelyezett dombormű most a belépéskor figyeli a diákokat. Mikszáth, aki maga nem volt amúgy eminens tanuló, csak azt tanulta jó, amit szeretett, most a Dsida Jenő-i költői parancsot szimbolizálja: Ne feledjétek az iskolát, ahol még megmaradt a magyar nyelv. Furcsa, hogy miként változik meg egy műalkotás érzelmi többlete, miközben művészi kvalitásai véglegesek maradnak. Hogyan szól másként, pedig ugyanaz minden részlete. Vajon tud-e erre felkészülni a művész, sejti-e, hogy

miként „olvassák” művét határon innen és túl? Mikszáthtal szerencsése van, mert legalábbis a magyar olvasó számára határoktól függetlenül ugyanazt jelenti: a mese továbbélését, s mindazoknak az értékeknek a megtartását, amelyeket már korábban említettünk. S túl azon, hogy művei általános emberi normák hordozói, ilyen történelmi szituációkban sajátosan nemzeti, etnikai normákat is jelentenek, amelyek megőrzése már nem általános, hanem nagyon is egyedi feladat.

Egyébként egy Mikszáth-érem, amelyet ifj. Szabó István készített egy harmadik országban is megtalálható. A Mikszáth Társaság 1997-ben Ausztriában Gleichenbergben állított fel egy magyar-német nyelvű emléktáblát. Abban a monarchiabeli kis fürdővárosban, ahol Mikszáth tíz évig gyógyította torokbaját, s ahol többek között a legszebb magyar mesét, a *Szent Péter esernyőjét* írta. A fürdőépület főbejáratánál egy csodálatosan szép alpesi parkban fekszik a földön, kicsit megemelve a tábla, amelyre a művész Mikszáth-plakettjét helyezték el. Itt a hírvivő szerepét tölti be a szöveg s a hozzá rendelt illusztráció, a fényképhitelű portré. Mert itt aztán nemigen találunk Mikszáthot németül olvasó osztrákok. Számukra ez kuriózum, eggyel több emlékjel a kisvárosban, amelynek szövegét azért a rájuk jellemző alapossággal ki is betűzik. Csak azt lehet mondani, hogy a köztéri alkotásoknak, szó szerint megszámlálhatatlanul sok olvasata van.

Az azért megfigyelhető, hogy a szobrok, így ifjabb Szabó István Mikszáth portréinak a megszületésében is kiemelt jelentősége van a kultikus dátumoknak, az évfordulóknak. 1997-ben például azért is fontos, hiszen Mikszáth 150. születésnapját ünnepeltük ekkor. Megrendelések ezek, de nem akkorák, mint amilyenek korábban az állami megrendelések voltak. Egy-egy kisebb közösség fogalmazza meg a kérését, amelyet alapvetően meghatároz anyagi lehetősége, s ez viszont visszahat a műalkotás megjelenítési lehetőségeire is.

Éppen ezért meglepő, hogy minden vásárlói akarattól függetlenül, mondhatnánk saját kedvtelésére, 1997-ben ifj. Szabó István hozzákezdett legfontosabb Mikszáth szobra elkészítéséhez. Mintha a korábbi évek előtanulmányai után eljött volna az ideje az összegzésnek. És mindezt csak úgy, magának. A barátok, ismerősök is csak akkor tudtak a tervről: amikor a szobor gipszben már készen volt. A sajtóbeli híradások után jelentkezett a Mikszáth Társaság, s innen kezdve már együttműködve haladtak az események a sikeres végkifejlet felé. Nyilvánvaló volt, hogy ennek az alkotásnak csak Horpácson lehetett a helye, miként az is, hogy csak időtálló anyagból készülhetett, ami ebben az esetben bronz lett. A költségek fedezetét a társaság szedte össze tagjai felajánlásából, szervezetük támogatásából. 1999. október 13-án fel is avatták Mikszáth szobrát a horpácsi kastély előtt.

Horpács az író utolsó nógrádi lakhelye. Ide tért vissza élete alkonyán. Pontosan nem tudjuk, miért választotta ezt a nógrádi kisközséget, de más választása nemigen lehetett, hiszen a szülőfaluban nem volt alkalmas épület, Mohorához, felesége falujához nem fűzték kellemes emlékek, a helyi városokban nem akart élni, elég volt számára Pestet megszokni. Horpácson Szontagh Pál egykori kúriáját vásárolta meg, amely annak idején Madáchot is vendégül látta. Majd fia tervei alapján 1906-ban felépítette a kastélyt, ezt a kicsit furcsa, eklektikusnak is zavaros épületet. Élete utolsó húsvétjait, nyarait itt töltötte. Néhány szép írásában emlékezik meg e tájról, embereiről, élményeiről. A „*Skvarka, Szontagh Pál kutyái; Mohora, Mikszáthfalva és a szarvas*” stb.

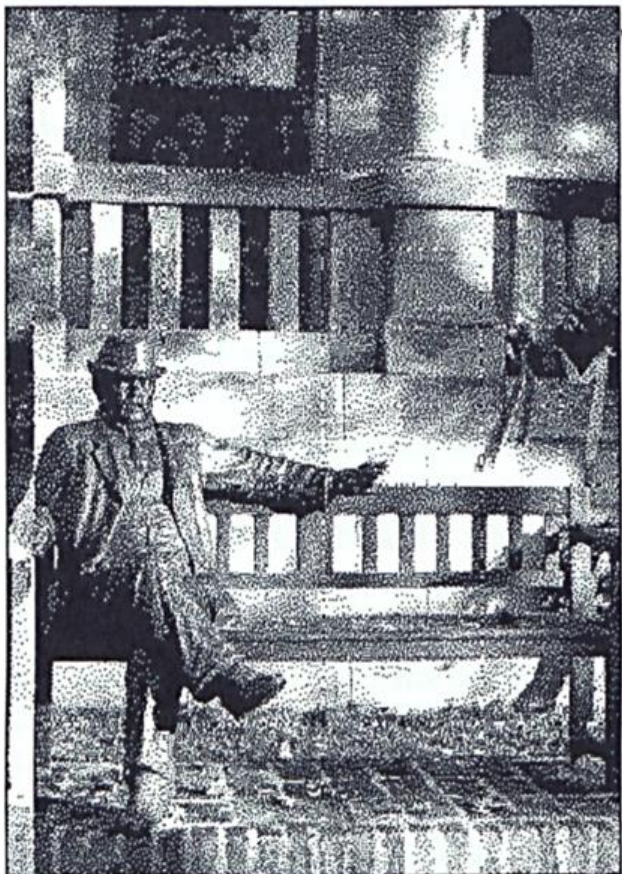
Érdemes elolvasnunk innen keltezett leveleit, a nagy írói jubileum évében 1909-ben és 1910-ben, amelyekben érzékletes képet kapunk horpácsi életéről. S erről tanúskodnak azok a fotók is, amelyek annak idején a *Vasárnapi Újság*ban láttak napvilágot, pontosan dokumentálva a Mikszáth-család és Horpács kapcsolatát.

Ezek közül a legismertebb és számtalan helyről köszön vissza ránk az a fotó, amelyen Mikszáthot egy lócán látjuk a régi kúria tornácán. Lábait egymáson keresztbe vetve ül, szájából hosszú szárú pipa lóg ki, fején a már ismert kalap. Kabátja nyitva, s minden jel arra mutat, hogy egy kellemes ebéd utáni szieszta pillanatait rögzítette Jelfy Árpád, a fotós. Mikszáth egészen a pad felső sarkába húzódik, valószínűleg így kényelmes a könyöklés, de ezzel a gesztusával szinte felkínálja maga mellett a pad üresen hagyott részét a mellé ülni szándékozóknak. Bár nem tudni, merné-e őt valaki is zavarni a meditáció pillanataiban?

Hasonló jellegű másik fotóját is ismerjük. Itt pesti otthonában vette fel a fotográfusa, amint egy bőrkanapén fekszik, szintén keresztbevetett lábakkal, egyik cipős lába le is ér a földre, talán félve a feleség rendre utasító szigorától. A pipa itt is a szájában, a kabát kigombolva, s mintha egy újság lenne a mellén odajéjtve, azaz mintha Mikszáthot olvasás közben nyomná el az ebéd utáni szender.

Mindkét ábrázolás közismert gondolatokat sugall: a témáit töprengő magányban megfogalmazó író, a pipafüst jótékony zamatában, enyhe kis bódulatában a regényeit továbbszövő író látjuk. Ekkor írta *A fekete várost* folytatásokban, már készült *Az amerikai menyecske*, néhány fejezete, tervezgette a Károlyi Pista történetét –, szóval ezek a csendes órák igen produktívak lehettek. De játsszunk tovább a gondolattal: hátha az író éppen nem arról gondolkodik, ami lesz, hanem arról, ami volt. Most zajlanak a jubileum eseményei, az egész ország őt ünnepli, százszámra kapja az üdvözlő táviratokat, hívják mindenhová felköszönteni, mindenki negyven év

nagy sikereit emlegeti. Jókai után most valóban ő az új írófejedelem, a legnépszerűbb magyar író. Hát miért ne jutna neki is eszébe minden, főleg a mű, a teremtett alakok sokasága, s a nógrádi táj élménye csak erősíthette benne mindazt, amit érzett valódi és teremtett szülőföldje iránt?

ifj. Szabó István: Mikszáth

Ifj. Szabó István ezt a pillanatot ragadta meg. A lócán ülő, a pipafüstjébe belecsendesedett író, aki most távol, nagyon messze van, amint majd a jubileum után pár nappal valóban hosszú és végső útra indult. A szobrász azonban nem használt pipát, szerintem praktikus okokból, mert egy ilyen hosszú szárú tárgy a bronzgyűjtőknek megfelelő alkalmazhatóság lenne. Ő ehelyett Mikszáth másik kedvenc dohány-neműjét, a szivart tette az író ujjai közé. Így is hiteles és tökéletes. Mikszáth számára a szivar élete vége felé már kedvesebb volt, mint a pipa, és jóval kevesebb vesződéssel járt élvezete.

A pad is hiteles, amire a szobrász a bronz-írót ülteti. Eredetijét ő gyűjtötte be valamelyik nógrádi faluból – ma már szinte lehetetlen hozzájutni egy ilyen karos lócához.

Az öntödébe is átadta, hogy ez legyen a minta a végső megoldáshoz.

A figura ismerős az eddigi szobrokról, plakettjeiről. Ez még nem a beteg, meggyötört író. Mikszáth még alkotóereje teljében van, jól érzi magát, az élet szép, minek ezt magyarázni. Végre itthon van, körülötte a világ is olyan békésnek tűnik.

Ifjabb Szabó István mindezt a kompozíciót az épület elé helyezte el. Magához az épülethez az útról egy kiskapun át vezet a keskeny feljáró. Tehát mindenki, aki a múzeumra kíváncsi ma, mintegy a vendégváró Mikszáth felé közelít. Lépésről lépésre bontakozik ki a szobor teljessége – megkapón egységes az épülettel. Még olyan finomságokra is futotta, hogy a pad háttámlájának lécei és a kastély kő mellvédjének oszlopocskái párhuzamosan illeszkedjenek egymáshoz, a nap bizo-

nyos szakaszaiban kedves fény-árnyék varázslatokat előidézve. Egyébként is hatalmas fák borulnak a szobor fölé, s így a fénytörés az évszakoktól és napszakoktól függően tovább gazdagítja a kompozíciót. Derű és béke, egy sikeres emberi élet harmóniája érződik Mikszáth gesztusaiból, testtartásából. Olyan emberé, aki már mindent elért az életben, mindent megkapott, megtapasztalt, akinek nincsenek illúziói sem az emberekkel, sem a politikával szemben.

Az igazi szellemesség még mindezek felett az, hogy a szobrász megadta a lehetőséget a szobor mellé ülésnek, amellyel az első tapasztalatok szerint élnek is a látogatók. Ki a tréfa kedvéért, hiszen Mikszáthtal ül egy padon, sőt át is ölelheti, ki pedig a kultikus magatartás megilletődésével, hiszen elvégre mégis csak az író, azaz a halhatatlanság testesül meg itt, s annak megérintése vajon rá milyen hatással lehet?

Mindezekkel együtt szokatlan szobor ez. Az íróat ábrázoló legtöbb köztéri alkotás csak mellszobor méretű. Szegeden Ungvári Lajos alkotása, Balassagyarmaton a Megyeháza előtt Herczeg Klára műve, Mohorán Gáti Gáboré Szklabonyán, a Margitszigeten Sóváry János alkotása sorolható ide. Egész alakos, álló szobor egyetlen egy van Budapesten, a Mikszáth téren Kocsis András faragta kőbe az íróat, aki kabátját hátravetve, csípőre tett kézzel szemléli a körülötte zajló világot. (Itt volt egyébként Mikszáth utolsó pesti otthona is.)

Valamennyi szobor a már említett idős Mikszáth portréja, tehát hatásukban alig különböznek s csak a közismert képet erősítik. Kocsis Andrásé pedig megjeleníti a joviális, pocakos Mikszáth figurát is.

Ifj. Szabó István horpácsi nagy Mikszáth szobra más környezetben, más tájban látható. Az egyetlen, amelyet csend vesz körül. Olyan intim környezet, amelynek meghatározója maga a természet, talán egy kicsit az elveszett éden hangulata. A távoli utca forgalma alig érzékelhető, a kertben feltűnik olykor egy elszabadult házőrző, de inkább a madarak hangversenye hallatszik. Itt kialakul a néző és a művész teremtette mű, illetve az olvasó és az életmű közötti természetes és eredendő összhang. Hát még ha a múzeumban látható információk befogadása után állunk a szobor elé, s úgy nézünk az író arcába, megvallatva őt, választ keresve kérdéseinkre!

Nagy pillanatok ezek a művész életében. Megtalálta a téma, a hely és a megvalósítás ritka s nagyon kívánt harmóniáját. S nagy pillanatok ezek a néző számára is: megtalálja olvasmányai és ismeretei alapján a maga formálta Mikszáth képet, immár a halhatatlanság örök anyagába zárva.

Az szinte lehetetlen, mondaná bárki, hogy Madách emléke ne érintette volna meg ifj. Szabó Istvánt, hiszen a nógrádiságnak két tartópillére, legalábbis a léleké, a két klasszikus magyar szerző. Nem kell ahhoz megszállott Madách-hívőnek vagy tudósnak lenni, hogy az itt élők ne éreznék meg azt a többletet, hogy ez a föld, amelyen élnek, egyúttal a két halhatatlan öröksége is. Édesapja, id. Szabó István finom, törékeny portrét faragott Madáchról. A tisztafából megformált arcmás a csesztvei emlékmúzeumban a legtermészetesebb és leghitelesebb, azaz legőszintébb Madách-fej.

Amikor a nógrádi Madách-kultusz új szakasza megkezdődött, pontosan 1964-ben, ifj. Szabó István is ott volt azon művészek között, akik az évforduló apropóján elérkezettnek látták az időt, hogy a maguk Madách-képét megformázzák. Nem mintha túlságosan sokan lettek volna, mert akkor a megrendelések általában nem ilyen ihletésű alkotásokról szóltak. A művész elsőnek egy Madách-érmét készített. A kis felületbe beszorított hatalmas szellem nem engedte nyugodni. Érezte, hogy ez bár tanulmánynak kitűnő s önmagában is megállja a helyét – miként mára már klasszikus és ritkaságszámba menő alkotássá nőtte ki magát –, Madách neki többet jelent, ide tér kell és levegő, Madáchnak lélegeznie kell.

Ekkor készítette el azt a Madách-fejet, mely azóta is a Magyar Nemzeti Galériában van. Végső soron jó helyen, mert a halhatatlanságnak ez is egyik záloga, a múzeum gyűjteménye. De a szobor életéhez mégis elsősorban közönség kell, a néző. Ráadásul ilyen Madách-szoborhoz, melyen a kettős teremtés ihletett pillanatát mutatja fel.

Az egyik teremtő Madách. A portré eredetije bizonyára az az egyetlen fotó, amely megmaradhat a költőről, s amelynek leképzését már annyi jó s kevésbé jó műalkotásban látjuk viszont. Ifj. Szabó István minden bizonnyal nem ismerte azt a Madách leírást, amely a korabeli sajtóban lappangott, s amely így ösztönösen is rámásolódott az alkotásra. A kortárs Kecskeméty Aurél írta le az országgyűlés tehetséges, nagysikerű képviselőjét: „Szőke haj, szlávjellegű arc, kínai, lekonyuló bajusz, de magyar kebel s európai műveltséggel táplált fő.”

Ifj. Szabó István Madácha a teremtés lázában ég. Vagy a kész mű után van, vagy az ihlet szent pillanatában. Valahol mindenképpen tudja, hogy nagy dolgot visz végbe. Lázban égő szemek, arcára feszülő bőr, magas homlok, az aszketikus fej mind ezt jelzi. Érezni lehetett a belső tüzet, amelyet lefojt ugyan magában, de csak valami jelre vár, hogy aztán fellángoljon. Valahol az írás, az alkotás felelősségét, súlyát sejtjük ki belőle. Hogy amit leírt, az most már kikerül a keze alól, az már nem az övé, most már viselnie kell a teremtés felelősségét. Ifjabb

Szabó István szobrán Madách nem az a hűvös, csendes, netán betegeskedő férfi, akiről annyit írnak, s amit én nem is hiszek. Madách szenvedélyes, mint minden alkotó, de hihetetlen önfegyelemmel tartja vissza magát, mint mindenki, aki alkot, és tudja, alkotása az örökkévalósággal néz szembe.

Kettős teremtést mondtam, mert a szobron nagyon is jól érződik a szobrász munkája. Szinte szándékosan hagyta rajta ujjai nyomát. Érezzük a lendületet, a gyors, a már megérlelt, egészben készen álló idea megvalósításának lendületét. Nem a kapkodását, hanem a teremtés szünetet, megállást, megzavarást el nem viselő lázas állapotát. Ez az a pillanat, amikor a szobrász elkészülvén csak azt tudja mondani, hogy ez úgy jó, ahogyan van. Minden későbbi beavatkozás csak rontana rajta. Ehhez már nem lehet nyúlni, ezen nem lehet javítani. Lehet, hogy ma már másként néz rá, másként fejezné be, de ez most ilyen s nem más. Ez a művészet pillanata, ezért van a művész, és ezt érzi meg a közönség. A nagy egymásra találás pillanata ez. Olyan erők mozdulnak meg a műalkotás megteremtése közben, amelyek megfejtésére nincsenek szavak az emberiség szótárában. De nem szabad keresünk a fogalmakat, a nagy érzelmeket csak csendben, önmagunkban lehet átélni.

„Együtt teremtünk, osztályrészemet követelem” – írja Madách a *Tragédiában*, azaz mondatja ki Luciferrel, aki egyébként sokkal színesebb, kreatívabb, izgalmasabb egyéniség, mint a sokat tépelődő Ádám. Ifj. Szabó István is így van irodalmi ihletésű műveivel. Együtt teremté azokat lelke megérintőivel, az írókkal. Kihez személyes kapcsolat fűzi, kihez olvasmányélmény, kihez érzelmi mélységű szülőföldélmény. Ám ifjabb Szabó István osztályrészét a teremtésből mégsem ők, hanem a mindenkori néző fogja kimérni. Akire Madách, Mikszáth, Váci Mihály, s Petőfi szobra láttán egyszerre hat a kettős varázs: mindaz, amit tud az íróról, amit ismer műveiből, amiért szereti az adott alkotót s maga a művészi megjelenítés csodája. Lehet, hogy ő is így képzelte el, lehet hogy megerősíti a benne kialakult képet, lehet, hogy tovább gazdagítja, az is lehet, hogy újabb rétegeket nyit fel benne az irodalmi mű megértéséhez. Megérzi, hogy hárman teremtik a szobrot.

Kívánhat-e magának ennél nagyobb elismerést a szobrászművész?

Gondolatok Szepesi József halálakor

– Mondd meg nekem, hol van manapság Salgótarján értelmisége? – szögezte nekem a kérdést az egyik ismerősöm. Egy már nem egészen fiatal férfiú, aki egyébként meglehetősen jó tollforgató hírében áll városunkban. Nem azonnal feleltem, gondolkodni kezdtem. Meg magamban zsörtölődni, hogy miért engem nyaggat ilyesmikkel.

– Hát – kezdődött a nyögvenyelős válasz –, nem is tudom. Részben nyilván megvan, itt van, részben meg nincs itt...

– Meghaltak, elmentek, „felszívódtak”.

– Na látod, ez az, elmentek, „felszívódtak”... aki tehette, mind elment innen.

– Lehetséges, hogy...

– Már a nagy idejövetelek idején megfigyelhető volt a város értelmiségének elvándorlása. De annak idején legalább jöttek is. Most azonban csak mennek. Innen csak mennek.

És beszélgető partnerem mondja sorra a neveket. Azoknak a neves (és kevésbé neves) értelmiségieknek a neveit, akik elhagyták Salgótarját. Köztük Szepesi Józsefét is.

* * *

– Szepesi is...

– Igen, Szepesi is.

– Ő miért?

– És más miért? Mert Szepesi Jóskának is baja volt a várossal.

– Én úgy tudom, Szepesi Jóskának nem a várossal volt baja, hanem néhány ittenivel.

– Milyen „ittenivel”? Kikkel az itteniek közül? A politikával, a művész-társadalommal volt neki baja, akik őt...

– Úgy érezte, hogy...?

– Igen, úgy érezte, innen mennie kell. Egyébként is benne van a...

– Mi van benne, hol van benne?

- Az újságban van benne, épp az idei számokban. Olvasd el!
– Jó, elolvasom.

* * *

– Remélem, azt azért tudod, hogy nem mindenki ment el. Hogy volt, aki maradt.

– Például?

– Például valaki.

Valaki, aki fenn élt a szoroskák és sikátorok által tarkított helyen. Ott fenn a hegyen, ahol mindig zajlott az élet. És, állítólag, igazi közösségi élet zajlott.

Ott, fenn a hegyen, valamelyik labirintusban élt egy remete.

Aki művész volt. Nem akármilyen, hanem festő.

Festő volt, aki verseket írt, zenét szerzett, s nem barátkozott senkivel sem.

Ez az ember még hegedűt is készített, merthogy ahhoz is értett.

Látod, ő nem ment el.

* * *

Szepesi Józsefet utoljára a vonatnál láttam.

A délutáni gyorsnál, amely Salgótarjánból a Keletibe indult.

Közelemben nem személyem csábította, hanem a mellettem álló Baranyi Ferenc. Akivel nyomban összeborult, láthatóan örült a kettőjük találkozásának.

És a neves költőnek nagy meglepéssel adta a tudtára, hogy végre a fővárosba került, s indul a helyét elfoglalni.

Megy – oda.

Szepesi József szemmel láthatóan örült, hogy már nem itt, hanem ott.

Mosolygott.

Mosolyogtak.

Álltam a peronon, és tisztos távolságból kettőjüket néztem.

Szepesi Józsefet, aki éppen távozott Salgótarjánból, hogy Budapesten próbálkozzon.

És Baranyi Ferencet néztem, aki Budapestről Salgótarjánba jött, hogy folyóiratunkat, a *Palócföldet* felkarolja, gyámolítsa, szerkessze.

* * *

Hogy Szepesi Józsefnek baja van az itteniekkel, azt sejtettem.

Hogy nem becsülik őt tehetsége és érdemei szerint, azt tőle magától hallottam, ezért elhittem, bizonyosra vettem.

Akkor... jó másfél évtizeddel ezelőtt.

Most pedig...

Most pedig a kezemben tartom az *Amaro Drom (Roma Lap)* legutóbbi számait.

Szemeimmel végigsimítom a színes, díszített borítólapokat. Forgatom, belelapozok, és a legnagyobb öröömre, meglelem bennük Szepesi József írásait. Rátalállok a *Szabálytalan naplójára*.

Egyfolytában végigolvasom a részleteket.

És bizonyítékokra találok.

Merthogy a *Szabálytalan napló* egyik-másik epizódja nem másról, hanem arról ad számot, hogy bizony Szepesi Józsefnek baja volt az itteniekkel.

Meg a barátjának, „H”-nak is:

„rendhagyó életszemlélete miatt régóta kellemetlen szálka a meglehetősen prüd kisvárosi polgárság szemében.”

Kemény szavak, melyek minősítenek, mi több – elítélnek.

És egyben talán bizonyítékul is szolgálnak a távozására.

Valószínű, Szepesi József nagyobb szabadságra, „a” szabadságra vágyott.

Nem olyanra, amelyet ötletszerűen kölcsön adnak egyes egyéneknek, társadalmi rétegeknek, testületeknek.

Hanem olyanra, amelyet a nagybetűs Nemzet kap, még hozzá az élet minden területén, egységesen, s nem apránként, részletekben adagolva.

* * *

Valóban Szepesi Józsefet is a „nagy elmenők” közé sorolták Salgótarjában.

Aki itt, Salgótarjában született, egy nagyon egyszerű családban, s aki korán megismerte a proletárgyerekek mostoha életét.

És akiben eredendően megvolt a művészetek iránti hajlam, fogékonyság:

„Apám cipő- és hegedűjavításokat vállalt, azonkívül festett, rajzolt, és a szoborkészítéshez is értett. A művészetek iránti rajongásomat tőle örököltem.”

A tehetség korán mutatkozott, hamar láthatóvá vált, csak fel kellett valakinek valahol fedeznie.

És Szepesi József tehetsége fel lett fedezve. Itt Salgótarjában, és nem máshol.

„Jócskán apám halála után egy irodalom-tanárnő azt mondta, tehetséges vagyok, később a rajztanárom is így nyilatkozott.”

Előbb az irodalom-tanárnő, majd a rajztanár. Is.

Kezdeti elképzelései szerint nem költővé akart elsőként válni – „csak” valami hasonlónak.

„Újságíró vagy plakátfestő szerettem volna lenni: ám anyagi és szociális problémáim ezt mind a mai napig lehetetlenné tették.”

Aztán mégis.

Valahogyan mégis rátalál az irodalomra, azon belül a költészetre.

Nem más miatt, hanem valószínű azért, mert génjeiben kezdettől fogva ott rejtőztek azok az elemek, amelyek őt az irodalom – a költészet – rögzös, bukta-tókkal teli útjára vitték. Ott voltak a mélységben valahol, ahol az ösztönök, érzések titkos hajtóereje rejtőzik.

„Ezek a körülmények, és talán a velem született ösztön kényszerítenek, hogy írjak, költészetté formálva sok haszontalannak tűnő gondolatot.”

Legfőképpen az ember foglalkoztatta.

Költeményeit olvasva, tapasztalhatjuk, mindenkor hű maradt önmagához.

Verseivel segíteni és javítani akart.

Még hozzá abban, hogy a világon kevesebb legyen a kín, a szenvedés, és vi-dámabb, biztonságosabb az élet, dúsabb az emberi termés.

Arcát mindig a holnap és a holnapután felé fordította.

* * *

A „nagy elmenők” között tartotta őt számon e sorok írója is.

Akit barátjának nem mondhatott ugyan, mivel az életben csak kevésszer találkoztak, és még kevesebbszer beszélgettek. Sorsának alakulását azonban tőle telhetően figyelemmel kísérte.

És örömmel nyugtázta annak idején magában, hogy újra egy itteni. Egy újabb salgótarjáni tehetség, aki felmutat, megmutat, gyarapít. Aki majd az itteniek javára, hasznára alkot.

Nem lehet pontosan tudni, kin/min múlt, hogy nem egészen ez történt.

Budapesti ténykedéséről – ottani munkálkodásáról – viszonylag kevés információ jutott el a szülőföldre.

Jó lenne tudni, Szepesi József a nagyvárosi dzsungelben meglelte-e azt, amire vágyott akkor, amikor innen elment.

Talán igen, talán nem.

Talán elégedett volt ottani életével, talán nem. Talán meglepődéssel sumáztta magában, hogy jól döntött, amikor elhagyta szülővárosát, talán nem.

Merthogy bizonyos ismeretek, tapasztalatok alapján nyomós okkal lehet állítani, hogy nem csak itt, hanem ott is.

Hogy itt is, meg ott is.

Nagy kár, hogy nem vagyunk képesek egyszerre, egy időben több helyen is létezni, élni.

* * *

És végezetül...

Ha az írás végén visszatérünk az első kérdésfelvetésre – Salgótarján értelmiségére – nem hiszem, hogy bármi is egyértelműen tisztázható. Lehetetlen ugyanis megmondani, hogy egy város értelmisége manapság „hol van”, mit csinál, és mit nem csinál.

Csak remélni lehet, hogy teszi a dolgát – itt Salgótarjánban is –, s az eddiginél jobban fogja majd hallatni a hangját.

Remélni lehet, hogy létezik, hogy van.

Szepesi József viszont – ő nincs többé.

Történetek a másik Nógrádból

Ardamica Ferenc: A hetedik

A losonci Ardamica Ferenc ötödik novelláskötetét veheti kezébe az olvasó. Ez a szám egyszerre sok is, meg kevés. Sok, ha tekintetbe vesszük, hogy húsz éven keresztül nem jelentethetett meg könyvet, írásait csak a magyar nyelvű sajtótermékekben (köztük a *Palócföldben*) publikálhatta; és kevés, mert tudjuk, első novelláskötetét (*A rokon cseléd*) még 1970 karácsonyára jelentette meg a pozsonyi Madách Kiadó, magyar–szlovák közös kiadásban, és hetek alatt szétkapkodták. Ardamica akkor 29 éves volt. Fényes karrier állt előtte. Nem így történt. Az ifjú titán nem tartotta a száját. De fogalmazhatunk úgy is, hogy túlságosan komolyan vette azt, amit az irodalmi élet látható és láthatatlan irányítói permanensen hangoztattak (és amit végtére maga is őszintén gondolt), hogy a szó felelősség, az írás személyes elkötelezettség, kiállás és tett az igazság felderítésére, a társadalmi fejlődés, az egyéni szabadság előmozdítására, az általános szegénység, a lelki megnyomorítottság ellen. Nem Ardamica Ferenc az egyetlen jobbravaló, akinek ebbe a naiv hitbe – és nem is csak Csehszlovákiába – bele-tört a bicskája. Nálunk '56-osok gyűjtőnéven, náluk '68-asokként emlegetik ezeket, a hivatalos politikával konfrontálódott, megbélyegzett, perifériára szorított embereket. Az egyéni gondolkodás a legtöbb korszakban önvészélyes.

Az ősszel hatvanéves felvidéki (Szlovákiából nézve: alvidéki) író fordulatokban gazdag életet élt. Ősei kódolták a génjeibe. Apai nagyapját, az erdészt a tanácsköztársaság kommunista diktatúrája alatt lőtték agyon. Anyai nagyszülei kezdetben magyarul sem tudtak, ereikben lengyel és osztrák vér csörgedezett. De a nagymama, aki Bécsben egyetemet végzett, gyorsíró világbajnokságot nyert, csak azért is úgy megtanulta a magyart, hogy még novellákat is írt; az egyik megjelent a középosztály legnépszerűbb irodalmi hetilapjában, a Herczeg Ferenc szerkesztette *Új Időkben*. „Tőle örököltem az írói vénát” – vélte egy, a 80-as évek derekán megjelent interjúban Ardamica Ferenc.

A vázolt családi háttérrel az író számára a kétnyelvűség természetes lehetőség és következmény egyszerre. Szlovák alapiskolába járt, magyar gimnáziumban érettségizett, mind a két nyelvet anyanyelvi szinten ismeri. Író, műfordító.

A tollforgatás azonban nem elég a megélhetéshez. Ahhoz valami „komoly munka” is kell, ahogyan biztatta asztalos apja és hivatalnok édesanyja az önálló életre. De ebbe az irányba ösztönözte (noha örömmel lemondott volna róla) a Csehszlovákiában 1968-ban bekövetkezett krach, ami után röviddel és „meggondolatlanul” nem értett egyet a Szovjetunió és a szocialista országok testvéri segítségnyújtásával. Így egyengette Ardamica életútját, szükségszerűen összefonódva, a szülői szándék, az egyéni hajlam és a történelmi kényszer. Pár év alatt, különösen a kezdeti szakaszban, sokféle munkát kipróbált, miközben belekóstolhatott a munkanélküliek keserű kenyerébe is akkor, amikor az állástalanságot közveszélyes munkakerülésként törvényesítették. Státusnevek a foglalkozási rubrikából: kertészeti segédmunkás, zsákoló, pénzügyi előadó, postás, bérelszámoló, újságíró, zománcipari segédmunkás, közegészségügyi rovarirtó. Írásaira 1965-től figyeltek fel, s több csehszlovákiai és magyarországi irodalmi pályázaton díjazták. Egyet konkrétan is érdemes megemlítenünk: 1985-ben a Szakszervezetek Országos Tanácsának díját kapta meg a *Palócföld*, a Magyar Írók Szövetsége és a Salgótarjáni Városi Tanács közös pályázatán, az emberhez méltatlan magány és vég kérdéseit boncolgató *Piszkosul felhergelve* című írásáért (1992-ben negyedik novelláskötetének ez lett a címadója).

A rá mért felemás szilencium – magyarul írhatott, külföldi megjelenését nem akadályozták meg – csak elmélyítette ifjúkori ambícióit. A Salgótarjában megjelenő *Palócföld* valóságos mentőöv volt a számára. Előfordult, hogy csak ez a lap kínálta számára az egyetlen publikálási lehetőséget. A folyóirat egyébként a ’70-es évek végén fedezte fel írói tehetségét, s kapcsolatuk attól kezdve folyamatos.

Ardamica Ferenc írásainak magyarországi fogadtatása egészében pozitív. Úgy tűnik, hogy nálunk többre értékelik, mint szűkebb pátriájában. A szokásos próféta-effektus reflexeiről lenne szó? Korántsem biztos. Az eltérő attitűdöt motiválhatja az is, hogy odahaza az irodalmártársak azonos hullámhossza, közös élményanyaga alaposabb összevetésekre nyújt lehetőséget, ezért a szlovákiai elemzők kritikusabban közelítenek írásművészetéhez, mint az anyaországbeliek.

„Írásainak meghatározó eleme a magabiztos mesterségbeli tudás, a tiszta, világos szerkezetű novellaépítés, a precízen pontossá csiszolt, egyszerűségével már-már tüntető nyelv, a végsőkéig tömörített ábrázolás... Szikár és telitalálatú mondatai alkatrészenként illeszkednek egymásba, lendítik előre a drámai kifejtlet felé a cselekményt, és világítják meg a szenvedő ember lelkét” – fogalmaz nagy elismeréssel Mezey László Miklós a miskolci *Napjaink* folyóiratban az 1989-es

Ardamica-kötet, az *Anyám udvarlói* megjelenése után. A szlovákiai Bodnár Gyula és Tóth László a Dunaszerdahelyen 1994-ben kiadott *Nyomkereső – A második világháború utáni (cseh)szlovákiai magyar irodalom kistükre* című lexikonszerű összefoglalóban másképpen ír: „...novelláinak 'hősei' általában szomorú sorsú emberek, hagyományos eszközökkel megírt, modorosságoktól sem mentes történetük azonban ritkán több érdekes történetnél... Erotikus novelláiról (*Tejszínhabos halál*, 1991) még ennyi sem mondható el.”

Ardamicát olvasgatva, egyik véleménnyel sem tudok teljesen azonosulni. Írásainak valódi értékét a kettő között érzem helyénvalónak. Ezt erősíti bennem a most forgatott, legfrissebb novelláskötet. Jó okunk van visszafogni áradozó kedvünket és tompítani bírálatunk élességét. Ugyanakkor hozzátehetem: véleményem, értékítéletem a Mezeyéhez közelebb áll.

A hetedik című novelláskötet – véletlenül, szándékosan – hét elbeszélést tartalmaz. Mindegyik története a közelmúlt Szlovákiájában, főleg magyarlakta vidékein játszódik, a létező szocializmus utolsó két évtizedében. Ekkor az országhatár, különösen a 80-as években, már igen könnyen átjárható. Jobbára csak pénz kell hozzá. Éltünk is a lehetőséggel, és elég jól bepillantottunk a „másik” Nógrád életébe. Pusztán azért emlegetem mindezt, hogy világossá tegyem az olvasó számára: Ardamica hősei ugyan idegen országban, idegen helyszíneken és részben idegen kulisszák között mozognak, mégsem idegenek a számunkra; sőt, gondolkodásuk, cselekedeteik lényegét tekintve, nagyon is közeli ismerőseink. Úgy jár az agyuk, mint a miénk, kísértetiesen hasonlóak a reflexeik, szóval ők mi is vagyunk. És ez nem véletlen. Mi is ugyanazt a társadalmi-gazdasági alakulatot „építettük”, mint a szlovákiaiak, nekünk is ugyanaz az ideológia szülte és formálta céljainkat, életterünk játékszabályait, még akkor is, ha a gyakorlatban adódtak is eltérések, több esetben nem is jelentéktelenek. Nota bene: nem elhanyagolható az író nemzetisége sem, ráadásul az a tény, hogy maga is Nógrád megyei, történetesen a határ túlsó oldalán. Ez magyarázza Ardamica mély szellemi, érzelmi kötődését a *Palócföld*hez, mint földrajzi és néprajzi tájegységhez, mint folyóirathoz.

Ardamica Ferenc – ahogyan azt minden bírálója megjegyzi – erősen vonzódik a környezetéből kilógó-kiesett, napi filléres gondokkal küszködő emberekhez. Saját sorsának tükörképét látja az övéikben. Rendszerint nem is tesz különbséget hősei és önmaga között. Ezért a legtöbbször egyes szám első személyben beszéli el történeteit. Persze akkor is önmagáról szól, amikor nem követi ezt az írói ábrázolásmódot és nyelvhasználatot. Ő Viktor, ő Paragi Péter. Bizonyossá teszi számunkra a jellemzésükkel, az életükre vonatkozó egyes ese-

ményekkel. Ardamica nem tud kibújni a bőrből, de érezhetően nem is akar. Tudja, élményanyaga van olyan gazdag, látásmódja, cselekményépítő technikája van olyan érdekes, művészi nyelvhasználata van olyan pontos és megragadó, hogy nyugodtan a középpontba állíthatja magát. Az ide-oda jövés-menés, ami az újságírással és a féregirtással jár, annyi írivalóval látta el, hogy élete végéig ki-tart.

Az olvasónak nehéz választania a jól elmesélt, jobbnál jobb történetek között. Valami miatt mindegyik megragadja. S hogy aztán melyek lesznek a kedvencei, az éppenséggel az egyéni ízlésétől vagy a pillanatnyi beállítódottságától függ. Mert objektív érveket nehéz felhozni a szimpátia indoklására. Egyformán lebilincselő ugyanis Fercsi esete, aki botcsinálta féregirtóként szakszerűtlen vegyszerhasználatát vaksággal fizeti meg (*Savat a vízbe*), vagy a börtönbe kergetett szerszámlakatos-bányász története, akit buja vére és naivitása révén könnyűszerrel kijátszik a kielégítetlen anyós és a szerelemre rászoktatott menyecske (*Három nap közkegyelem*).

Az Ardamica-hősök sorsát alapjaiban két tényező határozza meg (mint ahogyan bizonyára az íróét is): a különös véletlen (*Reggel – buli után*) és a politika (*Nem loptam én életemben*). De hármas kötésben: vagy-vagy, tehát kizárólagosan, illetve sohasem vegytisztán, hanem egymásba játszva (a kötetnek címet adó: *A hetedik, Idézés péntekre, Csillogó ajánlat*).

Ardamica Ferenc egyébként remek mestereket mondhat a magáénak; ugyanis a novellaírás klasszikus, anekdotára épülő, realista hagyományait követi. Szülőföldünk halhatatlanjára, Mikszáth Kálmánra az emlékeztet, hogy Ardamica is szívesen dúsitja fel a legköznapibb történeteket színes mesévé, hogy szereplői szellemi világában nála is hely jut a babonának. Móriczcal rokonítja érzéke a drámaisághoz, a groteszk humorhoz. A párbeszéd, a cselekményvezetés eleganciája pedig Csáth Gézáét és Kosztolányit juttatja az olvasó eszébe. Az említett klasszikusok írói módszereiből sokat ellesett és eltanult Ardamica Ferenc, de egyet, talán a legfontosabbat nem igazán tudta: az általánosítást, az időtlenséget, a filozófiát. Történeteinek ezért – s itt van némileg igazuk szlovákiai bírálóinak – kicsit földhöz ragadtabbak, foglyaivá lesznek a térnek és időnek. Persze mindezt nem lehet kategorikusan kijelenteni, mert a legjobban sikerült történetekre ez az elmarasztalás nem vonatkozik (*A hetedik, Nem loptam én életemben*).

Ardamica Ferenc kiforrott íróvá a rendszerváltoztatás első éveiben érett. Ma is a régi történeteit írja, de a béklyóitól megszabadulva, körültekintőbben, árnyaltabban. Mondanivalója érdekében ügyesen alkalmazza a humor (*Losonc neki*

Lósánc), esetenként az abszurd eszközét (*Csillogó ajánlat*). Ezek az elemek írása értékét növelik. Saját árnyéka azonban – a végső megítélésben – neki is akadályos lesz. A zsurnaliszta véna vissza-, lefelé húzza. Amennyire előny az újságíróság az élményszerzésben, a témaválasztásban, olyannyira hátrány a mélyebb, az igényesebb látásban és megfogalmazásban. Nézetem szerint Ardamicának itt kellene előbbre lépnie (amit bizonyára meglepéssel fogadnának hazai kritikusai is). Írásművészetében meg kellene fordítania a jelenlegi tartalmi arányt: kevesebb publicisztikát és több filozófiát kell adnia. Kérdés persze, hogy mit szólnának ehhez a változáshoz az olvasói, akik most szeretik az írásait.

(NAP Kiadó – Dunaszérdabely, 2000)

Pienták Attila

Önéletrajz vagy tanúvallomás?

Nagy Pál: Journal in-time

Kényelmes helyzetben volna a recenzens, ha annak az örömteli ténynek bejelentésével kezdhetné mondanivalóját, hogy Nagy Pál megírta önéletrajzának első részét. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. A Párizsban, egy ideje Párizsban és Budapesten élő író, költő *Journal in-time. él(e)tem* című új kötetét csak leegyszerűsítve nevezhetjük önéletrajznak. Leegyszerűsítve annak is fogjuk nevezni, érdemes azonban feltenni a kérdést: mi is ez a könyv valójában?

A műfajiság kérdése nyilvánvalóan a szerzőt is izgatja, hiszen könyvének első fejezete, *Az önéletírásról*, rövid áttekintést ad a francia, majd bővebben a magyar memoár-irodalomról, a fejezet végén pedig szükségesnek látja indokolni, miért lát neki ő maga önéletrajzának. A kötet nyitószavai is a lexikont idézik „az írott emlékezés három nagyobb csoportjának” megkülönböztetéséről. Továbbá: a „Miért írok én önéletrajzot?” kérdésre adott feleletben azt olvassuk: „Tanúként idézem meg magam.” Majd: „A *Journal in-time* szándéka szerint emlékirat (amelyben természetesen vannak önéletrajzi és napló jellegű részek is) mindarról, ami 1956 előtt, 1956-ban és 1956 után történt velem.” Ráadásul még ott a

franciaangol-magyar szójátékos cím is, mely a vállalkozást mégiscsak journalnak, naplónak nevezi. Az előljáró beszéd tehát inkább elbizonytalanítja az olvasót a könyv műfaját illetően: önéletrajz? emlékirat? a huszadik század gyermekének vallomása? napló? tanúvallomás? S ha ez utóbbi: hogyan és mennyire lehet bensőséges, intim, amint a cím ígéri?

Kezdjük az intimitással. Nagy Pál könyve nem intim. Sem abban az értelemben, ahogyan például Bethlen Miklós emlékirata az, vagyis kevés személyes, szemérmesebb szerzők által talán takargatnivalónak ítélandó apróságot tudunk meg. (Az onanizálás vissza-visszatérő fölemlítése például ilyen lehetne, csak hogy ez nem eléggé érdekes.) Sem pedig abban az értelemben, ahogyan a lelküket mezítelenre vetkőztető nagy vallomásírók, Ágoston vagy Rákóczi Ferenc konfessiói intimek. (Nem mintha Nagy Pál tollából nem olvashatnánk olyan mondatokat, melyek leírásához az őszinteség elszántsága kellett.) Az intimitás hiányából következik, hogy a vallomás műfaját kizárhatjuk a lehetséges meghatározások sorából. Ami persze nem jelenti azt, hogy a teljes mű, ha elkészül, nem lesz egykor vallomássá, hitvallássá: hiszen egy életről szól majd, s egy élet, ha akként élük végig, maga hitvallás valami mellett, vallomás valamiről.

Mármost a többi megnevezés mindegyike mellett lehet érveket sorakoztatni. Önéletrajz: mert ez a legsemlegesebb fogalom. Emlékirat: mert a szerző nem hagy kétséget afelől, hogy az emlékező tévedhet. („*Gyarló az emberi emlékezet! Czaga a lillafüredi rádióra emlékezik, én Diósgyőrrre; ő Moszkvicről beszél, én szinte bizonyos vagyok benne, hogy Pobjedával utaztunk. Ezek a részletek azonban nem változtathatnak a lényegen.*”) Napló: például a forradalom krónikájának, azaz kronológiájának felelevenítésekor. És tanúskodás is: a történelem szereplőjéé, egy időben alakítójáé.

Ennyi lehetőség esetén mindig az olvasó dönti el, miként értelmezi a szöveget. Meggyőződésünk szerint az életrajz első kötete leginkább az utolsó kategóriának felel meg. A történelmi vonatkozások a legfontosabbak itt. Egészen durván fogalmazva: az az *érzésünk*, hogy Nagy Pál számára két okból lehetett fontos a könyv megírása. Az első: az édesapa alakja. M. Nagy Lajos főhadnagy és családapa személyiségével, sorsával és hősi halálával hosszan és részletesen foglalkozik. Udvariatlanság volna azt firtatni, mennyire volt benső, személyes szükséglete ez a szerzőnek, nem is tesszük. Azt azonban mindvégig sejtjük, hogy az apáról szóló részletek mögött ott volt a szándék, hogy egy tragikus történelmi korszak tragikus szerepét eljátszó férfinak megadassék az igazságszolgáltatás. Ebből a szempontból a szerepen van a hangsúly, egy má-

sik szempontból azonban éppen a személyiségen. M. Nagy Lajos sorsának (majdnem azt írtuk: történetének) bemutatása ugyanis olyan kitűnően sikerült, hogy – ezt elismerésként említjük – úgy marad meg az olvasó emlékezetében, akár egy jól megírt regényhős.

A másik fontos történelmi réteg természetesen az 1956-os forradalom. A szerző életének ez volt legnagyobb fordulópontja, érthető tehát, ha részletesen foglalkozik vele. Ennél a résznél teljesül a legnagyobb mértékben a „tanúként idézem meg magam” célkitűzése: valóban napról napra, olykor óráról-órára követi az eseményeket. És itt távolodik legmesszebb a személyes emlékirattól is, egyszersmind itt érezni leginkább a történelmi tények tisztázásának szándékát: meglepő módon ugyanis nem csupán saját emlékezetére hagyatkozik, hanem más forrásokat (emlékezéseket, monográfiákat, levéltári iratokat) is felhasznál és idéz.

Az életrajz következő köteteinek innen nézve legizgalmasabb kérdése éppen az lesz, vajon Nagy Pál folytatja-e ezt a történelemtisztázó gyakorlatot. Vajon lesz-e anyaga hozzá? (Amint élete első két évtizedében, tudhatjuk, nagyon is volt.) Vagy, a nagybetűs Történelem és az életút immár ritkábban találkozáskor, az önéletrajzban is felerősödik a személyes hangvétel?

A *Journal in-time* egy merőben más szempontból is rendkívül izgalmas könyv: mint könyv. Tekintve, hogy éppen Nagy Pálról nem feltételezhető, hogy kötetének vizuális megjelenését mellékes szempontként kezelné, fontos szóvá tenni ezt a nyilván koncepcionális jelenséget. Arra a tényre gondolunk, hogy az életrajz első kötete igen gazdagon illusztrált. A képanyagot feltételezhetően maga a szerző válogatta. Ebben az esetben pedig valódi különlegességgel van dolgunk. Nekünk egy régi kismonográfia-sorozatot, a Szépirodalmi *Arcképek és Vallomások*-ját juttatta eszünkbe: ott volt ilyen nagy szerepük a képeknek. Csakhogy annak kötetait a monográfus illusztrálta oly bőségesen – míg Nagy Pál saját maga teszi. A különlegesség tehát az, hogy a saját kezűleg válogatott illusztráló képanyag kiemeli, aláhúzza a leírt szöveg egyes elemeit, nyilván épp azokat, melyeket a szerző fontosnak tartott kiemelni és aláhúzni. Előfordul, hogy ez a gyakorlat kissé szájbarágósan valósul meg, leginkább a túlzó dokumentáló szándék miatt. (Tárgyi bizonyíték csatolva a tanúvallomáshoz?) Ilyen például, amikor az édesapa halálát elbeszélő bajtársi levél közlése mellett a könyv párhuzamosan hozza a levél kéziratának eredetijét. Mintha a szerző azt feltételezné, hogy az olvasó kételkedni fog a levél valóságában. De ez szerencsére ritka kivétel, s a kötet nagy részét tekintve komoly elismerés illeti az ötlet megvalósítását, illetve magát az ötletet.

(Megjegyezzük, hogy az illusztrációs technika nem csak vizuálisan, de szövegszerűen is jelenvaló és jól működik. Személyes kedvencünk a *Kosztér atya* című fejezet, melyben a szerző két ifjúsági olvasmányának, a *Lurkó* és a *Fulgur* című regényeknek meséjét eleveníti fel. Ezek voltaképpen nem illenek ide, azt kérdezhetnénk, miért fontos nekik külön fejezetet szentelni? De a szándékosan „faarccal” felmondott történetek frappánsabban és többet mondanak egy történelmi miliőről, mint kötetnyi objektív elemzés.)

Végül a stílusról. Az emlékiratírónál mindig különösen érdekes a stílus kérdése, hiszen ez az a műfaj, ahol az író és tárgya között nincsen távolság, egybeesnek, vagyis a választott stílus nem a tárgyat, hanem az írókat jellemzi. A *Vallomások* Rákócziját valószínűleg leghelyesebb tényleg imázsamolyon elképzelni; Mikest melankolikusán és minden írónál heroikusabban; Vas Istvánt derűsen szivarozva. Nagy Pált, memoárja alapján, leginkább egy Balaton-parti kertben képzeljük el (északi part!), ahol néhány pohár bor mellett kedélyesen és megbékélt szívvel idézi fel emlékeit. Még akkor is, ha közben tudjuk, hogy időnként levéltárakban kutakodik, emlékeit ellenőrizendő. Gördülékeny előadásának azonban nem árt, hogy néha a jegyzeteibe pillant, sőt az sem zavarja, hogy hallgatói ezt észreveszik. Elvégre számára fontos dolgokról beszél: önmagáról és a huszadik századról.

(*Kortárs – Budapest, 2001*)

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2001. évre meghirdeti a

MADÁCH- ÉS MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázatokon eddig nem publikált, máshol egy időben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval; illetve szépirodalmi művekkel lehet részt venni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A jelíges pályamunkákat 3 példányban **2001. november 15-ig** lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Múzeum tér 1.)

A pályázatokat a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért szakzsűri bírálja.

A pályázatok díjai:

I.	120 000 Ft
II.	100 000 Ft
III.	80 000 Ft

* * *

Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata és a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a várossá alakulás 80. évfordulóján újra meghirdeti a

GERELYES ENDRE-PÁLYÁZATOT.

Olyan fiatal alkotók szépirodalmi műveit várjuk, akik 1976. január 1. után születtek.

Tematikai és terjedelmi megkötés nélkül benyújtható bármely, eddig még nem publikált írás.

A pályázat díjai:

I.	60 000 Ft
II.	40 000 Ft
III.	20 000 Ft

* * *

A pályázati kiírások részletesen olvashatók a *Palócföld* folyóirat új folyamának korábbi számaiban.

További felvilágosítás kérhető a 32/416-777/112-es telefonszámon.

